

ISSN: 1987-6521, E-ISSN: 2346 - 7541, DOI: 10. 15357

JULY - AUGUST 2014 VOLUME 15 ISSUE 08

BLACK SEA

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

AGRICULTURAL, HISTORICAL, NATURAL SCIENCES & ENGINEERING

Agriculture, Agronomy & Forestry Sciences

History of Agricultural Sciences

Environmental Engineering Science

ECONOMIC, MANAGEMENT & MARKETING AND ENGINEERING

Historical & Humanitarian Sciences

Economy and Management of a National Economy

Mathematical Methods, Models and Information Technologies in Economics

Psychology and Sociology Sciences

Accounting, Analysis and Auditing

Economics and Management of Enterprises

Economic Science

MEDICINE, VETERINARY MEDICINE, PHARMACY AND BIOLOGY SCIENCES

Clinical Medicine

Prophylactic Medicine

Theoretical Medicine

Stomatology & Dentistry

Pharmaceutical Chemistry and Pharmacology

TECHNICAL AND APPLIED SCIENCES

Machines and Mechanical Engineering.

Electrical engineering, Radio Engineering, Telecommunications and Electronics.

Information, Computing and Automation.

www.gulustan-bssjar.org

"An investment in knowledge always pays the best interest." Benjamin Franklin.

ISSN: 1987-6521, E-ISSN: 2346 - 7541, DOI: 10. 15357

JULY - AUGUST 2014 VOLUME 15 ISSUE 08

BLACK SEA

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

JOURNAL INDEXING

TBILISI, GEORGIA 2014

Honorary Editors:

AGAHEYDAR SEYFULLA ISAYEV

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Economical Sciences. Professor.

ARCHIL PRANGISHVILI

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

AVTANDIL SILAGADZE

Correspondent committee-man of National Academy of Georgia. Tbilisi University of International Relationships. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

DAVID NARMANIA

Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

GEORGE MALASHKHIA

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

JACOB MESKHIA

Tbilisi State University. Faculty of Economics and Business. Full Professor. Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia. Chief Specialist

LAMARA QOQIAURI

Georgian Technical University. Member of of Academy of Economical Sciences. Member of New York. Academy of Sciences. Director of first English school named "Nino". Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

MAIA KAPANADZE

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor. Finance manager.

PAATA KOGUASHVILI

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

VAGIF ARZUMANLI

Doctor of Philological Sciences. Professor.

ZURAB A. GASITASHVILI

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

ISSN: 1987-6521; E-ISSN: 2346 – 7541; DOI: 10. 15357; UDC: 551.46 (051.4) / B-64

©Publisher:

Community of Azerbaijanis living in Georgia. Gulustan-bssjar.

©Editorial office:

Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Website: www.gulustan-bssjar.org

E-mail: engineer_namik@mail.ru, gulustan_bssjar@mail.ru

©Typography:

AZCONCO LTD. Industrial, Construction & Consulting

Registered address: Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Editor-in-chief:

AGRICULTURAL, HISTORICAL AND NATURAL SCIENCES & ENGINEERING

Lienara Adzhyieva. Crimean University for the Humanities. Ukraine. PhD. Associate Professor.

ECONOMIC, MANAGEMENT & MARKETING AND ENGINEERING

Lamara Qoqiauri. Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

MEDICINE, VETERINARY MEDICINE, PHARMACY AND BIOLOGY SCIENCES

Mariam Kharashvili. Tbilisi State Medical University. PhD MD

TECHNICAL AND APPLIED SCIENCES

Nikolay Kurguzov. State University of Pavlodar named S. Toraygirova. PhD TS. Professor. Kazakhstan.

Head and founder of organization: Namig Isayev. Doctoral degree candidate.

Founder of organization: Ketevan Nanobashvili. Tbilisi Medical Academy. Professor MD, Associate Professor

Reproduction of any publishing of Black Sea Scientific Journal of Academic Research permitted only with the agreement of the publisher. The editorial board does not bear any responsibility for the contents of advertisements and papers. The editorial board's views can differ from the author's opinion. The journal published and issued by Gulustan-bssjar.

TABLE OF CONTENTS

Вероніка Хоміна

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ЛЬОНУ ОЛІЙНОГО В УМОВАХ ЛІСОСТЕПУ
УКРАЇНИ 4

Ольга Іляш, Мирослава Пасерба

НАУКОВО-ОБҐРУНТОВАНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ 9

Оксана Гончаренко

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ 16

Ольга Ткалич

УПРАВЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ИЗДЕРЖЕК В АГРАРНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 21

Аліна Третьякова

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА У БАЧЕННІ М. П. ДРАГОМАНОВА 25

Ekaterine Maghlakelidze

BEHAVIOR-BASED ENERGY EFFICIENCY STRATEGIES FOR FLEXIBLE DEMAND RESPONSE 29

Olena Kovalenko

THE CONCEPT OF AN INFORMATION ENVIRONMENT OF AN ORGANIZATION ON THE BASIS
OF THE THEORIES OF CONSTRUCTIVISM AND CONNECTIVISM: SPECIFICATION OF CONCEPTS AND
CONTENTS 37

Олена Кварцхава

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ДЛЯ
ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ 43

Amir Aliyev, Rafiq Chobanov, Askar Dosbayev

DIAGNOSIS OF BRONCHIAL STENOSES IN TUBERCULOUS AND UNTUBERCULOUS LUNG DISEASES 49

Лаша Багратиони

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ГРУЗИИ 52

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ЛЬОНУ ОЛІЙНОГО В УМОВАХ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Хоміна Вероніка Ярославівна

Подільський державний аграрно-технічний університет, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри селекції, насінництва і загальнобіологічних дисциплін (Україна)
e-mail: homina13@ukr.net

РЕЗЮМЕ

В статті наведені результати досліджень впливу ширини міжрядь, норми висіву насіння та способу збирання на урожайність насіння льону олійного. Встановлено достовірну різницю між варіантами досліджень за фактором ширина міжрядь за критерієм Дункана. Обґрунтована економічна та енергетична ефективність вирощування льону олійного залежно від досліджуваних факторів в умовах Лісостепу України.

Ключові слова: льон олійний, ширина міжрядь, норма висіву, спосіб збирання, урожайність, економічна ефективність.

РЕЗЮМЕ

В статье приведены результаты исследований влияния ширины междурядий, нормы высева семян и способа сбора на урожайность семян льна масличного. Установлена достоверная разница между вариантами исследований за фактором ширина междурядий по критерию Дункана. Обоснована экономическая и энергетическая эффективность возделывания льна масличного в зависимости от исследуемых факторов в условиях Лесостепи Украины.

Ключевые слова: лен масличный, ширина междурядий, норма высева, способ сбора, урожайность, экономическая эффективность.

ABSTRACT

This paper presents the results of studies of the impact of row spacing, seeding rate and method of harvesting on yield of oil linseed. It is established a significant difference between the options of research by the factor of row spacing on the criterion of Duncan. The economic and energy efficiency of cultivation of oil linseed, depending on the factors studied in terms of steppes of Ukraine.

Keywords: oil linseed, row spacing, seeding rate, method of harvesting, productivity, economic efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Жири багатьох видів рослин успішно використовуються у хімічній, машинобудівній, радіоелектронній, електротехнічній, поліграфічній, косметичній, текстильній та інших галузях народного господарства, та наше щоденне меню обмежується всього декількома видами рослинних олій – соняшникова, ріпакова, рідше оливкова. Але є ряд рослин, жири яких характеризуються високими показниками якості завдяки цінному хімічному складу, їх з успіхом можна використовувати як для харчових потреб, так я для медичних цілей.

Так, льонову олію, до складу якої входять кислоти: ліноленова (до 57 %), олеїнова (до 28 %), лінолева (до 20 %), пальмітинова (до 5 %), стеаринова (до 4 %) та арахісова (до 1 %) можна застосовувати у дієтичному харчуванні хворих з порушенням жирового обміну, атеросклерозом, ішемічною хворобою серця, гіпертонічною хворобою, цукровим діабетом, при цирозі печінки, гепатиті, жировій дистрофії печінки та ін. Наявність у льоновій олії двох незамінних кислот – лінолевої і ліноленової – робить її біологічно цінним харчовим продуктом.

Численні дослідження сьогодні виконуються у різних ґрунтово-кліматичних умовах з питань вивчення впливу норм висіву, системи удобрення, строків сівби тощо на урожайність насіння та показники якості олії льону олійного.

Особливості формування врожайності і якості продукції нових сортів льону олійного залежно від погодних умов, норм висіву та норм мінеральних добрив вивчено в умовах Полісся України (Житомирська область). Встановлено оптимальні норми висіву та норми мінеральних добрив для нових сортів льону олійного Айсберг, Дебют, Орфей та Південна ніч, що забезпечують формування високого врожаю насіння та волокна при відповідній їх якості [1]. В умовах Степу України науковцями Одеського державного аграрного університету виконано дослідження з питань підвищення продуктивності льону олійного шляхом оптимізації агрозаходів посівного комплексу. Автори доводять доцільність вирощування культури в даних умовах за умов сівби суцільним рядковим способом із нормою висіву 6,0–6,5 млн. схожих насінин на гектар. Саме такі умови посівного комплексу забезпечують отримання врожаю на рівні 20 ц/га і найвищий рівень рентабельності (125 %) [2–4]. Дослідження, виконані в ДСДС «Асканійське» присвячені вивченню питань основного обробітку ґрунту та норм висіву насіння льону олійного. Науковці стверджують, що доцільно замість оранки проводити два осінні дискування на глибину 3 см. Норма висіву насіння при сівбі на 15 см повинна становити 5–7 млн. схожих насінин на гектар (40–70 кг) і 35–40 кг – при широкорядній сівбі. Доза внесення мінеральних добрив на темно-каштанових ґрунтах має становити N₄₅P₆₀K₃₀ кг. д. р. на гектар [5].

Не зважаючи на біологічно обумовлену високу посухостійкість та пластичність підвиду, льон олійний на Півдні України у першу чергу страждає від нестачі вологи [6]. Тому вологозабезпечення є тим обмежувачим фактором, що зумовлює та визначає інші елементи технології вирощування культури. Цією проблематикою переймаються науковці ДВНЗ Херсонського ДАУ. Результати досліджень показали, що на фоні N₉₀P₆₀K₆₀ кг. д.р. на гектар при зрошенні із нормою висіву 7 млн. схожих насінин на гектар урожайність льону олійного складала 21,4 ц/га, тоді як на аналогічному варіанті без зрошення – 15,9 ц/га [7].

Вище викладене свідчить про залежність урожайності насіння льону олійного від агротехнічних та хімічних заходів, погодних і ґрунтово-кліматичних умов, тому це є поштовхом до виконання наукових досліджень в конкретних умовах вирощування і у взаємозв'язку із основними факторами впливу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження з вивчення впливу агротехнічних заходів на урожайність льону олійного з метою використання сировини для потреб медицини виконуються в умовах ТОВ «Оболонь Агро» Хмельницької області Чемеровецького району (філія кафедри селекції, насінництва і загальнобіологічних дисциплін ПДАТУ). Сівбу проводили рано навесні суцільним рядковим (15 см) та широкорядними (30, 45 см) способами із нормою висіву: 70, 50 і 30 схожих насінин на метр погонний. Площа облікової ділянки 50 м². Повторність чотириразова. Агротехніка на досліді загальноприйнята для зони.

Одним із головних принципів врожайності є правильне застосування основних законів наукового землеробства і рослинництва: рівнозначності та незамінності факторів життя рослин, тобто неможливо кожний потрібний для рослин фактор (тепло, воду, світло, живлення і т.д.) замінити іншим, тому інтродукуючи нові культури в певних ґрунтово-кліматичних умовах, слід досконало вивчити відповідність цих умов біологічним потребам рослини.

Нашими дослідженнями доведена доцільність вирощування льону олійного в умовах південної частини Лісостепу Західного. Урожайність льону залежала як від умов року, так і від досліджуваних факторів.

Найменш урожайними були 2011 та 2013 роки, а найбільш урожайним – 2012 рік.

Нашими дослідженнями встановлено, що максимальну урожайність забезпечили варіанти із шириною міжрядь 15 см і нормою висіву насіння 4 млн. 666 тис. шт./га, тобто з розрахунку 70 насінин на метр погонного рядка. В середньому за роки досліджень на цьому варіанті за однофазного способу збирання урожайність складала 2,24 т/га (табл.1).

Таблиця 1

Урожайність насіння льону олійного залежно від ширини міжрядь, норми висіву насіння та способу збирання (середнє за 2009-2014 рр.), т/га

Ширина міжрядь, см (А)	Норма висіву, схожих насінин на метр погонний (В)	Спосіб збирання (С)			
		однофазний		двофазний	
		фактична	± до контролю	фактична	± до контролю
15	110	1,92	-0,17	1,73	-0,36
	90 (К)	2,09	-	1,88	-0,21
	70	2,24	0,15	2,02	-0,07
30	110	1,37	-0,72	1,23	-0,86
	90	1,52	-0,57	1,37	-0,41
	70	1,18	-0,91	1,06	-1,03
45	110	1,22	-0,87	1,10	-0,99
	90	1,12	-0,97	1,01	-1,08
	70	0,94	-1,15	0,85	-1,24

НІР₀₅, т/га А – 0,10; В – 0,10; С – 0,08; АВ – 0,18; АС – 0,14; ВС – 0,14; АВС – 0,25

Варіант, що прийнято за контроль – сівба з шириною міжрядь 15 см і заданою густиною рослин 90 штук на метр рядка також характеризувався високим показником урожайності – 2,09 т/га. Мінімальну урожайність 0,85–0,94 т/га (залежно від способу збирання) було сформовано при сівбі на 45 см і нормі висіву 70 штук на метр погонний.

За критерієм Дункана встановлено достовірну різницю між варіантами досліджень за фактором ширина міжрядь. Так, дані таблиці 2 свідчать, що варіанти з шириною міжрядь 30 і 45 см знаходились в одній гомогенній групі, тобто між середніми показниками урожайності 1,35 та 1,09 – різниця не суттєва, тоді як варіанти з шириною міжрядь 15 см, середні значення урожайності на яких склали 2,08 т/га значно різнилися від широкорядних способів і знаходились в другій гомогенній групі. Щодо впливу норми висіву насіння льону олійного, математичний аналіз показав несуттєвий вплив даного фактора на урожайність, середні значення якої знаходились в одній гомогенній групі.

Таблиця 2

Залежність урожайності рослин льону олійного від ширини міжрядь і норми висіву насіння (за критерієм Дункана)

Варіант	Урожайність, т/га	Гомогенні групи	
		I	II
Ширина міжрядь (А):			
15 см	2,00		****
30 см	1,35	****	
45 см	1,09	****	
Норма висіву насіння (В)			
70 шт./метр рядка	1,45	****	
90 шт./метр рядка	1,57	****	
110 шт./метр рядка	1,50	****	

Спосіб збирання також важливий аспект при вирощуванні льону олійного. Нами встановлена доцільність однофазного збирання льону олійного з метою використання насіння або олії для медичних потреб. Різниця між варіантами однофазного і двофазного збирання знаходилась в межах 0,9–0,22 т/га.

Визначити доцільність вирощування культури в певних ґрунтово-кліматичних умовах і встановити ефективність досліджуваних факторів можливо при розрахунках економічної ефективності.

Вартість валової продукції льону олійного залежно від варіанту дослідження складала 4250–11200 грн./га, реалізаційна ціна насіння льону в середньому за п'ять років складала 5 гривень за 1 кілограм (табл.3).

Таблиця 3

Економічна ефективність вирощування льону олійного залежно від ширини міжрядь, норми висіву насіння та способу збирання, (середнє за 2009–2013 рр.)

Ширина міжрядь, см (А)	Норма висіву насіння, шт./м погонний (В)	Урожайність, т/га	Вартість валової продукції, грн./га	Затрати на вирощування, грн./га	Умовно-чистий дохід, грн./га	Рівень рентабельності, %
Однофазне збирання (С)						
15	110	1,92	9600	1801	7799	433
	90 (К)	2,09	10450	1801	8649	480
	70	2,24	11200	1801	9399	521
30	110	1,37	6850	1917	4933	257
	90	1,52	7600	1917	5683	296
	70	1,18	5900	1917	3983	207
45	110	1,22	6100	1917	4183	218
	90	1,12	5600	1917	3683	192
	70	0,94	4700	1917	2783	145
Двофазне збирання (С)						
15	110	1,73	8650	2171	6479	298
	90	1,88	9400	2171	7229	332
	70	2,02	10100	2171	7929	365
30	110	1,23	6150	2171	3979	183
	90	1,37	6850	2164	4686	216
	70	1,06	5300	2164	3136	144
45	110	1,10	5500	2164	3336	154
	90	1,01	5050	2164	2886	133
	70	0,85	4250	2164	2086	96

Розрахунки економічної ефективності вирощування льону олійного показали, що затрати на вирощування культури знаходились в межах 1801–2164 грн./га, які окупувались за рахунок урожайності, що забезпечило отримання умовно-чистого доходу 6479–9399 грн./га. Різницю в затратах між варіантами складали норми висіву насіння, міжрядні обробітки, які здійснювались на широкорядних посівах, а також способи збирання.

Умовно-чистий дохід – показник, що відображає прибуток у гривнях з одного гектара. При однофазному збиранні льону отримано більші прибутки, порівняно з двофазним, це обґрунтовується вищою урожайністю та меншими затратами на вирощування культури. Так, максимальний умовно-чистий дохід 9399 грн./га отримано

на варіанті з сівбою суцільним рядковим способом (на 15 см) та нормою висіву 70 схожих насінин на метр погонного рядка або 4 мільйони 666 тисяч шт./га. Значення 2086 грн./га складало мінімальний дохід, який забезпечила сівба на 45 см із нормою висіву 70 насінин на метр погонний та збиранням двофазним способом.

Підсумковим розрахунковим показником економічної оцінки досліджуваних заходів є рівень рентабельності, який відображає заробіток на вкладену гривню і виражається у відсотках. Отже, на вкладену гривню за впровадження досліджуваних заходів можна отримати від 96 копійок до 5 гривень 21 копійки, тобто всі варіанти є не збитковими.

Структура сукупних затрат енергії на вирощування льону олійного наведена в таблиці 4.

Таблиця 4

Структура сукупних затрат енергії на вирощування сафлору красильного

Показники	МДж/га
Луцення стерні	184,26
Оранка	1243,18
Культивація з одночасним боронуванням	340,67
Транспортування і внесення добрив	93,54
Внесення гербіциду	78,76
Культивація	112,69
Коткування (до та після посіву)	317,06
Сівба	348,29
Боронування до появи сходів	95,93
Перший міжрядний обробіток	225,64
Другий міжрядний обробіток	259,46
Однофазне збирання	997,55
Двофазне збирання	1405,1 (436,74+968,36)
Обробка насіння	42,42
Обприскування посівів	100,75

Дані таблиці 5 відображають енергетичну ефективність вирощування льону олійного при різній ширині міжрядь і нормі висіву насіння за однофазного збирання.

Таблиця 5

Енергетична оцінка вирощування льону олійного залежно від ширини міжрядь та норми висіву насіння (середнє за 2009–2013 рр.) (однофазне збирання)

Ширина міжрядь, см (А)	Норма висіву насіння, шт./метр погонний (В)	Урожайність, т/га	Затрати сукупної енергії, МДж	Вихід з 1 га валової енергії, МДж	Приріст з 1 га валової енергії, МДж	Коефіцієнт енергетичної ефективності
15	110	1,92	4140	23683	19543	1,21
	90	2,09	4140	25780	21640	6,22
	70	2,24	4140	27631	23491	6,67
30	110	1,37	4140	16899	12759	4,08
	90	1,52	4614	18749	14135	4,06
	70	1,18	4614	14555	9941	3,15
45	110	1,22	4614	15049	10435	3,26
	90	1,12	4614	13815	9201	2,99
	70	0,94	4614	11595	6981	2,51

Максимальним приростом валової енергії 23491 характеризувався варіант суцільного рядкового способу сівби при заданій нормі висіву 70 схожих насінин на метр погонний. На цьому варіанті відповідно отримано найвищий коефіцієнт енергетичної ефективності, який сягав 6,67.

ВИСНОВКИ

Таким чином, максимальну урожайність льону олійного 2,24 т/га в середньому за роки досліджень отримано на варіантах з шириною міжрядь 15 см і заданою густотою рослин 70 шт. на метр погонного рядка за однофазного збирання сировини.

Розрахунки економічної та енергетичної ефективності вирощування культури показали, що льон олійний є високорентабельним і цілком придатним для вирощування в умовах Лісостепу Західного. При сівбі з шириною

міжрядь 15 см, нормою висіву 70 схожих насінин на метр погонного рядка за однофазного збирання рівень рентабельності складав 521 %, а коефіцієнт енергетичної ефективності 6,67.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шваб С. Б. Продуктивність льону олійного залежно від норм висіву та мінеральних добрив в умовах Полісся України / С. Б. Шваб // Вісник ДАУ. – Житомир, 2007. – № 2. – С. 31–36.
2. Щербаков В. Я. Система заходів посівного комплексу для польових культур / В. Я. Щербаков, П. Н. Лазер, Т. М. Яковенко та ін. // Навч. пос. – Херсон : Айлант, 2006. – 396 с.
3. Гобеляк Ю. М. Врожайність насіння льону олійного залежно від норм висіву / Ю. М. Гобеляк // Аграрний вісник Причорномор'я. – Одеса, 2006. – Вип. 35. – С. 80–83.
4. Яковенко Т. М. Продуктивність льону олійного залежно від норм висіву і способу сівби в умовах південного Степу України / Т. М. Яковенко, Ю.М. Гобеляк // Збірник наукових праць Уманського ДАУ. – Умань, 2007. – Вип. 65. – Ч.1 : Агрономія. – С. 203–208.
5. Коротич П. Льон – нова перспектива в родині олійних / П. Коротич // Пропозиція. – 2006. – № 2. – С. 36–38.
6. Гобеляк Ю. М. Продуктивність льону олійного залежно від норм висіву і способу сівби в умовах південного Степу України / Ю. М. Гобеляк // Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених. – Умань, 2007. – С. 51–52.
7. Ушкаренко В. О. Особливості елементів технології вирощування льону олійного в умовах Півдня України / В. О. Ушкаренко, П. Н. Лазер, О. Л. Рудік // Матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції «Онтогенез – стан, проблеми та перспективи вивчення рослин в культурних та природних ценозах» 7–8 вересня 2012 року. – Херсон, 2012. – С.168–172.

НАУКОВО-ОБҐРУНТОВАНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ

Іляш Ольга Ігорівна¹, Пасерба Мирослава Ігорівна²

Львівська комерційна академія, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства, провідний науковий співробітник Регіонального філіялу Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України (Україна)¹;

Львівська комерційна академія, аспірантка (Україна)²
e-mail: oliai@meta.ua¹; myroslava.energy@gmail.com²

РЕЗЮМЕ

Розроблено концептуальні засади науково-обґрунтованої політики формування системи управління ризиками торговельних підприємств, які ґрунтуються на поєднанні елементів адаптивного, процесного, антикризового та інноваційного ризик-менеджменту. Виявлена низка закономірностей впливу ризиків на функціонування підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією. Доведено, що ефективність функціонування системи управління ризиками підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією може бути досягнута лише за умови налагодження взаємодії між усіма рівнями управління – макро-, мезо- та мікрорівнем. З метою чіткого окреслення потенціалу впливу на забезпечення стійкості вітчизняного фармацевтичного ринку здійснено розподіл та ранжування завдань щодо управління ризиками між рівнями управління.

Ключові слова: торговельне підприємство, ризики, система управління ризиками, підприємства торгівлі фармацевтичною продукцією.

РЕЗЮМЕ

Разработаны концептуальные основы научно-обоснованной политики формирования системы управления рисками торговых предприятий, основанные на сочетании элементов адаптивного, процессного, антикризисного и инновационного риск-менеджмента. Выявлен ряд закономерностей влияния рисков на функционирование предприятий торговли фармацевтической продукцией. Доказано, что эффективность функционирования системы управления рисками предприятий торговли фармацевтической продукцией может быть достигнута только при условии налаживания взаимодействия между всеми уровнями управления – макро-, мезо- и микроуровнем. С целью четкого определения потенциала влияния на обеспечение устойчивости отечественного фармацевтического рынка осуществлено распределение и ранжирование задач по управлению рисками на разных уровнях управления.

Ключевые слова: торговое предприятие, риски, система управления рисками, предприятия торговли фармацевтической продукцией.

ABSTRACT

The purpose of the article is to investigation of current scientific and practical task: to develop the theoretical and methodological positions and research and practical recommendations for the formation of the risk management system of commercial enterprises of pharmaceutical products.

Results. The conceptual basis for the formation of risk management of commercial enterprises, based on a combination of elements of an adaptive , process, crisis and innovative risk management is proposed, that will ensure efficiency and effectiveness of management system. Based on a critical analysis of the basic methodological approaches to risk assessment firms their positive and negative aspects of the proposed own approach to the assessment of the likelihood of the risk of commercial enterprises of pharmaceutical products are determined. Practical testing of the proposed methodological approach to the evaluation of the likelihood of risk enterprises of pharmaceutical products for example by 14 companies, including pharmacy chains nationwide, regional pharmacy chains , pharmacy chains are small (5–10 points of sale), companies that have 1–4 points sales. Based on cluster analysis of a set of companies analyzed is divided into three clusters in terms of probability (high, medium, low) of hazards which allowed to formulate a number of risk exposure on patterns of functioning enterprises of pharmaceutical products.

Conclusions. Effectiveness of risk management systems of enterprises of pharmaceutical products can be achieved only if the interaction between all levels of government macro- , meso- and microlevels

Key words: commercial enterprises, risks, risk management, commercial enterprises of pharmaceutical products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фармацевтичний ринок, як і кожен ринок, максимально наближений до кінцевого споживача, динамічно реагує на зміни у світовій та національній економіці, що вимагає поглибленого дослідження основних тенденцій його розвитку та виявлення соціально-економічних і фінансових ризиків, котрі є визначальними для підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією.

Актуальність проблеми ризик-менеджменту посилюється тим, що в Україні система управління ризиками підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією формується лише фрагментарно, без достатнього теоретико-методичного обґрунтування. Як наслідок, на фармацевтичному ринку накопичуються негативні явища і тенденції, які виявляються у низькому рівні фінансової стійкості, дефіциті грошових коштів, посиленні державного регламентування у сфері ціноутворення та маркетингової діяльності, високому рівні конкуренції та швидкому розвитку аптечних мереж, зловживанні короткостроковими позиковими джерелами фінансування. Зазначені тенденції діяльності торговельних підприємств на фармацевтичному ринку суттєво ускладнюють можливість виконання соціальної функції підприємствами торгівлі фармацевтичною продукцією, вимагають урахування ризиків макро-, мезо- та мікрорівня та обумовлюють потребу формування системи управління ними на засадах адаптивності та інтегрованості.

Вагомою теоретико-методичною базою розвитку економічної теорії ризиків та формування системи управління ними є результати досліджень цілої плеяди вітчизняних та зарубіжних науковців. Разом з тим, поняття ризик використовувалося і використовується досить часто і в той же час неоднозначно. Один з варіантів застосування поняття ризику пов'язаний із ім'ям Дж. М. Кейнса. У своїй роботі "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" [1, с. 54–65, 136–142] він обґрунтовує ідею про те, що у вартість повинні входити можливі витрати, зумовлені непередбаченими змінами ринкових цін, надмірним зносом устаткування або наслідками форс-мажорних обставин.

Такі представники класичної теорії ризику, як Дж. Мілль, Ф. Найт та інші розрізняли в структурі підприємницького прибутку відсоток (як частку на вкладений капітал), заробітну плату підприємця і плату за ризик (як відшкодування можливого ризику, пов'язаного з підприємницькою діяльністю) [2, с.12–13]. В такому трактуванні, ризик отожднюється з математичним очікуванням втрат, які можуть мати місце в результаті реалізації вибраного рішення, і являє собою збиток, який є результатом реалізації цього рішення через несприятливий розвиток ситуації. Таке однобічне трактування змісту ризику викликало критику з боку частини економістів і спричинило дискусію з цього приводу.

В 20–30-х роках ХХ ст. економісти А. Маршалл, А. Пігу розробили основи неокласичної теорії ризику. Згідно з цією теорією підприємство, яке працює в умовах невизначеності, і його прибуток є величиною випадково змінною, тому воно повинно керуватися у своїй діяльності двома критеріями: розмірами очікуваного прибутку і величиною його можливих коливань. При цьому поведінка підприємця обумовлюється концепцією граничної корисності [3, с. 186–187]. Це означає, що якщо необхідно обрати один з двох варіантів капіталовкладень, що дають однаковий очікуваний прибуток, то обирається такий варіант, в якому коливання цього прибутку є меншим.

В радянській економічній літературі існувала низка робіт про ризик, зокрема, В. Абчука [4], А. Альгіна [5; 6], М. Грінберга [7], М. Моїсєєва [8], В. Шапіро [9].

Необхідно відзначити видатні досягнення української (київської) школи в теорії та моделюванні ризику (на чолі з такими вченими, як В. Михалевич, Ю. Єрмольєв, О. Ястремський та їхніми численними учнями) [10–14]. Вчені цієї школи вносять суттєвий вклад як у методологічне питання щодо теорії ризику та невизначеності, так і стосовно його інструментарію. Передусім ідеться про моделі стохастичного програмування і методи розв'язання (клас методів стохастичних квазіградієнтів) [15, с. 15].

Попри вагомий доробок учених, існує об'єктивна необхідність поглибленого дослідження теоретико-методичних засад, науково-практичних підходів до управління ризиками підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією як цілісної системи та розробки науково-обґрунтованої політики управління ризиками, яка враховує посткризові особливості та пріоритети розвитку фармацевтичного ринку України. Саме ці аспекти зумовили актуальність теми статті, визначили її мету та структуру.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка науково-обґрунтованих рекомендацій щодо формування системи управління ризиками підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Високий динамізм та нестабільність, які властиві сучасному етапу розвитку світової та національної соціально-економічних систем, вимагають постійного поглиблення системи знань про управління ризиками на мікрорівні, зокрема в частині виокремлення усієї сукупності економічних ризиків підприємств та з'ясування рівня їх вагомості, загрозовості для стабільної фінансово-економічної діяльності підприємства залежно від його галузевої приналежності, вироблення концептуальних засад прийняття рішень щодо уникнення чи зниження негативного впливу ризиків. Зазначене вимагає подальшого дослідження принципово важливих теоретичних, методологічних і методичних питань управління ризиками в сфері торгівлі, яка, з огляду на свою соціально-економічну роль, є особливо чутливою до усієї сукупності ризиків.

У процесі аналізу теоретичних засад управління ризиками на макrorівні визначено, що, зважаючи на складність та системність цього поняття слід розглядати його з кількох позицій одночасно, при цьому застосовуючи міждисциплінарний підхід. З наукової точки зору, управління ризиками – це система теорій, ідей, знань щодо аналізу, оцінки, управління ризиками і соціально-ризиковими відносинами, закономірностей розвитку ризикової ситуації, практики їх застосування. З функціональної точки зору ризик-менеджмент є складною, відкритою, динамічною, еволюціонуючою системою, що складається з формалізованих і

неформалізованих взаємозв'язаних елементів. Від їхньої ефективної взаємодії, а також взаємозв'язку із внутрішнім і зовнішнім середовищем залежить успішне функціонування і розвиток підприємства загалом. З інституціональної точки зору управління ризиком є структурним елементом загальної системи управління підприємством. Такий підхід обумовлює підвищену увагу до проблем проектування і розвитку структур управління ризиками, централізації й децентралізації функцій управління ризиками, зв'язків між службами і рівнями управління. З організаційно-правової точки зору управління ризиками необхідно розглядати як самостійну сферу діяльності людини і здатність управління ризиками. В такому трактуванні ризик-менеджмент реалізується через виконання функцій з управління ризиками економічної діяльності підприємства, ризиковими інвестиціями і соціально-ризиковими відносинами. Доведено, що з конструктивної точки зору управління ризиком є процесом з окремими взаємозв'язаними операціями або функціями.

Дослідження галузевих особливостей сфери торгівлі дає можливість стверджувати, що ризик у торгівлі є характеристикою діяльності, яка здійснюється торговельним підприємством у ситуації неминучого вибору, відображає невизначеність майбутніх результатів діяльності підприємства і ймовірність настання сприятливих і/або негативних наслідків його дій. Цей ризик пов'язаний із діяльністю (пошуком, вибором, просуванням, реалізацією) з доведення товару від постачальника (виробника) до споживача. Відтак сукупність соціально-економічних ризиків торговельних підприємств формують ймовірні загрози матеріальних, фінансових, трудових, екологічних, інформаційних, інтелектуальних та інших втрат, а також можливості отримання додаткових вигод і прибутку.

Сукупність викликів сучасного етапу соціально-економічного розвитку на макро-, мезо- та мікрорівнях вимагає застосування системного підходу до управління ризиками та формування такої структури ризик-менеджменту в межах підприємства, яка б володіла якостями системи. Йдеться про такі загальносистемні характеристики як цілісність, ієрархічність та інтегративність.

Варто зауважити, що система управління ризиками торговельного підприємства також має характеризуватися відкритістю (як з боку зовнішніх факторів, так і у зворотному напрямку), динамічністю (швидко реагувати на зміни високодинамічного зовнішнього середовища чи внутрішніх процесів), відносною самостійністю (функціонування системи управління ризиками повинно відбуватися у межах, визначених загальносистемною управлінською структурою підприємства; при цьому ризик-менеджери мають бути наділені правом приймати рішення на власний розсуд).

Окрім того, вважаємо, що у структурі системи управління ризиками торговельного підприємства необхідно виокремити об'єкту, суб'єкту, функціональну та концептуальну підсистеми, налагодженість взаємодії яких дасть змогу забезпечити ефективність функціонування системи загалом (рис. 1).

З огляду на означену сукупність характеристик систему управління ризиками торговельного підприємства варто розглядати як інтегровану сукупність принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з ідентифікацією, оцінкою та регулюванням ризиків, оптимізацією соціально-ризикових відносин, які у своїй сукупності впливають на фінансово-економічну діяльність підприємства, створюють умови для досягнення стратегічних цілей підприємства і забезпечують його стійкий розвиток, зростання ефективності торгівлі і конкурентоспроможність підприємства.

Варто зауважити, що окреслені положення формують теоретико-методичний базис управління ризиками торговельних підприємств. Відтак, у межах системи ризик-менеджменту торговельного підприємства визначальна роль належить саме механізму управління ризиками, який являє собою сукупність методів, важелів, спонукальних мотивів і стимулів, за допомогою яких здійснюється аналіз, оцінка, управління ризиками та досягається вплив на сукупність і рівень ризиків та соціально-ризикових відносин і, як наслідок, на соціально-економічний розвиток й рівновагу загальної системи функціонування підприємства. При цьому, у структурі механізму управління ризиками підприємства необхідно виокремити ресурсну, організаційну та забезпечуючу складові, які, своєю чергою, містять певну сукупність елементів.

Розглядаючи фармацевтичний ринок, зауважимо, що систематизовані макроекономічні ризики свідчать про прямиий або опосередкований вплив на діяльність підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією, зокрема: політичні ризики (політична нестабільність); інституційні (високий рівень державного контролю та законодавчої «зарегульованості» фармацевтичної сфери загалом та торгівлі лікарськими препаратами зокрема, високий рівень конкуренції, монополізація ринку державних закупівель фармацевтичної продукції); соціально-економічні (стан споживчого ринку у сфері торгівлі фармацевтичною продукцією); інфраструктурні (нерівномірність розміщення аптечної мережі на території держави, її особливості в регіональному та територіальному аспекті, доступність для споживачів); соціально-демографічні (рівень та якість життя населення, його купівельна спроможність, вплив стану здоров'я на споживання ліків та інших фармацевтичних засобів).

Аналіз ризиків торговельних підприємств, які виявляються на мікрорівні, свідчить про наявність основних груп ризиків підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією: маркетингові (ризики, пов'язані з хибним вибором асортиментної чи цінової політики, зміною кон'юнктури фармацевтичного ринку); невиконання договірних зобов'язань контрагентами (прямо пов'язані з якістю конкурентного середовища, добросовісністю постачальників і конкурентів, ризики виникнення конфліктів із ними); фінансові ризики (ризики упущеної фінансової вигоди внаслідок недоотримання прибутку підприємством торгівлі фармацевтичною продукцією чи збільшення операційних витрат); ризики, пов'язані з діями персоналу (недостатній рівень кваліфікації персоналу аптечних закладів чи його недобросовісне ставлення до клієнтів); транспортні ризики (виникають на

етапі транспортування фармацевтичної продукції); ризики, пов'язані з дотриманням вимог до сертифікації якості лікарських засобів та ін. фармацевтичної продукції, ліцензування їхнього імпорту.

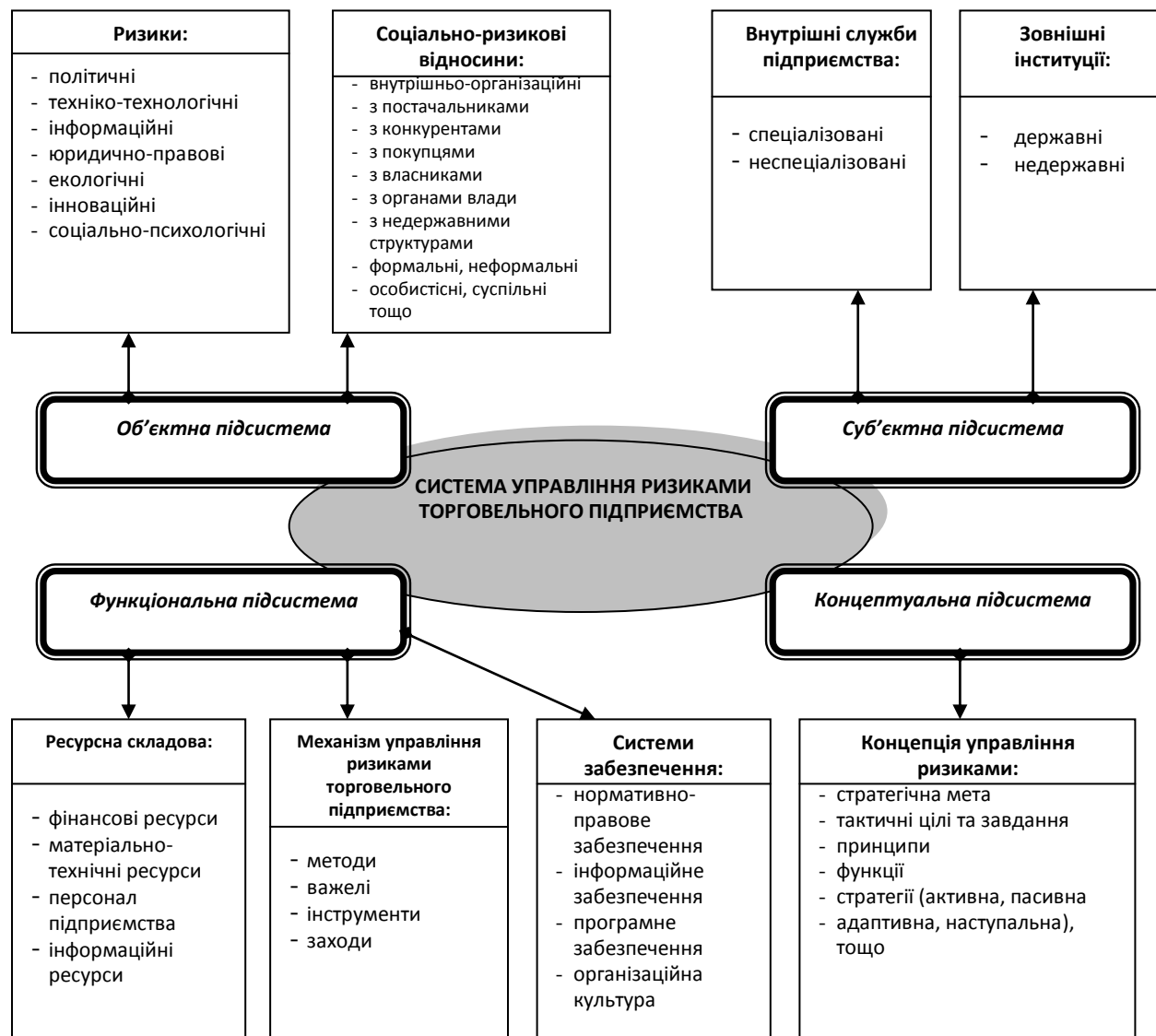
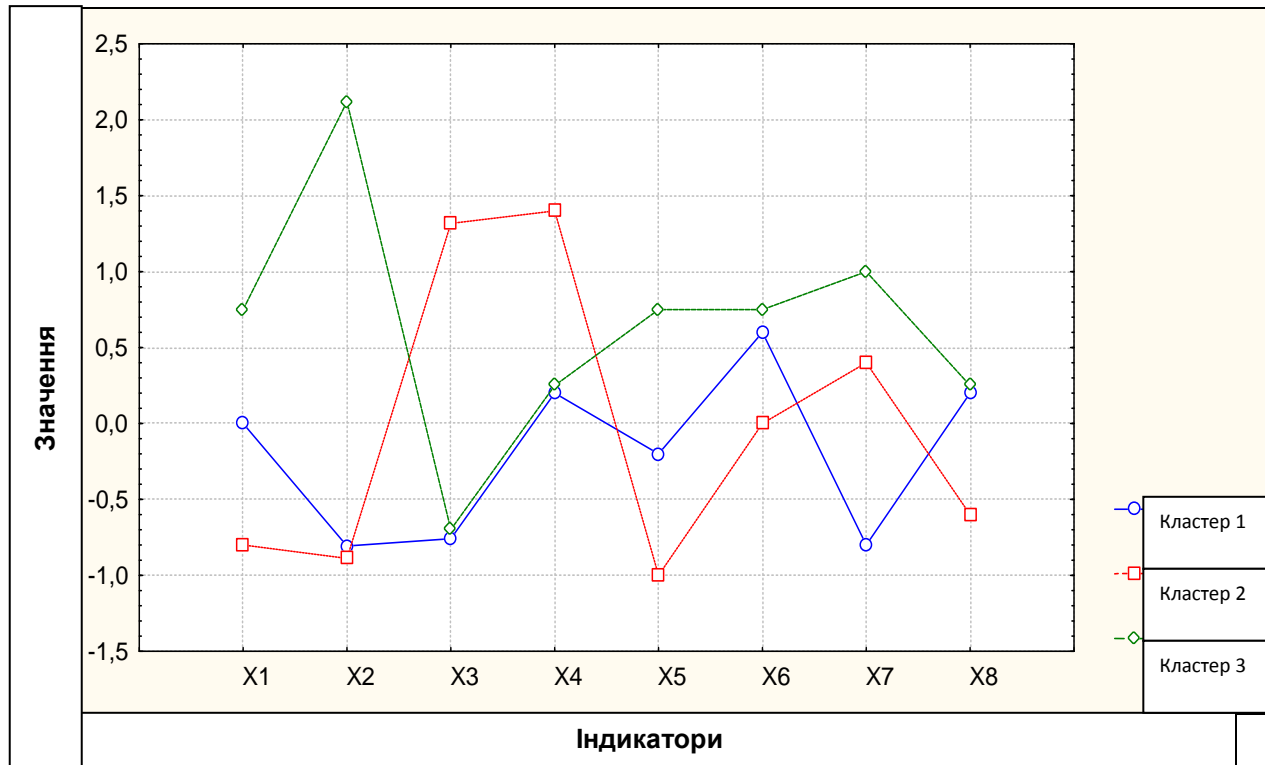

Рис. 1. Структура системи управління ризиками торговельного підприємства*

* Джерело: Розроблено авторами

З метою виявлення загальної сукупності, видів та рівня впливу характерних ризиків для діяльності підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією, проведено опитування представників оптових та роздрібних підприємств торгівлі лікарськими засобами, а також експертів у галузі державного регулювання товарообігу лікарських засобів. За результатами експертного опитування нами виокремлено види ризиків, які характеризуються високою частотою та найвищим рівнем негативного впливу як для підприємств роздрібного, так і оптового сегмента фармацевтичного ринку: X1 – рівень ефективності управління підприємством; X2 – фінансові ризики попередніх періодів; X3 – асортиментна політика торговельного підприємства; X4 – цінова політика торговельного підприємства; X5 – розвиненість аптечної мережі; X6 – налагодженість взаємодії з контрагентами; X7 – якість фармацевтичної продукції; X8 – кваліфікація та відповідальність персоналу підприємства торгівлі лікарськими засобами. Оцінювання рівня ризиків за допомогою виокремлених чинників здійснено на прикладі підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією, серед яких аптечні мережі національного масштабу; регіональні аптечні мережі, невеликі аптечні мережі (5–10 пунктів продажу); підприємства, які володіють 1–4 пункти продажу. На основі застосування методу кластерного аналізу сукупність досліджуваних підприємств поділено на три кластери, для яких розраховано значення зазначених факторів (рис. 2).

Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
<ul style="list-style-type: none"> – ТОВ «Мед-Сервіс Груп(м. Дніпропетровськ) – ТОВ «Знахар» (м. Львів) – ТОВ ФК «БіоМед» (м. Львів) – ТОВ «Фарматон» (м. Львів) – ТОВ «Оптіма-Фарм» (м. Київ) 	<ul style="list-style-type: none"> – ТОВ «Фалбі» (м. Київ) – ТОВ «Сальве» (м. Луцьк) – ПАТ «На здоров'я» (м. Дніпропетровськ) – ТОВ «Маркет Універсал ЛТД» (м. Львів) – ТОВ «БадМ» (м. Дніпропетровськ) 	<ul style="list-style-type: none"> – ТОВ «Український аптечний холдинг» (м. Донецьк) – ПТ ПМТ «Едельвейс» (м. Львів) – ТОВ «Здоров'я» (м. Дніпропетровськ) – ПрАТ «Альба Україна» (Київська обл.)

Рис. 2. Середні значення індикаторів ймовірності виникнення ризиків підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією за кластерами*

*Джерело: Розроблено авторами

Проведене дослідження дало змогу встановити низку закономірностей для підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією. Так, підприємства торгівлі фармацевтичною продукцією забезпечують стан низького ризику не за рахунок найширшого асортиментного ряду продукції чи встановлення низької ціни, а завдяки ефективному управлінню всіма процесами на підприємстві. Вважаємо, що основним чинником успіху в забезпеченні низького рівня ймовірності виникнення ризиків підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією цього кластера є розроблення ефективних методів менеджменту та ризик-менеджменту, що дає змогу результативно управляти діяльністю підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією та уникати економічних ризиків із негативними наслідками, запобігати проявам шахрайства, опортуністичної поведінки та незаконної діяльності працівників.

Сьогодні відбувається перехід від концепції статичного управління ризиками, яка базується на ідеї пристосування до ризиків, до концепції активного динамічного використання ризиків як можливості для збільшення прибутків підприємства та його вартості. За таких умов для вітчизняних підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією доцільним є застосування адаптивного підходу до формування системи управління економічними ризиками підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією. Головне, чого можна досягти в процесі реалізації адаптивного підходу, – це усунення або уникнення небезпеки негативного впливу тих явищ, які заздалегідь не були або не могли бути взяті до уваги. Виходячи з таких міркувань, можна зробити висновок, що перехід до адаптивного управління ризиками дасть змогу підприємствам фармацевтичного ринку

набагато швидше реагувати на зміни, при цьому дотримуючись розумного співвідношення між внутрішніми можливостями компанії й зовнішніми умовами, які диктує ринок, забезпечить інформаційну прозорість бізнесу, заощадить ресурси, що витрачаються на виконання неактуальних планів, дозволить приймати адекватні управлінські рішення відповідно до цілей підприємства. Однак, імплементація такої концепції під час формування системи управління ризиками підприємства торгівлі фармацевтичною продукцією вимагає значно більших ресурсних можливостей (інтелектуальних і матеріальних) підприємства та використання досконаліших методів управління ризиками.

Додамо також, що ефективність системи управління ризиками торговельного підприємства може суттєво зрости за умови застосування поряд з методами адаптивного управління інструментарію процесного, антикризового та інноваційного управління (рис. 3).

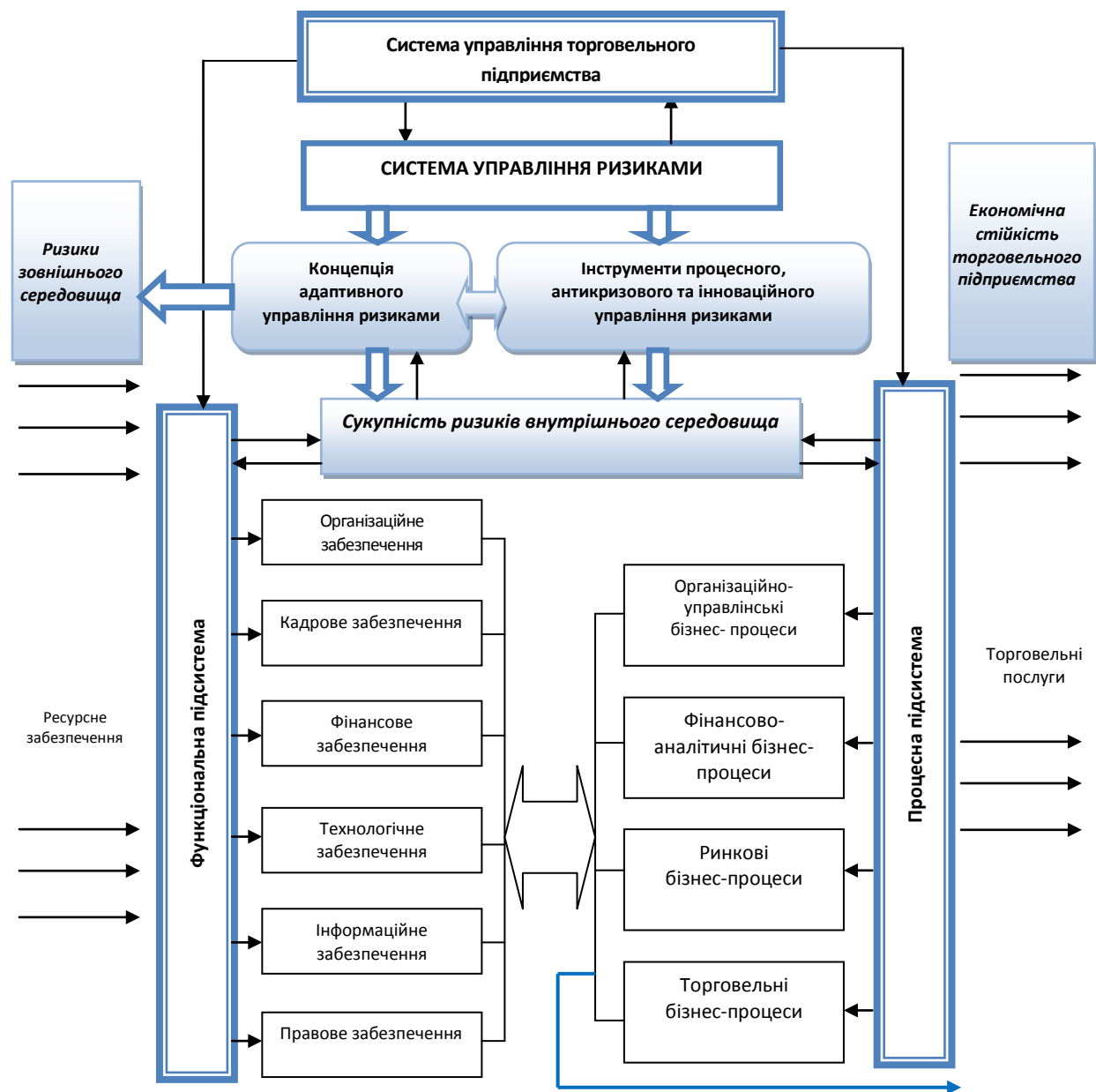

Рис. 3. Функціонально-економічна схема системи управління ризиками підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією*

* Джерело: Розроблено авторами

Антикризові інструменти спрямовані на мінімізацію ймовірності появи і наслідків можливих кризових явищ на підприємстві; процесні – на пошук резервів підвищення ефективності управління шляхом удосконалення бізнес-процесів; інноваційні – на реалізацію підприємствами конкурентних переваг, які базуються на використанні передових технологій, високої кваліфікації працівників і нових підходів в управлінні. Отже, усі вони, маючи різновекторний вплив, спрямовані на досягнення однієї мети – усунення/ зменшення негативного впливу ризиків торговельних підприємств та забезпечення їх економічної стійкості.

ВИСНОВКИ

Соціальна значущість сфери торгівлі фармацевтичною продукцією та її значний вплив на життєдіяльність соціально вразливих груп населення обумовлює високий рівень державного втручання у її функціонування на макро-, мезо- та мікрорівнях. Зазначене передбачає необхідність узгодження та координації цілей, завдань та інструментарію системи управління ризиками підприємств торгівлі фармацевтичною продукцією з методами, які застосовуються на інших рівнях управління. Підприємство торгівлі фармацевтичною продукцією є одночасно підсистемою вищого рівня – національної економіки, регіональної економічної системи та фармацевтичного ринку, з одного боку, та одночасно вважається вищим ієрархічним рівнем для підсистем функціонування власне підприємства.

Взаємодія і координація зусиль відповідно до повноважень усіх ієрархічних рівнів сприятимуть досягненню успіху та поставлених перед системою завдань щодо забезпечення економічної безпеки та стійкості розвитку окремого підприємства. При цьому варто зазначити, що, незважаючи на єдність кінцевої мети – забезпечення економічної безпеки та стійкості функціонування, завдання та цілі кожного з рівнів будуть індивідуальними. У той же час розподіл завдань в межах суб'єктно-об'єктної системи управління ризиками між її рівнями доводить про необхідність державного регулювання у досягненні стійкості розвитку сфери торгівлі фармацевтичною продукцією в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – Петрозаводск : Петроком. – 1993. – 307 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України : стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
3. Лапуста М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / Лапуста М. Г., Шаршукова Л. Г. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 361 с.
4. Абчук В. А. Теория риска в морской практике / В. А. Абчук. – Л. : Судостроение, 1983. – 152 с.
5. Альгин А. П. Грани экономического риска / А. П. Альгин. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
6. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М. : Мысль, 1989. – 187 с.
7. Гринберг М. С. Проблема производственного риска в уголовном праве / Гринберг М. С. – М. : Юриздат, 1963. – 332 с.
8. Моисеев Н. Н. Математические задачи системного анализа / Н. Н. Моисеев. – М. : Наука, 1981. – 487 с.
9. Шапиро В. Д. Принятие решений в системах организационного управления : исследование расплывчатых категорий / В. Д. Шапиро. – М. : Энергия, 1983. – 184 с.
10. Ермольев Ю. М. Методы стохастического программирования / Ю. М. Ермольев. – М. : Наука, 1976. – 234 с.
11. Ермольев Ю. М. Об исследованиях в области риска / Ермольев Ю. М., Михалевич В. С. – М. : ИК им. В. М. Глушкова, 1991. – 10 с.
12. Ермольев Ю. М. Стохастические модели и методы в экономическом планировании / Ермольев Ю. М., Ястремский А. И. – М. : Наука, 1979. – 254 с.
13. Штембуляк Д. О. Основи формування фінансової складової економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційної кризи української економіки / Д. О. Штембуляк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economyconfer.com.ua/full_article/590.
14. Ястремський О. І. Основи теорії економічного ризику. Навчальний посібник для студентів екон. спец. навч. ракладів / О. І. Ястремський. – К. : «АртЕк», 1997. – 248 с.
15. Лук'янова В. В. Економічний ризик: навч. посібник / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Гончаренко Оксана Володимирівна
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
кандидат економічних наук, доцент (Україна)
e-mail: Oksana_goncharenko@ukr.net

РЕЗЮМЕ

Досліджено особливості інституціонального проектування інновацій в агропромисловому виробництві. Встановлено, що даний процес може здійснюватись через коректування діючих рутин, введення нових інституцій, трансплантацію економічного інституту. Доведено, що для агросфери України, найбільш оптимальним варіантом трансплантації інституту є стратегія проміжних інститутів, адже стратегія шоквої терапії вже призвела до утворення «інституціональної пастки» в інноваційному розвитку, а стратегія вирощування, через брак фінансових ресурсів є майже безперспективною.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інститут, інноваційний процес, інноваційний розвиток.

РЕЗЮМЕ

Исследованы особенности институционального проектирования инноваций в агропромышленном производстве. Установлено, что данный процесс может осуществляться через корректировку действующих рутин, введения новых институций, трансплантации экономического института. Доказано, что для агросферы Украины, наиболее оптимальным вариантом трансплантации института является стратегия промежуточных институтов, ведь стратегия шоковой терапии уже привела к образованию «институциональной ловушки» в инновационном развитии, а стратегия выращивания, через нехватку финансовых ресурсов является почти бесперспективной.

Ключевые слова: агропромышленное производство, инновация, институт, инновационный процесс, инновационное развитие.

ABSTRACT

The features of institutional design innovations in agricultural production. It was established that this process can be done through adjusting existing routines, the introduction of new institutions, transplant Economic Institute. It is proved that for agro sphere Ukraine, the best option transplant institute a strategy of intermediate institutions as a strategy of shock therapy has led to the formation of "institutional trap" in the innovation development strategy and growth, due to lack of financial resources is almost hopeless.

Keywords: agro-industry, innovation, institute, innovation process, innovation development

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Повільність інноваційних процесів в агропромисловому виробництві свідчить про неефективність інституціонального регулювання та необхідність модернізації формальних норм і коректування механізмів інституту агроінновацій.

В наукових джерелах [2; 6; 15; 16] для забезпечення модернізаційних змін пропонується інституціональне проектування та створення стимулів для ефективного функціонування інституту. Інституціональне проектування реалізується в декілька способів: через коректування діючих рутин, введення нових інституцій, введення нових елементів інституціонального середовища або трансплантацію економічного інституту. Коректування діючих рутин не обов'язково потребує змін формальних норм, а зміни за другим і третім типом як правило пов'язані з формальними нормами, їх дія забезпечується прийняттям закону чи іншого нормативного акту.

Інституціональну «трансплантацію» можна представити як міжсистемну реплікацію інституцій та інститутів з метою створення копій (клонів) або, як процес запозичення інститутів з іншого інституціонального середовища. Важливо враховувати, що імпорт інституту в ідентичному вигляді майже не можливий, адже щоб притягнені з-за кордону інституціональні ресурси «запрацювали» в новому економічному просторі і стали факторами його розвитку, потрібна їх відповідність комбінації умов, ресурсів і чинників господарювання, що склалася в вихідних умовах [15, с. 324]. Так, об'єктами трансплантації є інститути, інституції, окремі правові норми, специфічні інституціональні механізми і їх елементи (методи, інструменти). Під впливом екзогенних чинників відбуваються модифікації і трансформації трансплантованих інституціональних об'єктів.

Нагальна потреба в активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві України та необхідність подолання дисфункцій наявного інституту агроінновацій, що перешкоджають розвитку інновацій, – зумовлюють подальше дослідження інструментарію інституціональної теорії в розв'язанні зазначених проблем.

Відаючи належне результатам досліджень фахівців з інноваційної проблематики щодо перспектив активізації інноваційного процесу, імперативів інноваційного розвитку, інструментів його стимулювання [4; 7; 11–14; 18] необхідно зазначити, що низка теоретичних, методологічних, методичних і практичних питань, пов'язаних з адаптацією інституту агроінновацій до економічних реалій і реалізацією визначених імперативів розвитку агропромислового виробництва все ще потребує розв'язання і обґрунтування.

Метою даної статті є дослідження інструментарію інституціонального проектування і перспектив його використання в контексті модернізації інституту агроінновацій та активізації інноваційного процесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес трансплантації пов'язаний із множиною обмежень, загроз і ризиків. Найбільш поширеними трансплантаційними дисфункціями виступають [15, с. 326]:

- атрофія впроваджуваного інституту, коли він «виявляється незатребуваним, якщо його використання несумісне із культурними традиціями або інституціональною структурою реципієнта», внаслідок чого відбуваються послаблення функцій інституту, втрата його життєздатності і скорочення масштабів, а функціональне звородіння веде до поступової елімінації. Це так звана патологічна атрофія, тоді як нормальна атрофія є об'єктивною складовою життєвого циклу інститутів (на стадії їх згасання);

- відторгнення моделі, що трансплантується, в умовах від'ємного попиту на новий інститут і примусового характеру трансплантації в результаті активізації альтернативних інститутів. Умовою такої активізації є порівняно менша величина трансакційних витрат використання альтернативних моделей інституціональних стосунків в порівнянні із трансплантатом хоча б для частини господарських суб'єктів;

- інституціональний конфлікт: коли імітація формальних правил, може призвести до виникнення інституту хоча і життєздатного, але такого, що істотно відрізняється від початкового і, можливо, неефективного. Така зміна відбувається через адаптувальний вплив на нормативну модель інституту різних спеціальних чинників існуючої господарської системи. Це утворює неефективну рівновагу, або інституціональну пастку, а інституціональні стосунки набувають перетвореної форми і визначають вектор розвитку, який не сприяє безпосередній реалізації їх суті. Закріплення трансплантованих інституціональних моделей в перетворених формах мультиплікує дисфункцію.

Правовими актами формалізуються як прямі, так і непрямі методи регулювання інноваційних процесів. Прямий вплив реалізується через державні цільові програми (визначають напрямки фінансування інновацій у пріоритетних галузях), адміністративне регулювання (дотаційне фінансування), контрактне фінансування (держава виступає замовником наукових розробок).

Аналіз обсягів та напрямів бюджетної підтримки розвитку агропромислового виробництва у проекті Державного бюджету України на 2014 рік» [1] дозволяє стверджувати про загальне зменшення бюджетних видатків як в цілому по головному розпоряднику Мінагрополітики, так і по бюджетних програмах розвитку агропромислового комплексу. Видатки на підтримку розвитку АПВ суттєво знижено: в цілому по загальному та спеціальному фонду вони знизились із 2,1 млрд. грн. у 2013 р. до 1,6 млрд. у 2014 р. або на 23 %. Основне скорочення стосується видатків, фінансування яких передбачається по спеціальному фонду (із 1,8 млрд. грн. у 2013 р. до 1,3 млрд. грн. у 2014 р. або на 28 %). Скорочення стосується всіх програм по спеціальному фонду державного цінового регулювання, фінансування програм розвитку тваринництва, тобто втрачається практична значимість для сільгосптоваровиробників бюджетної підтримки і фактично відбулось переведення державної фінансової підтримки у позабюджетну (непрямую) форму. Можна констатувати, що підтримка сільськогосподарського сектору в бюджеті 2014 р., як і в 2012–2013 рр. є суто формальною. Як і в бюджеті 2013 р. в недостатньому обсязі здійснювалось фінансування програм прямої державної підтримки на розвиток кооперативного руху, садівництва, створення сімейних ферм, розбудови овочесховищ та компенсації відсотків за отримані кредити.

Застосування непрямих методів регулювання інноваційних процесів формалізується прийняттям норм і правових актів, що інфраструктурно, інформаційно та організаційно «окреслюють» інноваційний процес, формують правове поле діяльності інноваційних структур. Відповідні норми та інструменти визначаються при розробці концептуальних і стратегічних положень інноваційної політики держави.

Серед найбільш поширених інструментів стимулювання інноваційних підприємств в Україні законодавчо встановлені пільги з податку на прибуток, пільги на сплату податку на додану вартість, митні пільги, інноваційним підприємствам дозволено прискорену амортизацію основних фондів [3]. Разом із тим, дію відповідних статей Закону (статті 21–22) було призупинено, що фактично виключило податкове стимулювання інноваційних підприємств із інструментарію непрямої дії. Окремі пільги, на кшталт звільнення від сплати податку на землю дослідних господарств науково-дослідних установ і навчальних закладів сільськогосподарського профілю та професійно-технічних училищ, підприємств у сфері літакобудування та космічної промисловості, пільги з оподаткування прибутку підприємств у сфері літакобудування, – не мають суттєвого стимулюючого ефекту та не призвели до активізації інноваційного процесу в даних сферах (про що свідчить низька частка підприємств, які впроваджували інновації).

Отже, масштаб використання податкових інструментів для стимулювання інноваційної діяльності в Україні досить вузький. Їх перелік включає: звільнення від перерахування до бюджету сум ввізного мита для суб'єктів інноваційної діяльності технологічних парків та наукових парків; застосування 20-відсоткової норми

прискореної амортизації основних фондів груп 3 і 4 – для суб'єктів технологічних парків, тобто в Україні зроблено акцент на бюджетних інструментах стимулювання інноваційної діяльності, але бюджетний ресурс є обмеженим а підтримка незначною.

В аграрній сфері фактично залишилася тільки податкова підтримка держави, тоді як в інших країнах є ще цінова і бюджетна. За підрахунками Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка враховує всі види підтримки (бюджетну, податкову, цінову), держпідтримка агросектору в Україні у 2012 р. становила 1,3% обсягу валового виробництва агропродукції, тоді як у Європі – 19%. Скасування повернення ПДВ в експорті зерна, збільшення фіксованого сільгосподатку в 5,7 рази, введення мінімальної ціни на оренду землі із прив'язкою її до нормативно-правової оцінки, призвели у 2013 р. до зниження рентабельності виробництва зернових [5].

Стимули до інституціонального проектування формуються в межах монетарної і фінансової політики. Сам процес інституціонального проектування потребує визначення проблеми, постановки цілі, визначення ресурсних обмежень, прийняття рішень та їх виконання [10].

Наявність проблеми можна констатувати за умов, якщо інститут не забезпечує інноваційний розвиток агропромислового виробництва. Проблема можна розв'язувати шляхом інституціонального проектування, якщо шлях їх розв'язання знаходиться в площині зміни обмежень і правил використання наявних ресурсів. Якщо ж йдеться про дефіцит ресурсів і незмінність формальних норм, то даний шлях є майже безперспективним для інституціонального регулювання.

Формування ефективних інститутів ускладнюється в умовах домінуючого способу колегіального прийняття рішень про введення чи зміну формальних норм. При цьому неефективність процесу створення формальних норм знаходиться в значній залежності від ступеня ефективності політичної системи, ринків, механізмів взаємодії груп особистих інтересів [9, с. 34]. Така неефективність призводить до нестабільності існуючих формальних норм, що виявляється у значній кількості змін і доповнень нормативних актів, які регламентують інноваційний процес. Через нестабільність «інституційної матриці» наявна система прийняття формальних норм позбавлена вбудованих механізмів стримувань і противаг і не забезпечує рутинізацію стимулюючих імпульсів інноваційному процесу [17, с. 30].

Сигналом до започаткування процесу інноваційного проектування може слугувати наявність таких передумов: низька якість інституту та невідповідність формальних обмежень інституту змінам неформальних норм, що позбавляє інститут можливості виконувати адаптаційну функцію; невідповідність інституту змінам формальних норм та еволюційним обмеженням функціонування, що не дозволяє інноваційному інституту реалізувати регулюючу функцію.

Такий стан речей визначає функціональну і предметну форму майбутніх змін інституту у вигляді конкретизації функціонального навантаження інституту та його бажаного стану. В цьому контексті важливим постає з'ясування інституціонального «ідеалу» майбутніх змін, що формується через необхідні зміни наявного інституту, або внаслідок запозичення ефективного інституту шляхом імпорту. Зміна діючих правил задля забезпечення ефективної зміни інституту потребує дотримання основних правил інституціонального проектування: етапної і компонентної повноти проекту, різноманіття встановлених стимулів, захисту від девіантної поведінки.

Якщо ж проводити трансплантацію економічного інституту, маючи на меті прискорення інституціонального розвитку, виникає необхідність мінімізації ризиків відторгнення чи дисфункції інституту, що трансплантується [8]. Такі ризики виникають, коли ігнорується поступальна складова механізму еволюційного добору чи імпортований інститут «засвоюється» неефективно.

Безперечно важливим для реалізації інституціонального проекту є ресурсне забезпечення та часові межі реалізації проекту. При трансплантації економічних інститутів з більш розвинутої інституціональної системи постає вибір стратегії імпорту інституту: шокова терапія, вирощування чи стратегія проміжних інститутів.

Альтернативним варіантом трансплантації є вирощування інститутів через залучення моделі інституту із минулого іншої країни на будь-якій стадії його розвитку. Даний процес допускає співіснування та конкуренцію різних форм інституту: «старих» інноваційних інститутів даної країни та нових, що трансплантуються. Одним із способів вирощування інститутів є стратегія проміжних інститутів. Вона передбачає створення бажаного інституту шляхом побудови ланцюга проміжних інститутів, що змінюють один одного в межах еволюційних обмежень розвитку та при сприятливому інституціональному просторі. Такий шлях є більш оптимальним для агропромислової України, адже шокова терапія призвела до утворення «інституціональної пастки» в інноваційному розвитку, а вирощування, через брак фінансових ресурсів є майже безперспективним (співіснування структур із дублюючими функціями потребує значних ресурсів).

Використовуючи стратегію проміжних інститутів з огляду на необхідність активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві можна запропонувати наступну послідовність формування оптимального інституту агроінновацій (табл. 1).

При «вирощуванні» інститутів можуть виникати два типи можливих дисфункціональних станів: виникнення паралельних інституціональних режимів, коли нові і старі практики деякий час співіснують; пряме викривлення інституціональної моделі, правова основа якої деформалізується і «вбудовується в неформальні ділові практики з результатами, далекими від запланованих» [15, с. 328]. Фактично виникає інституціональний конфлікт.

Трансплантатія інституту агроінновацій на основі стратегії проміжних інститутів *

Сфера впливу інституту	Вихідний стан інституту	Проміжний інститут	Оптимальний стан інституту
Фінансування інновацій	Державне фінансування	Державне кредитування, державне партнерство	Венчурне кредитування
Створення інновацій	Державне замовлення	Державна підтримка інноваційної активності (страхування ризиків, фінансова допомога, пільги)	Інноваційна діяльність крупних корпорацій, малий і середній інноваційний бізнес
Продуктування знань	Нескоординована діяльність академічного, вузівського, галузевого, заводського секторів науки	об'єднання різних секторів науки на основі технопарків і кластерів	Розвиток інноваційних агрокластерів, технополісів, бізнес-інкубаторів
Управління інноваціями	Централізоване регулювання	Регіональні науково-інноваційні центри	Галузеві високотехнологічні кластери
Міжнародна інноваційна діяльність	Державний експорт	Міжнародні інноваційні корпорації	Міжнародні інноваційні кластери

* Джерело: власна розробка

Перевагою даного способу формування нових інститутів є те, що майже відсутній період адаптації «трансплантатів», а значить, мінімізується вірогідність виникнення дисфункцій. Практично унеможливується відторгнення інституту, оскільки модифікація і модернізація здійснюються за рахунок відносно малих змін. В той же час існує ризик швидкої і глибокої рутинізації проміжних інститутів, що заблокує (в силу ефекту гістерезису) їх подальші модифікації і підвищить витрати інституціонального розвитку.

ВИСНОВКИ

Сукупна дія формальних норм в інноваційній сфері не забезпечила активізацію інноваційного процесу як в цілому в економіці країни, так і в агропромисловому виробництві, про що свідчить: відсутність сприятливого режиму адміністрування інноваційних проектів із мінімальними бюрократичними процедурами та спрощеною податковою звітністю; невиконання чинних положень щодо підтримки інноваційних проектів, зокрема, фінансування в повному обсязі з постійним збільшенням частки видатків бюджету на інновації; введення державного замовлення на інноваційну продукцію, відшкодування відсоткових ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання в банках для реалізації інвестиційних проектів; відсутність системного інформаційного забезпечення в сфері правових та економічних особливостей реалізації інноваційних проектів; не розробленість системи пріоритетного спрямування кредитних ресурсів для кредитування інноваційних проектів; фактичну відсутність податкового стимулювання інноваційної діяльності шляхом розширення спектру податкових стимулів (в сфері оподаткування прибутку від реалізації інноваційних проектів, впровадження прискореної норми амортизації для новітнього обладнання при реалізації інноваційних проектів, звільнення від оподаткування (чи зниження ставки) частини прибутку, яка спрямовується на фінансування НДДКР; відсутність публічної інформації, щодо обсягів та отримувачів бюджетно-податкових стимулів інноваційної діяльності.

Економічна ефективність імпорту чи вирощування інституту визначається кількісними і якісними змінами. Кількісні можна оцінити збільшенням обсягу інноваційної продукції чи збільшенням чисельності підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність. Якісні зміни можна визначати активізацією інноваційного процесу в масштабах агросектору і економіки в цілому та появою базисних інновацій. Рішення про імпорт інституту може бути прийняте на основі співставлення переваг (вигід) над витратами впровадження.

В умовах інституціональної пастки в інноваційній сфері (переваги не перекривають витрати), відсутні стимули до формування чітких норм на яких базується інститут, декларації про створення нових норм чи інституцій залишаються не реалізованими (як це сталося з формальним створенням інноваційних кластерів і технополісів в Україні). В той же час активно перерозподіляються ресурси. За таких умов інституціональне середовище характеризується: асиметрією факторів розвитку агросектору; формалізацією інститутів громадянського суспільства в масштабах країни і домінування рентного шляху розвитку агросфери і економіки в цілому; стабільним відставанням формальних норм від економічних реалій; негативним взаємозв'язком ключових інститутів в економіці.

Інституціональне регулювання передбачає не тільки створення чи вирошування інститутів, але й формування стимулів до ефективного функціонування інституту. Такі стимули запроваджуються як елементи інституціональної політики та інструменти фіскального і монетарного впливу.

Інституціональна політика спрямована на введення певних «рамкових» умов функціонування інституту і їх узгодження з базовими інститутами економіки, тобто її метою є узгодження інституту з інституціональним середовищем, або гармонізація функцій і організації. Функції як комплекс інституцій формалізують управління розвитком, генерування знань, їх трансформацію в економічний продукт, формування попиту на інноваційний товар. Організації структурно окреслюють діяльність держави, науки, освіти, наукомісткий бізнес, регіональні інноваційні структури, міністерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз обсягів та напрямів бюджетної підтримки розвитку агропромислового виробництва у проекті Державного бюджету України 2014 року (Аналітичні нотатки щодо механізмів розвитку аграрного сектору національної економіки України) / Аналітичний Центр Аграрного союзу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://auu.org.ua/pres-sluzba/novini.../protokol>
2. Гуреева Л. К. Концепция технологических укладов / Л. К. Гуреева // Инновации. – 2004. – №10. – С. 6–15.
3. Закон України "Про інноваційну діяльність" № 40-IV від 4 червня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері : інституціональний аспект : монографія / [Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. та ін.] – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
5. Іщенко Г. Стратити не можна, помилувати // сайт Аграрного союзу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://auu.org.ua/pres-sluzba/novini.../protokol>
6. Кирдина С. Российская модель институциональных изменений : опыт эмпирико-статистического исследования / С. Кирдина, И. Кирилюк, А. Рубинштейн, И. Толмачева // Вопросы экономики. – 2011. – №11. – С. 97–114.
7. Малік М. Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, О. Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 86–92.
8. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2001. – №3. – С. 24–50
9. Сухарев О. С. Социальная экономика : институты, инновации, экономическая политика / О. С. Сухарев. – М. : «Экономическая литература», 2004. – 292 с.
10. Тамбовцев В. Л. Основы институционального проектирования : Учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 144 с.
11. Тивончук, С. О. Організаційно-економічний механізм активації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення) / Тивончук, С.О., Тивончук. Я.О. // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 98–105.
12. Федулова Л. І. Економіко-технологічний аспект регіональних теорій розвитку / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2012. – № 1. – С. 65–81.
13. Федулова Л. І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 2. – С. 63–81.
14. Федулова Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.
15. Фролов Д. П. Эволюционная перспектива институциональной экономики России : монография / Д. П. Фролов; ГОУ ВПО «ВолГУ»; науч. консультант О. В. Иншаков. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2008. – 462 с.
16. Ходжсон Д. Экономическая теория и институты : Манифест современной институциональной экономической теории / Д. Ходжсон [пер. с англ.]. – М. : Дело, 2003. – 464 с.
17. Шовкун І. А. Передумови інноваційного розвитку економіки з позицій інституціонального підходу / І. А. Шовкун // Економічна теорія. – 2004. – № 4. – С. 22–38.
18. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект / О. Шубравська // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 27–35.

УПРАВЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ИЗДЕРЖЕК В АГРАРНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ткалич Ольга Викторовна

Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет, ассистент кафедры экономической теории и экономики сельского хозяйства (Украина)

e-mail: tkalich_olya@ukr.net

РЕЗЮМЕ

На современном этапе демократического государства развитие аграрного производства должно основываться в целом на достижениях инновационной деятельности, определяющая роль в которой принадлежит развитию науки, ускорению доведения инновации в производство. В связи с этим особое значение приобретает проблема развития и совершенствования системы информационного обеспечения управления АПК на основе широкого использования компьютерной техники, средств телекоммуникаций и экономико-математических методов и моделей. Разработка системы функционального управления издержками базируется не столько на определении точной величины затрат, сколько на предотвращении неоправданных затрат.

Ключевые слова: Издержки, инновации, интенсификация, прибыль, управление, эффективность, экстеншн.

РЕЗЮМЕ

На сучасному етапі демократичної держави розвиток аграрного виробництва повинно ґрунтуватися в цілому на досягненнях інноваційної діяльності, визначальна роль в якій належить розвитку науки, прискоренню доведення інновації у виробництво. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема розвитку та вдосконалення системи інформаційного забезпечення управління АПК на основі широкого використання комп'ютерної техніки, засобів телекомунікації та економіко-математичних методів і моделей. Розробка системи функціонального управління витратами базується не стільки на визначенні точної величини витрат, скільки на запобіганні невиправданих витрат.

Ключові слова: витрати, інновації, інтенсифікація, прибуток, управління, ефективність, екстеншн.

ABSTRACT

At the present stage of the democratic state the development of agricultural production should be generally based on the achievements of innovation in which the defining role belongs to the development of science and acceleration of the process of bringing innovation to production. In this regard, the problem of development and improvement of the data information systems for agribusiness management on the basis of widespread use of computer technologies, telecommunication facilities and economic and mathematical methods and models becomes of particular importance. Development of the effective cost control system is based not so much on determination of the precise amount of expenses as on avoidance of unnecessary costs.

Key words: costs, innovation, intensification, profit, management, efficiency, extension.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Цель исследования – расширение и углубление теоретических и методических основ понятия издержки в ракурсе эффективного управления ними в аграрной отрасли с переходом на инновационную модель, определение путей усовершенствования механизма продвижения инноваций от научного учреждения до практического применения в сельском хозяйстве. Теоретической и методологической основой исследований являются базовые положения экономической теории и научные разработки отечественных и зарубежных ученых. Достижение поставленной цели осуществляется с использованием комплекса общенаучных и специальных методов экономических исследований. Теоретическое обобщение путей реформирования, преодоления кризисных явлений в развитии аграрного производства показывает, что оптимальным из возможных направлений становления отечественного предпринимательства является инновационный путь. С помощью него можно постепенно и эффективно трансформировать сельскохозяйственное производство из области депрессивной в конкурентоспособную отрасль. Стимулировать малое и среднее предпринимательства и одновременно обеспечить выход на мировой уровень, что чрезвычайно важно и реально для нашего государства с его огромным потенциалом аграрной страны, потому что именно Украина имеет почти 30 % мировых черноземов, мощный научный и образовательный потенциалы.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Инновационное предпринимательство в аграрной сфере – один из важнейших путей обеспечения конкурентоспособности отечественной сельскохозяйственной продукции на внутреннем и внешнем рынках. По нашему мнению, выйти из экономического кризиса возможно лишь при условии реализации государственной

политики, направленной на развитие инновационной модели экономического роста. Особенно актуальна эта проблема для сельского хозяйства, которое находится в особо критической ситуации. Агропромышленный комплекс Украины требует безотлагательного согласования экономических отношений между субъектами предпринимательства различных форм собственности в условиях рыночной экономики.

Благодаря успешно сформированному эффективному хозяйственному механизму определяется результативность трансформации аграрных отношений, основой которого является налаженная мобильная инфраструктура аграрного рынка. Сейчас уже не производство определяет условия и определяет цену своей продукции, а предприятие, наоборот, реализует продукцию по ценам, складывающимся на рынке через согласованность спроса и предложения как на отдельные группы товаров, так и на всю производимую и потребляемую в АПК продукцию и сырьё.[2]

На современном этапе демократического государства развитие аграрного производства должно основываться в целом на достижениях инновационной деятельности, определяющая роль в которой принадлежит развитию науки, ускорению доведения инновации в производство.

Увеличение объемов производства продукции сельского хозяйства за счет интенсивного ведения процесса производства является важной задачей отрасли инновационного менеджмента в аграрном секторе. Основными составляющими инновационного менеджмента является выявление, изучение и внедрение в действие новых высокоэффективных мероприятий и технологий на всех этапах жизненного цикла сельскохозяйственной продукции, услуг и т.п. [1]

В сфере сельскохозяйственного производства инновации (нововведения) условно можно разделить на четыре группы: биологические, технические, технологические и управленческие (табл. 1).

Таблица 1

Инновации в сельскохозяйственном производстве

Инновации	
Биологические	Новые сорта и гибриды сельскохозяйственных культур с мощным биологическим потенциалом
Технические	Новые средства механизации и автоматизации, применение минимальных и нулевых обработок почвы
Технологические	Новые удобрения и средства защиты от болезней и вредителей
Управленческие	Новые производственные управленческие и информационные технологии
Обеспечение конкурентоспособности продукции сельского хозяйства	

При использовании инноваций в сельском хозяйстве выделяют следующие виды инновационного предпринимательства:

- технологии воспроизводства плодородия почв в сельскохозяйственных предприятиях, на состояние которой в значительной мере влияет распашка земель;
- интенсивная технология выращивания сельскохозяйственных культур;
- модели эффективного использования ресурсов в сельском хозяйстве;
- методы агроэкологического мониторинга.

Разработка мероприятий по направлению инвестиций по названным направлениям способствует эффективному производству продукции растениеводства, рациональному использованию земли и улучшению экологической стабильности.

В рыночных условиях сельскохозяйственные товаропроизводители и органы управления всех уровней все острее ощущают потребность в оперативном получении и использовании рыночной информации такой как уровень цен внутреннего и внешнего рынков, прогнозы рынков продукции, информацию о сельскохозяйственной технике, удобрениях, средствах защиты, технологиях и генетических материалах, законодательные и правовые акты, определяющие правовой круг для участников аграрного рынка и прочее. Общеизвестно, что несовершенная и непрозрачная информация во многом затрудняет процесс эффективного взаимодействия и хозяйствования в условиях рыночной конъюнктуры, а информационные барьеры порождают неопределенность и неуверенность в действиях производителей сельскохозяйственной продукции вследствие незнания «правил игры» на рынке.

В связи с этим особое значение приобретает проблема развития и совершенствования системы информационного обеспечения управления АПК на основе широкого использования компьютерной техники, средств телекоммуникаций и экономико-математических методов и моделей. Такая система позволит органам управления оперативно получать полную и достоверную информацию для принятия управленческих решений и анализировать производственные ситуации. Поэтому на современном этапе государственное руководство ориентировано на внедрение новых достижений НТП в производство всех отраслей, в том числе и агропромышленного комплекса. В связи с этим в нашем государстве создана инновационно-консультационная и внедренческая служба сельского хозяйства – экстенш. Такая служба организуется с целью оказания практической помощи в освоении рыночных отношений, при принятии хозяйственных

решений, внедрении технических и технологических нововведений. Служба экстеншн базируется на достигнутом уровне развития сельского хозяйства нашей страны и всему лучшему, что есть в мировой практике. Сейчас во всех областях Украины созданы и с успехом работают экстеншн-центры. Они широко используют компьютеры, новые информационные технологии и телекоммуникации, базы данных и знаний, современное программное обеспечение, Интернет. Они работают с помощью специалистов-консультантов, которые обеспечивают проведение необходимых занятий – тренингов, помогают производителям получать новую информацию о рынках, финансах, партнерах, почвах и прочее. Созданные экстеншн-центры работают на трех уровнях: товаропроизводитель – район, район – область, область – регион. Сельскохозяйственная служба экстеншн предназначена помогать людям и обществу в решении проблем и улучшении их жизненного уровня, в повышении квалификации руководителей и специалистов предприятий различных форм собственности, так как большинство из них пришли к руководству с недостаточным уровнем знаний и без сопровождения специалистов, которые ранее были в колхозах и совхозах. Их действия направлены на повышение производительности труда, создание новых видов продуктов, на защиту растений от болезней и вредителей и способствуют сотрудничеству с другими странами в получении наибольшей отдачи от ограниченных ресурсов.

Основными задачами этих аграрных служб являются:

- оказание практической помощи сельхозпроизводителям и сельскому населению в освоении прибыльного хозяйствования;
- повышение уровня знаний и практических навыков сельскохозяйственных товаропроизводителей путем активного обучения, демонстрационных показов, предоставления интегрированной информации и т.п.;
- предоставление индивидуальных советов специалистам и руководителям сельскохозяйственных предприятий по вопросам маркетинга, менеджмента, приложений современных технологий;
- сотрудничество с научными аграрными учреждениями.

Создание консультационной службы на базе высшего аграрного учебного заведения в условиях Украины имеет несколько преимуществ, а именно: имеющуюся разветвленную сеть этих заведений на всей территории; существующую готовую для различных образовательных мероприятий материальную базу и соответствующий кадровый потенциал, подготовка которого к работе в консультационной деятельности требует меньше затрат.

Итак, развитие экстеншн в Украине поможет объединить науку, образование и производство для достижения основной цели – повышение эффективности сельскохозяйственного производства.

Существует ряд причин, сдерживающих и не дающих развиваться инновационной деятельности. Среди них выделяют: большие затраты, отсутствие финансирования, высокий экономический риск, отсутствие средств у заказчика, несовершенство законодательной базы по вопросам инновационной деятельности, отсутствие информации о рынках сбыта и другие отсюда следует, что требуется государственное регулирование инновационной деятельности. К системе государственных мер активизации инновационного процесса относятся:

- государственная поддержка научно-инновационной сферы;
- приближение направлений научных запросам производства;
- содействие сельскохозяйственным товаропроизводителям по внедрению достижений науки;
- создание инновационной службы АПК по организации многоканальной информации о научных достижениях, рекомендации по их внедрению [3].

Итак, без разработки и внедрения в аграрное производство прогрессивных высокоэффективных технологических, технических, биологических и управленческих инноваций Украины трудно достичь стабилизации экономики. Из-за неплатежеспособности товаропроизводители не имеют возможности внедрять в производство научные и технические разработки, то есть для инновационного развития Украины нужны инвестиционные ресурсы.

Мы считаем, что именно благодаря внедрению инноваций можно решить большинство проблем, которые накопились в аграрном секторе в последнее время, что будет способствовать повышению эффективности производства продукции растениеводства и конкурентоспособности сельского хозяйства Украины.

В процессе деятельности предприятие должно следить за своими расходами. Управление издержками является одним из важнейших направлений в менеджменте сельскохозяйственного предприятия и осуществляется с целью поддержания контроля издержек на производстве и реализации продукции сельского хозяйства на запланированном уровне, а сам показатель издержек является важной составляющей в оценке эффективности хозяйственной деятельности предприятия.

Сельскохозяйственные предприятия имеют разную структуру затрат. Если в себестоимости продукции одних сельскохозяйственных предприятий удельный вес постоянных затрат высокий, а переменных – низкий, то такие предприятия являются чувствительными к изменению объема производства. В себестоимости продукции других сельскохозяйственных предприятий удельный вес постоянных затрат низкий, а переменных – высокий. Такие предприятия являются чувствительными к изменению цен на сельскохозяйственную продукцию. Для многих предприятий Украины характерна структура с преобладанием переменных издержек. В свою очередь, переменные издержки являются основой себестоимости любого продукта. На практике фактические производственные расходы часто отклоняются от запланированных издержек. Управление

издержками предприятия является сложным процессом и по своей сущности означает управление всей деятельностью предприятия, охватывает все процессы, происходящие в нем, несет ответственность за эффективность производства.

Разработка системы функционального управления издержками базируется не столько на определении точной величины затрат, сколько на предотвращение неоправданных затрат. Именно на решение этих задач должно быть направлено действие системы функционального управления издержками.

Использование функционального подхода в управлении издержками позволяет:

- обеспечить оперативный контроль над целесообразностью затрат с позиции реализации отдельных функций, формирующих эффективность отраслей сельского хозяйства;
- определить пространственную и территориальную структуру расходов, связанных с реализацией той или иной функции;
- сформировать функциональные центры, основным назначением которых является эффективная локализация затрат, в частности инновационной и инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Инвестиционное и инновационное обеспечение развития аграрного сектора наилучшим образом реализуется через применение новейших технологий. Сокращение пашни не приведет к уменьшению товарной растениеводческой продукции, если будет наведен необходимый хозяйственный порядок в использовании земель, остающихся в интенсивной обработке. Вывод из интенсивного сельскохозяйственного использования малопродуктивных земель (деградированных, малоразвитых, низко технологических и т.д.) обуславливает не только уменьшение экологического риска, но и прекращения распыления средств, ресурсов труда. Мировой опыт показывает, что повышение эффективности сельского хозяйства (области) возможно только при условии интенсивного использования высокоплодородных почв и снижения вложений в малопродуктивные земли.

Трансформация экономических условий ведения сельскохозяйственного производства существенно меняет приоритеты показателей эффективного ведения производства. Сейчас хозяйства должны ориентироваться в первую очередь, на экономическую эффективность использования имеющихся ресурсов. Поэтому важной становится проблема оптимизации соотношения переменных издержек и стоимости прироста урожая для обоснования наиболее целесообразных норм и рационального распределения имеющихся ресурсов с целью получения максимальной прибыли.

ВЫВОДЫ

Таким образом, оптимальным из возможных направлений становления отечественного сельскохозяйственного предпринимательства является инновационный при условии реформирования, преодоления кризисных явлений в развитии аграрного производства. С помощью него можно постепенно и эффективно трансформировать сельскохозяйственное производство из области депрессивной в конкурентоспособную сферу, стимулировать малое и среднее предпринимательства. Управление издержками является одним из важнейших направлений в менеджменте сельскохозяйственного предприятия и осуществляется с целью поддержания контроля издержек на производстве и реализации продукции сельского хозяйства на запланированном уровне, а сам показатель издержек является важной составляющей в оценке эффективности хозяйственной деятельности предприятия.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Антонюк Л. Л. Инновации : теория, механизм разработки и коммерциализация : Монография / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЭУ, 2003. – 394 с.
2. Богдан Ю. М. Интеграция стратегического и инновационного управления как инструмент эффективного внедрения новых технологий / Ю. М. Богдан // Держава та регіони. – 2009. – №1. – С. 15–21.
3. Даций О. И. Эффективность инновационной деятельности в агропромышленном производстве / О. И. Даций // Экономика АПК. – 2007. – №21. – С. 8–13.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА У БАЧЕННІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Третьякова Аліна Сергіївна
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, аспірантка кафедри історії України Інституту
історичної освіти (Україна)
e-mail: alinatretyakova2008@yandex.ru

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовано основні тенденції розвитку суспільства як в Україні так і в Європі в цілому у баченні М. П. Драгоманова. Вчений накреслив шлях суспільного зростання не лише для української держави, а й для всієї слов'янської спільноти. Все життя він прагнув здійснити двосторонній зв'язок між Україною та Європою. Задля впровадження цих планів в життя український вчений провів дев'ятнадцять років свого життя в еміграції.

Під впливом суспільних процесів та європейських ідей вчений модифікував кирило-мефодіївські політичні пріоритети. Він відійшов від місіонерської ролі українського народу у слов'янській федерації. Натомість М. П. Драгоманов запропонував для України широку автономію з великою частиною суверенітету в межах федерації вільних народів. Вчений виділив два суспільно-політичних аспекти федералізму: громадський соціалізм (федерація вільних громад) федерація автономних земств і країв, як головна умова політичних і соціально-економічних перетворень

Ключові слова: М. П. Драгоманов, суспільні процеси, історичний поступ, федералізм, громадівський соціалізм.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы основные тенденции развития общества как в Украине так и в Европе в целом в видении М. П. Драгоманова. Ученый наметил путь общественного роста не только для украинского государства, но и для всей славянской общности. Всю жизнь он стремился осуществить двустороннюю связь между Украиной и Европой. Для внедрения этих планов в жизнь украинский ученый провел девятнадцать лет своей жизни в эмиграции.

Под влиянием общественных процессов и европейских идей ученый модифицировал кирилло-мефодиевские политические приоритеты. Он отошел от миссионерской роли украинского народа в славянской федерации. М. П. Драгоманов предложил для Украины широкую автономию с большей частью суверенитета в пределах федерации свободных народов. Ученый выделил два общественно-политические аспекты федерализма: общественный социализм (федерация свободных общин) федерация автономных земств и краев, как главное условие политических и социально-экономических преобразований.

Ключевые слова: М. П. Драгоманов, общественные процессы, исторический прогресс, федерализм, общественный социализм.

ABSTRACT

The main trends in the development of society, both in Ukraine and in Europe in General in the vision M. P. Dragomanov in the article analyzed. The scientist identified the path to social growth not only for the Ukrainian state, but for the entire Slavic community. All his life he sought to communicate between Ukraine and Europe. To implement these plans in the life of the Ukrainian scientist spent nineteen years of his life in exile.

Under the influence of social processes and European ideas scientist modified Cyril and Methodius political priorities. He walked away from the missionary role of the Ukrainian people in the Slavic Federation. But M. P. Dragomanov proposed for Ukraine broad autonomy with a large part of sovereignty within the Federation of free Nations. The scientist identified two socio-political aspects of federalism: public socialism (Federation of free communities) Federation of Autonomous territories and regions, as the main condition of political and socio-economic transformation.

Keywords: M. P. Dragomanov, public processes, historical progress, federalism, the communities socialism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Могутня й неординарна, складна й суперечлива постать М. П. Драгоманова була в центрі громадського й культурного життя слов'янського світу впродовж кількох десятиків років позаминулого століття. Його погляди викликали палке захоплення й пошанування одних, ворожість і ненависть інших. Вчений був людиною широких інтересів і глибокої ерудиції, чутливою до суспільних реалій. М. П. Драгоманов жив, творив і діяв у конкретних історичних умовах. Мислитель розвивався і змінювався разом з ними, але залишався непорушним в основних своїх світоглядних переконаннях послідовного демократа й гуманіста.

М. П. Драгоманов над усе ставив інтереси людини, її свободу і права, соціальні, політичні й національні інтереси рідного народу, засади політичної рівності й соціальної справедливості етносів. Саме тому сьогодні постає необхідність дослідження основних тенденцій розвитку суспільства у розробці М. П. Драгоманова.

В різний час цією проблематикою займалися Т. Г Андрусак [1], В. Й. Борисенко [2–4], Л. П. Депенчук [5], Р. П Іванченко [13], Б. А. Кістяківський [14], А. М. Круглашов [15], О. Т. Шевченко [16], Ю. О. Федів [17] тощо. Їх праці присвячені різним аспектам діяльності мислителя. Проте на сьогоднішній день питання про характерні тенденції розвитку суспільства у розробці М. П. Драгоманова залишається малодослідженим, а тому потребує детального вивчення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

М. П. Драгоманов був рішучим прихильником історизму в підході до вивчення суспільних процесів. Вимагаючи суворої об'єктивності в оцінці соціальних явищ, він справедливо вбачав хибність того чи іншого висновку в суб'єктивному, упередженому підході до них, у відсутності «уміння глянути на світ ширше, ніж сьогоднішні форми життя». Такого ж правила додержувався мислитель і в оцінці діяльності окремих людей, які так чи інакше впливали на події. «Кожного чоловіка, кожного письменника тільки тоді можна оцінити як слід, – слушно зауважував вчений, – коли роздивитись на нього власне історичним об'єктивним поглядом, та ще й на ґрунті тієї громади, в якій він виріс і працював [11, с. 33].

Український вчений стояв на ґрунті соціологічної теорії розуміння історичного процесу і тому пошук соціологічного поняття історичного закону він відносив до основних завдань історичних досліджень. А саму історію він розумів цілком у контівському дусі як суспільну науку, взяту в її динаміці [12, с. 59]. Тобто історія – це складова науки соціології, предметом якої є минуле соціуму.

Теорія поступу, у свою чергу, є складовою більш широкого поняття історичної закономірності. Та лише з визнанням ідеї поступу, на думку М. П. Драгоманова, знайшло тверде підґрунтя і визнання закономірності в історичних явищах [12, с. 41].

За допомогою відкриття ідеї еволюції у природничих науках М. П. Драгоманов навіть намагався обґрунтувати недоцільність революційних стрибків у розвитку суспільства: «Недавніми часами, – пише він, – й науки про природу, геологія і біологія, показали, як помалу ідуть всі зміни на світі, і замінили слово revolution на слово evolution (розпускання, зріст). Нова наука природня мусить перевчити письменних юдей і в їхніх думках про зміни порядків громадських, одучити од звичок держати свої думки найбільше на державних справах та державних змінах, та скорих переворотах, та повстаннях...» [6, с. 374].

В цілому, М. П. Драгоманов досить прихильно ставився до такої позитивістської теорії поступу:

1. Поступ життя людського здійснюється закономірно, за епохами, які змінюються не фаталістично (як в теорії місії народів), а органічно і логічно, впливаючи одна з іншої.
2. Поступ цей залежить від безперервного ходу розумового розвитку.
3. Поступ цивілізації проявляється і обумовлюється головним чином силою свідомості наукової, політичної, моральної [8, с. 375].

Характерними для поглядів вченого тієї доби були принципові виступи проти терору як непотрібної «школи крові» та сподівання на успіх мирного наступу на самодержавство. «саме слово революція передполагає более или менее сознательное стремление к осуществлению известного идеала гражданского строя, которому не соответствовал старый строй. А эта сознательность предполагает, что если революцией уничтожен старый строй, то хоть сколько-нибудь организован новый, который хоть в чем-нибудь удовлетворяет возникшим потребностям» [8, с. 13]. Вчений підкреслював, що повалені в результаті революції порядки, особливо громадські і господарські, можуть повернутися через декілька днів. Тому твердив мислитель, треба одразу встановлювати нові, які мають задовольнити господарські потреби людей [13, с. 245]. «Зі всіх суспільно-політичних справ наші селяне інтересуються найбільше аграрними (земельними) і як люде, через малу освіту, патологічного способу думок, все сподіваються, що відкільсь вийде указ, щоб землю рівно ділити між усіма. – Частійше всього сподіваються вони такого указу від царя» [17]. Драгоманов вбачав різницю в історичному розвитку України з західними країнами, вважав, що до селян не дійшло навіть соціаліське зерно.

З точки зору історичної перспективи, всіляке принципове неприйняття терору – це позиція, яка за тих суспільних умов вимагала політичної мудрості й громадянської відваги, зважаючи на конкретний стан політичної ситуації, вона викликала зрозумілий осуд. Проте, М. П. Драгоманов не закликав український народ сидіти зі складеними руками. Натомість він пропонував об'єднуватися, думати і діяти, для того, щоб приможити свою силу та виборювати своє право на свободу [13, с. 237].

А для того, щоб залучити всі народи до боротьби, потрібно вести роз'яснювальну працю всіма мовами народів Росії. І водночас у політичних програмах російських народників визнати для всіх народів законне право на самостійне політичне існування [13, с. 240].

Мету перебування за кордоном і напрям своєї діяльності М. П. Драгоманов сформулював у журналі «Громада». По-перше, це дати матеріал про Україну, по-друге, шляхом висвітлення прогресивної політичної думки, в тому числі західноєвропейської, сприяти утворенню політичних гуртків в Україні. Тобто зв'язок України з Європою повинен стати двостороннім.

М. П. Драгоманов вважав надзвичайно важливим завдання надати українському рухові загальноєвропейського звучання, домогтися його підтримки в світі. 11 травня 1878 р. він виступив на літературному конгресі в Парижі з доповіддю «Література українська, проскрибована урядом російським». Розповівши про багатство української літератури, вчений висловив надію, що «конгрес не залишиться байдужим до наших скарг і знайде спосіб допомогти» [13, с. 240].

Видання «Громади» й вміщені статті М. П. Драгоманова у «Вольном слове» привернули увагу всієї Європи, оскільки його дослідження були спрямовані в русло історичних традицій українського народу. Зокрема, не поділяючи поглядів П. Куліша, який вважав козаків лише «розбишаками», вчений доводив, що козаччина за своїм устроєм наближалася до вільних європейських держав.

Зважаючи на тенденції історичного процесу в Європі, М. П. Драгоманов стверджував, що «українцям ліпше виступати з думками не стільки національними, скільки автономними і федеральними» [8, с. 240]. Теорія українського федералізму у розробці М. П. Драгоманова піднялася на принципово новий щабель теоретичної думки. Її зміст полягав в обґрунтуванні ідеї про необхідність демократизації суспільства за допомогою соціальних трансформацій та у прагненні створити загальноєвропейську федерацію вільних народів. Під впливом суспільних процесів та європейських ідей вчений модифікував кирило-мефодіївські політичні пріоритети. Він відійшов від місіонерської ролі українського народу у слов'янській федерації. Натомість М. П. Драгоманов запропонував для України широку автономію з великою частиною суверенітету в межах федерації вільних народів.

Вчений виділив два суспільно-політичних аспекти федералізму: громадський соціалізм (федерація вільних громад) федерація автономних земств і країв, як головна умова політичних і соціально-економічних перетворень [4, с. 557].

М. П. Драгоманов був безумовним опонентом політики національного сепаратизму, і тому питання автономії українських земель у складі Росії навіть не вважав актуальним. Програма, викладена у працях, навіть не торкається питання про національну автономію України як такої, – у ній тільки висунуто головну вимогу створення обласної автономії для всієї Росії, причому, зокрема, на землях України мали бути утворені кілька областей. Про переваги обласної автономії для розв'язання національного питання М. П. Драгоманов згадує і в автобіографічному нарисі. «У рамках цієї автономії, – говорить він, – я бачив і розв'язання національних питань у Росії, виступаючи в такий спосіб проти всіляких сепаратизмів і навіть націоналізмів ... за таке розв'язання національного питання, яке, приміром, існує в Швейцарії, де ні ціла країна, а ні окремі кантони не розділені за расовим принципом» [16, с. 38].

У своєму баченні шляхів, етапів, форм та засобів суспільних трансформацій мислитель був непохитним до останнього подиху своєї діяльності та життя. «М. Драгомановъ, издающій въ Женевѣ на Украинскомъ языкѣ «Громаду» (общину и множество социалистическихъ брошюр), ... это единственный человек, который однажды начерталъ федеративно-демократическую программу, остался ей вернымъ въ продолженіи и некогда непротиворечилъ одинажды принятымъ принципамъ и одинажды начертаннымъ планамъ. Это – то именно закрутленность его политическихъ и социальныхъ идеаловъ и та стойкость съ какою ведется пропаганда въ имя этихъ идеаловъ – уводятъ изъ терпѣнія и великорусскихъ и польскихъ социалистовъ. Противъ федерализмъ «Громада», прежде всего, выступила «община» великорусскихъ социалистовъ» [19, арк. 8].

М. П. Драгоманов зі своєю невтомною проповіддю особистої та суспільної свободи і представницьких конституційних установ, яку він провадив починаючи з середини сімдесятих років, посідає зовсім виняткове місце в українській суспільно-політичній думці [14, с. 322].

У «Передньому слові до «Громади» М. П. Драгоманов, визначаючи основні засади суспільного устрою, підкреслював, «що й громада потрібна тільки того, щоб кожному було якнайліпше. Значить і громада тільки тоді буде мила кожному, коли вона не неволить нікого: бути в ній чи не бути. І громада мусить бути спілкою вільних осіб» [1, с. 44]. Саме у максимальній гарантованості прав людини, можливості її самореалізації вчений вбачав запоруку суспільного прогресу.

М. П. Драгоманов у європейській політичній думці обґрунтував необхідність збереження націй і народів та їхніх культур, їхнє право на політично-державницьке буття як вияв боротьби за демократичні свободи в історії цивілізаційного розвитку суспільства. А тому постійний відрив національної інтелігенції – елітарної частини суспільства – від власного народу призводить до ослаблення визвольних сил, до занепаду і самого народу. Він з гиркотою писав, що «кожне слово, сказане не по-українському – єсть видаток з української мужицької скарбниці», що «усяка громадська праця в Україні мусить мати українську одіж – українство» [13, с. 244].

Федеративна ж ідея, вважав вчений, допоможе українцям й іншим народам домогтися зміцнення своєї національної ідеї, відтак – і культури, освіти, державності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, М. П. Драгоманов був палким прихильником історизму у підході до соціальних процесів. Історичний поступ на його думку був невід'ємною частиною як державного будівництва, так і національного самовизначення. Громадський діяч категорично заперечував застосування насильницьких засобів у боротьбі з централізмом. Натомість вчений невтомно пропагував еволюцію умів, відстоював федералізацію Російської імперії з широким самоврядуванням громад.

Відтак, М. П. Драгоманов посідає чільне місце в історії української, російської та європейської суспільно-політичної думки як теоретик з національного питання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусяк Т. Г. Шлях до свободи // Михайло Драгоманов про права людини / Т. Г. Андрусяк // Фонд сприяння розвитку української правової думки та пропаганди державницьких традицій «Право для України». – Львів : Світ, 1998. – 189 с.
2. Борисенко В. Й. Видатний мислитель і громадській діяч / В. Й. Борисенко // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К., 2011. – С. 113–118.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії : з найдавніших часів до ХХ століття / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1998. – 616 с.
4. Борисенко В. Й. Михайло Драгоманов як історик / В. Й. Борисенко // Пам'ять століть. – 2003. – №5. – С. 15–19.
5. Депенчук Л. П. Історіософія та соціальна філософія Михайла Драгоманова / Депенчук Л. П., Лук М. І. – К. : Український центр духовної культури, 1999. – 210 с.
6. Драгоманов М. П. Вибране / М. П. Драгоманов. – К. Либідь, 1991. – 688 с.
7. Драгоманов М. П. Вольный союз – Вильна спілка / М. П. Драгоманов // Опыт украинской политико-социальной программы // Свод и объяснения. – Женева, 1884. – 109 с.
8. Драгоманов М. П. Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацит / М. П. Драгоманов. – К. : Университетская типография, 1869. – Ч. I–VIII. – 415 с.
9. Драгоманов М. П. Историческая Польша и великорусская демократия / М. П. Драгоманов. – Женева, 1882. – 535 с.
10. Драгоманов М. Передне слово до «Громади / М. Драгоманов // Громада. – Женева, 1878. – № 1. – С. 5–101.
11. Драгоманов М. По вопросу о малорусской литературе / М. Драгоманов. – Вена, 1876. – 78 с.
12. Драгоманів М. П. Рай і поступ / М. П. Драгоманів. – Відень, 1915. – 65 с.
13. Іванченко Р. П. Історія без міфів / Р. П. Іванченко // Бесіди з історії української державності. – К., 1996. – 336 с.
14. Кистяковский Б. А. М. П. Драгоманов. Его политические взгляды, литературная деятельность и жизнь / Б. А. Кистяковский // Історичні есе. – М., 1908. – Т.1. – С. 299–347.
15. Круглашов А. М. Драма інтелектуала : політичні ідеї Михайла Драгоманова / А. М. Круглашов. – Чернівці : Прут, 2000. – 487 с.
16. Шевченко О. Т. Особливості розвитку суспільства в ідейних поглядах М. П. Драгоманова / О. Т. Шевченко // Матеріали першої міжвузівської науково-практичної конференції студентів-аспірантів і молодих науковців (м. Київ, 24 лютого 2007 р.) / [за ред. О. В. Потильчак, О. О. Сушко]. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т історичної освіти, 2007. – С. 45–49.
17. Михаил Петрович Драгоманов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dragomanov.info>
18. Федів Ю. О. Історія української філософії : курс лекцій / Федів Ю. О., Мозгова Н. Г. – К., 2001. – 510 с.
19. Центральний державний історичний архів України (м. Львів) (ЦДІАУЛ). Ф. 663. Оп. 2. Спр. 100 . – 19 арк. М. Павлик. Стаття Розенталя «Соціалістична партія в Росії».

BEHAVIOR-BASED ENERGY EFFICIENCY STRATEGIES FOR FLEXIBLE DEMAND RESPONSE

Maghlakelidze Ekaterine

The University of Georgia, Associated professor, Business, Economics and Management School

(Georgia)

E-mail: eka_maglakelidze@mail.ru

ABSTRACT

The paper highlights behavior-based energy efficiency strategies that motivate consumers to respond to the stimulus aimed at reducing energy consumption in a way that does not have adverse impact on utilities' revenue. The ultimate goal is to relieve constraints on electricity distribution and/or transmission networks at lower costs than building 'poles and wires', and provide operational support services for electricity networks, achieving peak load reductions with various response times, and thus contributing to the energy efficiency.

Key words: demand response, energy efficiency, demand side management, behavior-based energy efficiency strategies, customer information and behavior (CIB) programs, energy feedback, decoupling, rate design, market signals.

RESULTS OF THE RESEARCH

Demand response is crucial for meeting future energy needs with the least necessary supply and transmission capacity. It has to be open to all kind of consumers, including households facing increasing energy bills, commercial businesses and industrial players that need to compete with companies from countries with lower energy costs.

Flexible demand reduces the needs for costly conventional generation capacities necessary for dealing with demand peaks and the integration of variable renewable energy. It thus makes the supply chain more efficient, triggering lower energy costs and eventually better prices for consumers. Just as a diversified supply-side portfolio is considered beneficial, having different demand response options available to the whole range of consumers should be seen as an advantage for the energy system.

Greater demand flexibility also enables the internal energy market to increase the amount of zero-carbon wind and solar power it can integrate. The variations in renewable energy generation result in a more complex energy system to plan, control and match supply and demand. Enabling demand response technologies and services, including energy storage, allows these variations to be coped with while reducing generation and infrastructure costs and capacity needs¹.

Building on the provisions on demand side participation in EU legislation² and subsequent documents³, demand response is to be understood as voluntary changes by end-consumers of their usual electricity use patterns in response to market signals (such as time-variable electricity prices or incentive payments) or following the acceptance of consumers' bids (on their own or through aggregation) to sell in organized energy electricity markets their will to change their demand for electricity at a given point in time. Accordingly, demand response should be neither involuntary nor unremunerated.⁴

Demand side participation assumes increased involvement of consumers who choose to take part in proposed energy efficiency programs for a reward. To induce consumers to respond to the signals that help them to reduce energy consumption and respectively their bills that comes with it, and thus relieving the specious distribution and /or transmission network constraints, marketers utilize different behavior-based energy efficiency strategies aimed at changing how people use energy.

This paper highlights those strategies that motivate consumers to respond to the stimulus aimed at reducing energy consumption in a way that does not have adverse impact on utilities' revenue. The ultimate goal is to relieve constraints on electricity distribution and/or transmission networks at lower costs than building 'poles and wires', and provide operational support services for electricity networks, achieving peak load reductions with various response times, and thus contributing to the energy efficiency.

Behavior-based energy efficiency strategies are among those strategies aimed at reducing energy consumption. These strategies use both economic and non-economic incentives to change how people use energy. Economic incentives are mostly price-based including time of use and demand based tariffs. To promote efficiency, policymakers and regulators are continually searching for ratemaking mechanism that can do two things at once – allow public utility companies (PUCs) to cover their operational and capital costs necessary for providing obligatory services to the public, and at the same time, allowing consumers to reduce their electricity consumption. Decoupling

¹ European Commission Staff Working Document: "Incorporating Demand Side Flexibility, In Particular Demand Response, In Electricity Markets, Brussels, 2013. p.2

² Namely the "Electricity Directive" (2009/72/EC) and the "Energy Efficiency Directive" (2012/27/EU)

³ Smart Grids COM(2011)202 and the Staff Working Document "Guidance note on Article 15 of Directive 2012/27/EU on energy efficiency"

⁴ European Commission Staff Working Document: "Incorporating Demand Side Flexibility, In Particular Demand Response, In Electricity Markets, Brussels, 2013. p.3

is viewed as the efficient rate adjustment mechanism that allows policy makers and regulators to achieve these twofold goals that often conflicts with each other. With decoupling, the utility no longer experiences a net revenue decrease when sales decline, and will therefore be more willing to embrace rate designs that encourage customers to use less electricity. This can be achieved through energy efficiency investment (with or without utility assistance), through energy management practices (turning out lights, managing thermostats), or through voluntary curtailment.

While revenue stability is important for utilities, bill stability is equally important for ratepayers. In 1961, James Bonbright published what is considered the seminal work on ratemaking and rate design for regulated monopolies. His context was, of course, traditional price-based utility regulation, and he identified eight principles, some of which are in tension with each other, to guide the design of utility prices. That tension is demonstrated in particular by three of those principles – that rates should yield the total revenue requirement, they should provide predictable and stable revenues, and they should be set so as to promote economically efficient consumption (Bonbright, 1961). In certain circumstances, more economically efficient pricing structures could lead to customer behavior that result in less stable and, in the short run, significant over- or under-collections of revenue. Decoupling mitigates or eliminates the deleterious impacts on revenues of pricing structures that might better serve the long-term needs of society. Some innovative rate designs that regulators may want to consider for achieving the greater end-use efficiency include: inverted block rates, seasonally differentiated rates, and time of use (TOU) rates.

Inverted block rates serve several useful functions. First, they align incremental rates with incremental costs, including incremental capacity, energy and commodity, and environmental costs. Second, they recognize that upper-block usage (mostly for space conditioning) is characterized by high seasonality, usage concentrated during the peak hours, and low load-factor end-uses, all of which are more expensive to serve than other end-uses. Inverted block rates therefore properly collect the appropriate costs from these infrequent but expensive end uses. They also serve to encourage energy efficiency and energy management practices by consumers. However, they reduce net revenue stability for utilities by concentrating recovery of return, taxes, and O&M expenses in the prices for incremental units of supply, which tend to vary greatly with weather and other factors (Lazar, Weston, & Shirley, 2011).

Seasonal rates are typically imposed in service territories whose utilities experience significant seasonal cost differences. Time of use rates (TOU) that collect much higher amounts during the on-peak hours can serve as a strong driver for consumers to reduce their electricity consumption in peak hours, and also convey to consumers that usage during those hours puts the entire system under stress and causes investment in new peaking capacity.

Establishing theoretically defensible rate designs such as those used by PG&E (The residential rates applicable to most customers of Pacific Gas and Electric (PG&E), are set up with a “baseline” allocation, which is set for each housing type and climate zone. Neither rate has a customer charge, although there is a minimum monthly charge for service. If usage in a month falls below the amount covered by the minimum bill, the minimum still applies (Lazar, Weston, & Shirley, 2011) provides consumers with very clear economic signals about the costs their usage imposes, but evidence in California is that even with these high prices, utility energy efficiency programs are an essential element of a successful energy policy. The inverted rates tend to drive consumers to the programs, but if the programs are not available, they may be unlikely (or unable) to respond to the incremental cost-based prices.

Decoupling is a tool that allows the utility's interest in stable net revenues, the consumer's interest in stable bills, and the society's interest in cost-based pricing all to be met. Under decoupling, the utility can implement an inverted rate, knowing that lost distribution revenues that are incurred when sales decline will be recovered. If implemented on a “current” basis, decoupling can also stabilize customer bills, by reducing the unit rates in months when extreme weather causes a significant variation in sales from the levels assumed in the rate case where rates are set. *But, whether decoupling will in itself result in increased efficiency is still the subject of debate.* While no major studies have been undertaken linking decoupling directly to increased efficiency activities at utilities, anecdotal energy efficiency advocates point to strong increases in efficiency spending concurrent with decoupling undertaken by utilities, in particular in the electricity sector, with examples such as Puget Energy and PacifiCorp increasing activity and spending under decoupling and experiencing drop-offs in efficiency spending when decoupling was rescinded (NRDC, 2001). However, a closer look at Consolidated Edison's efficiency spending while using decoupling (1993-1997) tells a different story: in this time period, efficiency spending increased by all the regulated utilities in New York, whether they used decoupling or not.⁵

Along with the economic incentives, behavior-based energy efficiency strategies use non-economic incentives such as outreach, education, and feedback programs to change how people use energy. Robert Cialdini, Emeritus Professor of Psychology at Arizona State University, argues that, “decision-makers can focus too much on economic and regulatory factors when seeking to motivate others towards environmental goals. They would be well advised to consider, as well, what is known about social psychological motivators, such as social norms.” (Cialdini & OPOWER, 2010).

Behavior-based energy efficiency strategies exploit the fact that people's energy choices are influenced by social and psychological behavior as much as, if not more than, economic factors (e.g., prices, costs and income). Behavior-based strategies use non-economic incentives to change how people perceive their energy use, so as to

⁵New York Public Service Commission Docket 04-E-0572 – Proceeding on Motion of the Commission as to the Rates, Charges, Rules and Regulations of Consolidated Edison Company of New York, Inc.
[http://www3.dps.state.ny.us/pscweb/WebFileRoom.nsf/Web/BFCF5488B5C3620A85256FCD005A5F0F/\\$File/04e0572.ord.03.24.05.pdf?OpenElement](http://www3.dps.state.ny.us/pscweb/WebFileRoom.nsf/Web/BFCF5488B5C3620A85256FCD005A5F0F/$File/04e0572.ord.03.24.05.pdf?OpenElement)

affect their energy use behaviors and hence achieve energy savings. Energy feedback, a subset of the broader category of behavior-based energy efficiency, provides customers with more detailed, timely and contextual information than typical utility bills about their energy use, in order to help reduce their energy consumption (Mahone., Haley, 2011).

Cialdini’s research shows that people are influenced both by evidence of what others commonly do (descriptive norms), and what others commonly approve or disapprove of (injunctive norms). When the two norms deviate, people tend to do as others do, suggesting that informing a household of what others are doing can be effective in inducing energy saving behavior. Cialdini’s research has shown that simple changes to the language of public service signs, reflecting descriptive norms, can dramatically increase compliance with environmental goals (Goldstein, Cialdini, &Griskevicius, 2008). In this regard, energy feedback programs, especially comparative home energy reports, can be treated as effective tool that leads to considerable energy savings.

Along with the feedback programs Customer Information and Behavior (CIB) programs include education and outreach programs targeted broadly to customers independently of their specific energy use habits.

Education and outreach campaigns focus on providing information to consumers, through workshops, electric bill inserts, school-based efficiency lessons or traditional media such as billboards and radio ads. Other education and outreach programs directly engage consumers to set efficiency savings goals or to contribute to achieving community energy savings goals. An example is BC Hydro’s Team Energy Smart program, which asks customers to set a conservation goal, track their progress towards achieving the goal, and then rewards consumers for achieving the goal (Korteland, 2009).

Behavior affects every energy use decision that a person makes: it influences how spacious of a home one desires, what types of appliances one purchases, and how often one leaves the television or lights turned on. We can make our choice between two types of behavior changes a household may adopt to improve its energy efficiency. The first is “investment” decisions, that require some form of money outlay, and the second is “habitual” decisions which are largely usage choices made after an investment choice has been made. Investment and habitual behaviors can further be classified as imposing little or no cost, or fairly high cost (see Table 1).

Table 1

Types of Behavior Change with Examples

	Investment One-time changes resulting from a capital outlay, non-repetitive actions	Habitual Recurring, repetitive or frequent actions
LowCost/NoCost	Weather stripping Caulking More efficient light bulbs	Turn off lights, appliances, heating/cooling when not in use, cold wash clothes washing
HigherCost	Efficient HVAC/heat pumps Efficient appliances Whole-house retrofit	Changes in habitual behaviors can occur through technology automation, including sensors, smart thermostats, smart appliances and home energy automation systems

Source: Adapted from Ehrhardt-Martinez, K. (2008). “Behavior, Energy and Climate Change: Policy Directions, Program Innovations and Research Paths,” ACEEE Report Number E-087

While traditional incentive-based energy efficiency programs consider the high-cost, one-time investments, such as the choice of whether to buy a more efficient appliance, the CIB programs focus primarily on habitual decisions, such as turning off lights when not in use, and on low-cost or no-cost investment choices, such as weather-sealing a home.

In our country (Georgia) USAID is subsidizing the acquisition of efficient high cost home appliances to help society to meet its energy conservation goals, and thus contributing to more healthy environment. Unfortunately, no other mechanisms have been used to promote energy efficiency if not mentioning the adopted largely unconscious habit turning of lights when not in use that majority of our ratepayers elaborated through the last 2 decades as a response of regulated high electricity tariffs. Thus, the traditional rate adjusting mechanism is the only strong “incentive” that induces our price sensitive citizens to embrace energy efficiency goals.

And, it is happening in the information era when the civilized world is involved in longitudinal experiments how to use still untapped potential of demand side resources, particularly energy feedback to receive desirable response from ratepayers if considering that smart technologies support energy efficiency programs to be actually rolled-out.

A primary focus of many CIB programs, feedback strategies seek to change consumer’s energy consumption behavior by expanding the energy-related information available to the consumer.

CIB programs present a promising source of energy savings because they can overcome some of the key barriers to energy efficiency that are difficult to address with traditional, incentive-based energy efficiency programs. Shown in Figure 1, these barriers are structural, behavioral and availability based (McKinsey, 2009).

As shown in **Figure 1**, energy feedback can reduce barriers to greater efficiency by providing customers with more detailed information about their energy use patterns, thereby helping to improve their energy awareness and to change wasteful energy use habits. It can also help customers better understand the impacts of making an energy efficiency investment (e.g., energy-efficient lighting), such that they can actually “see” measureable energy savings, proving that the device is operating as expected. By making this cause and effect relationship more transparent, consumers may be more willing to invest in additional energy efficiency.

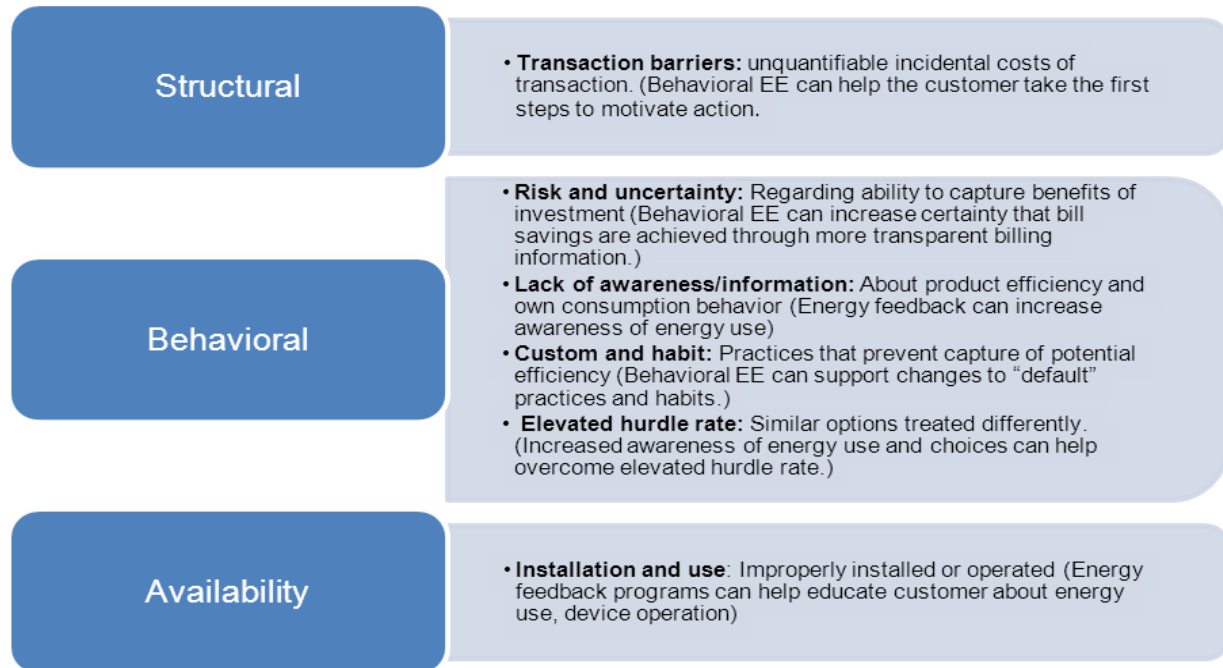

Figure 1. Barriers to Energy Efficiency that Behavioral Energy Efficiency Programs Can Overcome

Demand side management requires engagement of customers in energy efficiency via providing them with energy feedback. There are three principle approaches to achieve this goal:

- **Individual household.** Programs that provide energy feedback to an individual household without benchmarking, contests or engagement of a larger community.
- **Peer comparisons.** Programs that inform a household of its energy use relative to a benchmark based on similar households or other peer groups.
- **Community-based programs.** Programs that encourage households to participate toward community-level savings goals, or as part of a community through social marketing and social norms or encouragement.

Within these three categories, energy feedback can occur as: one-time feedback, interval feedback and real-time feedback. Let’s discuss them briefly.

One time household energy feedback works through the home energy audits providing individual home owners with a one-time assessment of home energy use and energy savings opportunities. Energy audits are designed to increase a building owner’s investments in energy efficiency, rather than to change habitual energy behavior.

Interval household energy feedback works through the enhanced utility billing. Pacific Gas and Electric (PG&E) in California, for example, provides not only the current month’s gas and electric usage, but also the usage for the same billing period from the previous year. This gives customers some insight into their energy usage trends over time thus encouraging them to become more energy efficient.

Real time household energy feedback utilizes home energy displays and home energy management systems. Home energy displays provide real-time, or near real-time, energy use information to the household, typically through a stand-alone device in the house. Pilot programs of real time energy feedback show a wide range of savings, from 0% to 13% according to recent meta-analyses (See Faruqui et al., 2010, and EPRI, 2010).

These displays vary greatly in complexity and display format. At their simplest, a device may report only the total instantaneous energy demand of the household. More complex displays may show changing electricity rates or demand response events, energy use disaggregated by household appliance, historical energy use data, and projections of monthly energy use and expenditures.

Home energy management systems extend the capabilities of home energy displays, offering automation and control of end-uses such as the HVAC system or lighting. Home energy management systems often utilize data from smart meter installations. Although millions of smart meters have been installed nationwide, less than one percent are equipped with home energy displays or home energy management systems (Neichin et al., 2010).

Seeking to enter this emerging market of home energy displays and home energy management systems are companies like Google's PowerMeter, Tendril, EnergyHub, The Energy Detective, Energy Aware, iControl, Control4, and Cisco. Display or management systems may be offered directly to consumers, or maybe sold to utilities for use in their efficiency programs. The costs vary widely, from under \$100 per unit to upwards of \$1,000 per unit depending on the services provided, but these costs are expected to decline over time. Some offerings, such as Google PowerMeter, are web-based energy monitoring services, with some delay between energy consumption and the display of the data. Google PowerMeter is offered free of charge in areas where utilities support the program (Neichin et al., 2010).

One time peer-based comparative feedback compares an individual's energy usage to the average energy use in similar buildings in the community/peer group. Two notable examples are the EPA's ENERGY STAR "Home Energy Yardstick" and Microsoft Hohm, both are online tools that allow individuals to compare their home energy use to "typical homes in the area."

Interval peer-based comparative feedback is often done by quarterly or monthly mailings to customers, and/or via web-based applications. It may be more effective in inducing energy savings because of its more frequent information supply to households. These programs rely on the power of social norms to encourage people to reduce their energy use to be in-line with their more efficient neighbors.

The largest comparative, interval feedback program in U.S is operated by OPOWER. As of early 2011, OPOWER was sending reports to approximately 2 million customers, with over 6 million customers contracted to receive reports (approximately 5% of all U.S. households). In early 2011, OPOWER estimated the average cost of their program at \$10/household per year, depending on the types of services included in the contract and the size of the deployment (personal interview, OPOWER). At this price, we estimate that at least \$60 million (= \$10/household/year * 6 million households) will be spent in 2011 on energy feedback programs. Scaling up an energy feedback program to every household in the U.S. would cost approximately \$1.3 billion/year by 2020. Utility-based pilot programs using OPOWER's comparative energy use mailings or bill inserts show energy savings of 2% on average (Ayres et al., 2009).

Some utilities offer online energy comparison reports without utilizing the services of a third-party vendor like OPOWER. For example, Duke Energy's online bill-pay also allows customers to compare their energy bill to their average "neighbor", take a home-energy audit, or view an estimate of which appliance contributes most to their bill. As another example, the municipal utility in Gainesville, Florida is testing an online portal which allows residents to compare their annual energy usage patterns and levels to their neighbors.⁶

Comparative, real-time energy feedback is an emerging and rapidly-evolving field. Some companies, like OPOWER and Microsoft Hohm, are seeking to integrate comparative energy feedback and real-time feedback into home energy displays that are linked to smart meter deployments.

Community-based programs engage customers through their community affiliation by creating a community-wide energy savings goal, possibly benchmarking progress against other communities. The communities may be geographically defined, such as a town or municipality, or may be "virtual," such as an affiliation of individuals forming a team for the purposes of a contest or game.

An example is BC Hydro's Team Power Smart program.⁷ Individuals commit to reduce energy consumption by a targeted amount, and may receive rewards and other incentives in return. While in many ways the program resembles the peer comparison programs discussed above it also includes a community component: participation and savings levels are tracked by community and reported on the program web site, thus creating a sense of friendly competition and community participation. In addition, many of the incentives are locally-based rewards offered by local businesses – such as tickets to the local aquarium – helping to create a sense of community collaboration.

Other types of community-based programs may use community-based *social marketing* to induce customers to meet individual savings targets. These programs may encourage customers to reduce their energy use by setting public commitments, providing rewards for meeting energy savings targets, and connecting individuals online to create a virtual community interested in saving energy. Companies operating in this space include Efficiency 2.0, StickK and EarthAid, although many more companies are seeking to incorporate social marketing components into their businesses.

Efficiency 2.0 offers a social media package that allows consumers to access community messaging, blogs, events, and contests, and to communicate and collaborate on strategies to meet savings goals. *A point system is available to give users social status based on energy and carbon savings.* Real-time, multiplayer games are designed to increase retention and engagement and build community. Efficiency 2.0 partners with utilities to provide software associated with the utilities' advanced metering hardware. The software enables customers to receive detailed real-time energy use feedback, as well as allowing customers to obtain savings information on hypothetical energy

⁶ See Gainesville Green: <http://gainesville-green.com/>

⁷ See Team Power Smart: <https://www.bchydro.com/youraccount/teampowersmart/Join.do>

behavior changes, such as turning off a specified number of lights during peak hours, or shifting clothes washing and drying to off-peak hours.

StickK is a goal-setting tool. The user selects the goal of choice – such as achieving a certain level of energy savings. The user commits to achieving the goal by a certain date and may volunteer “stakes” to go along with the goal. For example, the user may provide a credit card to StickK and instructions on what to do with the money if the goal is not achieved. An optional referee provides information about progress toward the goal. A community of friends, family, or others may be enlisted for encouragement; this group will receive updates on progress creating social pressure for the user to achieve their goal.

EarthAid allows consumers to link electric, gas, and water bills of participating utilities to EarthAid's service. EarthAid then provides online information on monthly energy use compared to historical use, as well as comparisons to energy use by friends and family. In some communities, EarthAid provides additional incentives for consumers who can redeem points earned from energy savings to purchase goods and services provided by local businesses.

Though still relatively small, residential energy feedback is a fast-growing and fast-evolving industry. There are many third-party vendors, operating on platforms that target customers through the mail, web, mobile applications, and in-home display devices. Companies that initially used only one channel to engage its customers (e.g., traditional mail) are expanding into other channels like in-home hardware, online and mobile applications. Companies that initially provided only one type of energy use feedback, such as comparative energy use information, are now using multiple strategies like social networking and commitment setting to engage and connect with customers.

In order for customer energy feedback to be incorporated into the programmatic energy efficiency toolbox, regulators and utilities must be confident that the resulting energy savings can be evaluated, measured and verified. There are two principal methods to assess the effectiveness of behavior-based efficiency programs: Survey-based evaluations and Experimental design evaluations.

- Survey-based evaluations are often used for assessing the impact of education and outreach programs;
- Experimental design evaluations rely on statistical methods to establish whether, on the whole, energy consumption of the treatment group decreased relative to the control group. Ideal experimental design includes large sample sizes of both control and treatment groups, with pre-program, during-program and post-program billing data.

While experimental design evaluation methods are well established in the sciences and social sciences, they are not widespread in the utility energy efficiency industry. Compared to engineering-based estimates of energy savings, experimental design evaluations may be seen by some program administrators as introducing difficult questions around program equity and fairness (if programs are offered to some customers and not others).

Experimental design may also be seen as more difficult or time-intensive, and is not yet accepted by some state utility regulators in the USA as evidence of energy savings. This is despite the fact that *a properly designed experimental evaluation can result in more accurate savings estimates than engineering-based methods that use estimated utilization factors of technologies.*

Long-term, larger-scale studies are needed to build the knowledge base around how and why energy feedback programs work, and to build additional credibility and confidence in such programs. *One area of research might study how program design affects customer energy savings while other areas for research may include what behaviors customers actually change in the face of energy feedback information, and why.* Moreover, the impact of energy feedback on different segments of the population is not well understood. For example, while energy feedback may reduce energy use on average, it may have no effect or lead to increased energy use for some customers. *Improved understanding of different outcomes by customer type could lead to improved program design,* such as through tailored messaging of energy feedback information. Also the ways that energy use information and energy savings programs are communicated to customers matters.

Thus while there are still many unanswered questions about CIB programs, early lessons indicate that programs are most successful when they integrate several energy feedback and behavior-based intervention strategies. Changing customer energy use behaviors is a complex challenge, one that cannot be easily overcome by flooding the customer with more data. Rather, the form, context and delivery method of information flow appears to be just as important as the content of the information (Mahone., Haley, 2011).

Aside from the volume and frequency of information flow, the success of a feedback program critically depends on how the information is displayed and how consumers are motivated to interact with and use the information provided (Fisher, 2008). Simply providing customers with frequent and highly disaggregate energy data may be ineffective at inducing household energy savings to their fullest extent. Thus, energy feedback data should be presented to the customer in a compelling way, should be individually tailored, and should be combined with other motivational and behavioral approaches, including contextual information and education about energy efficiency opportunities.

Customer information and behavior programs, specifically energy feedback, appear to be a promising source of energy efficiency savings in the residential sector. While estimates of energy savings vary across studies, the comparative energy reports appear to produce savings in the range of 1.2% to 2% across a broad spectrum of all customers (Ayres et al., 2009). Real-time energy feedback and home energy displays generally show higher but also wider ranges of savings, with a mean estimate of 7% savings (Faruqui et al., 2010). *It is also worth noting that the goal of CIB programs is not to supplant traditional efficiency programs, but rather to augment and improve existing efficiency efforts.*

Customer behavior and energy feedback program design is an area that will continue to evolve over time as more experience is gained with pilot programs. For example, opt-out program design is the preferred approach in many cases because it leads to higher participation rates and eliminates self-selection bias. However, opt-out programs are not practical in all cases and program designers must be cautious not to violate customer data privacy rights. Regulatory questions of when energy feedback programs can be designed as opt-out versus opt-in programs remain unresolved in many states of America.

CONCLUSION

The fact, that the topic of efficiency is closely linked with demand side management, and particularly with demand response, highlights the importance of introducing efficiency programs in the energy sector even in our country (Georgia) with strictly regulated electricity market. But before doing so, a lot should be done. First of all, the more competitive electricity market should be created because demand response, as a consumer-driven and market-based mechanism, works successfully in consumer-centric retail market. The primary goal is to remove many well-documented barriers preventing the capture of efficiency benefits –policy, regulatory, customer, market, and program.

Thus, to deliver its full potential, demand response needs an internal energy market that treats demand-side participation fairly in comparison with supply and that is equipped with a smart infrastructure system, opening up new possibilities for participation. Depending on the organization of the market, which varies between Member States, different market actors have a role to play in making it possible:⁸

- *Residential, industrial and commercial consumers*, directly or through an aggregator, profit from dynamic or differentiated retail prices that reward shifting their demand, or bid their demand reduction in the wholesale market or are otherwise incentivized to shift load at strategic times;
- *Aggregators* bringing together residential, commercial and small industrial demand and *larger industries* actively participate in electricity markets or enter demand response programs offered by the operators of the system;
- *Retailers* can also provide aggregation services to consumers, either as a direct service or in cooperation with an independent aggregator. This includes selling load in the balancing market as well as using it in their trading portfolio for wholesale energy markets;
- *Suppliers* provide consumers with the right incentives including dynamic pricing plans that reward consumers' action. *This may result in lower revenues from energy sales so suppliers need to reorient their business models mixing sales with services;*
- *Manufacturers* of smart metering equipment and appliances implement technical solutions to making their products able to accommodate demand response in a standardized way, without creating new barriers in the form of proprietary solutions, involving the ICT sector and ensuring interoperability among components, communication and control technologies in use in other sectors of industry;
- *National Regulatory Authorities (NRAs)* play a crucial role *inter alia* by allowing the development of *retail tariffs* to support dynamic pricing for demand response, ensuring that network tariffs do not include elements that hamper demand response and by ensuring fair and transparent access of demand response to wholesale and retail markets;
- *Transmission and Distribution System Operators (TSOs and DSOs)* responsible for balancing the grid and adjusting demand and supply *open the grid to new players such as demand aggregators and promote their access to and participation in balancing, reserve and other system services markets.* Distribution System Operators also have the role of accommodating demand response by individual or small consumers, and accommodating micro-generators within the distribution network. DSOs can co-operate with aggregators and other service providers to use demand response and ease local network congestion, facilitating the integration of distributed generators.

All above mentioned can be realized if governmental officials and people are well aware that energy efficiency represents one of our nation's largest untapped energy resources, if understanding that energy efficiency is critical piece of solution of challenges such as: energy (rising price of electricity, dependence on imported oil, cost of compliance with environmental regulations) by diversifying energy mix, environmental (need to reduce emissions, protect sensitive water bodies) by providing zero emissions, and economic (need to create jobs, need to reduce price of energy) by creating jobs while implementing efficiency programs.

REFERENCES

1. Amber Mahone., Ben Haley: Overview of Residential Energy Feedback and Behavior-based Energy Efficiency, February 2011. pp.10, 16-17
2. Ayres, I., Raseman, S., & Shih, A. (2009). Evidence from Two Large Field Experiments that Peer Comparison Feedback can Reduce Residential Energy Usage. 5th Annual Conference on Empirical Legal Studies Paper, Social Science Research Network Working Paper Series.

⁸European Commission Staff Working Document: "Incorporating Demand Side Flexibility, In Particular Demand Response, In Electricity Markets, Brussels, 2013. pp.7-8

3. Bonbright, James C., Principles of Public Utility Rates. Columbia University Press, New York, 1961, p. 291.
4. Carter, Sheryl, NRDC “Breaking The Consumption Habit: Ratemaking for Efficient Resource Decisions” in The Electricity Journal, December 2001. <http://www.nrdc.org/air/energy/abreaking.asp>
5. Cialdini, R. B., & OPOWER. (2010). Influencing Change: Applying Behavioral Science Research Insights to Reframe Environmental Policy and Programs. Behavior, Energy and Climate Change Conference. Sacramento, California.
6. Faruqi, A. et al. (2010) “The impact of informational feedback on energy consumption: A survey of the experimental evidence” Energy 35 1598– 1608
7. Fischer, C. (2008) “Feedback on household electricity consumption: a tool for saving energy?” Energy Efficiency 1:79–104.
8. Goldstein, N. J., Cialdini, R. B., &Griskevicius, V. (2008). A room with a viewpoint: Using normative appeals to motivate environmental conservation in a hotel setting. Journal of Consumer Research, vol. 35, 472-482.
9. Jim Lazar, Frederick Weston, and Wayne Shirley: “Revenue Regulation and Decoupling.” A Guide to Theory and Application, Regulatory Assistance Project, June 2011, pp.28,25 <http://www.raponline.org/topic/energy-efficiency-resource-planning>
10. Korteland, Arien (2009). “Team Power Smart” BCHydro presentation to the Behavior, Energy and Climate Change Conference, November 15 – 18, 2009.
11. McKinsey and Co. (2009), “Unlocking Energy Efficiency in the U.S. Economy,” available at: <http://www.mckinsey.com>
12. Neichin, G., Cheng, D., et al., “2010 U.S. Smart Grid Vendor Ecosystem: Report on the companies and market dynamics shaping the current U.S. smart grid landscape, The Clean Tech Group.

THE CONCEPT OF AN INFORMATION ENVIRONMENT OF AN ORGANIZATION ON THE BASIS OF THE THEORIES OF CONSTRUCTIVISM AND CONNECTIVISM: SPECIFICATION OF CONCEPTS AND CONTENTS

Kovalenko Olena

Vinnitsia National Agrarian University Associate Professor of Economic Cybernetics, Ph.D. (Ukraine)
e-mail: kovalenka88@gmail.com vsau.org

ABSTRACT

The article contains the analysis of the known approaches to the theory of constructivism and connectivism and the analysis of usage of cooperation and collaboration. Topicality of the research is stipulated by active improvement of organizations of different types and development of organizations, which studies.

The results of research enabled to present the information environment as a constructive system consisting of an information system of an organization, a professional collective information environment, a personal information environment, e.g. (within the context of networks) a corporate network, a professional network (suppliers, partners, consultants, and clients etc.), and the global network, which forms knowledge on the basis of constructivism, connectivism, cooperation, and collaboration.

The author pioneers the active use of both publications of scientists and specialists and blogs, discussions, and comments. This allows to make a conclusion that the article is a product of connectivism course "Network cooperation and professional development" written by I. Travkin.

Keywords: information environment organizations, connectivism, collaboration, constructivism, interaction, group work.

РЕЗЮМЕ

Статья содержит анализ известных подходов к теории конструктивизма и коннективизма. Использование кооперации и коллаборации. Актуальность исследования обусловлена активным совершенствованием организаций разного типа и развитием обучающихся организаций.

Результаты исследования позволили представить информационное пространство как конструктивную систему, состоящую из информационной системы организации, профессиональной коллективной информационной среды, персональной информационной среды – в сетевом понимании – корпоративной сети, профессиональной сети (поставщики, партнеры, консультанты, клиенты...), глобальной сети, в которой знание формируется на основе конструктивизма и коннективизма, кооперации и коллаборации.

Автор впервые активно использовала не только публикации ученых и практиков, а и блоги, дискуссии, комментарии. Это позволяет сделать вывод о том, что данная статья – продукт коннективистского курса «Сетевое сотрудничество и профессиональное развитие», автором которого является И. Травкин.

Ключевые слова: информационная среда организации, коннективизм, коллаборация, конструктивизм, взаимодействие, групповая работа.

РЕЗЮМЕ

Стаття містить аналіз відомих підходів до теорії конструктивізму і коннективізму, використання кооперації та колаборації. Актуальність дослідження зумовлена активним вдосконаленням організацій різного типу і розвитком організацій, які навчаються.

Результати дослідження дозволили представити інформаційний простір як конструктивну систему, що складається з інформаційної системи організації, професійного колективного інформаційного середовища, персонального інформаційного середовища – в мережевому розумінні – корпоративної мережі, професійної мережі (постачальники, партнери, консультанти, клієнти ...), глобальної мережі, в якій знання формуються на основ конструктивізму і коннективізму, кооперації та колаборації.

Автор вперше активно використовувала не тільки публікації вчених і практиків, а й блоги, дискусії, коментарі. Це дозволяє зробити висновок про те, що дана стаття – продукт коннективістського курсу «Мережеве співробітництво та професійний розвиток», автором якого є І. Травкін.

Ключові слова: інформаційне середовище організації; коннективізм, колаборація, конструктивізм, взаємодія, групова робота.

FORMULATION OF THE PROBLEM

Development of the theory and the practice of construction of an information environment have become especially topical in the postindustrial society and in terms of development of network information technologies. Aside from these facts, the development is stipulated by active improvement of organizations of different types and by development of organizations, which study [1]. Exactly these tendencies caused the need for addition and specification of concepts of pedagogical theories, i.e. constructivism and connectivism and for analysis of the necessity of usage of the principles of collaboration and cooperation in the process of development of theories and applied measures of information environment formation.

Topicality of the research also relates to the necessity of a system approach to formation of an effective activity of an organization and of its information environment.

Analysis of the last researches and publications. Matters of usage of the theories of systems, constructivism, connectivism, cooperation, and collaboration are examined by scientists of different sectors of the economy. Among scientific publications and applied examples of the usage, the most noticeable are working papers and Internet-blogs of K. Buhaichuk, S. Downes, O. Zakharchuk, V. Kukhareno, O. Lavrov, V. Naumov, V. Popkov, H. Siemens, P. Senge, I. Travkin [1-11] etc. The results of this research formed as a result of reflection after studying the open-access course "Network cooperation and professional development" written by I. Travkin. Materials of participants of the course were also used in the process of writing the article. Work at the course substantiated necessity of specification of the theory of organization information environment [8; 11; 13].

A purpose of the article is to specify the main concepts and senses of application of the theories of constructivism, connectivism, methods of cooperation and collaboration in the process of formation of organization information environment.

RESULTS OF THE RESEARCH

Analysis of working papers on application of constructivism showed it is actively used in pedagogic [6], theory of systems [5] and economics [9].

According to a definition of V. Popkov, "economic constructivism is conscious construction of an economic activity in compliance with valuable preferences of a social (an individual and collective) subject, which takes into consideration a structural and parametric interface of an object and a subject on the basis of principles of self-reference, duality, circularity, and cyclical causality" [10].

The main principles of constructivism in the theory of information environment may be presented in such a way:

1. Unity of an object and a subject in a functionally integral process of analysis, synthesis, and management is first of all an integral process of existing and development of an organization and its information environment (the concept of two mirrors).
2. A principle of functional complementarity of interrelated systems (as interpretation of a famous principle of "dialectic controvercy") enables to realize double reflection, which means, on the one hand, monitoring of a present activity and, on the other hand, prognostication of the future activity [5; 12].
3. Reduction of any higher level of general insight into a model of complicated system to any level concretizing its insight (within any aspect concretizing the model and for any functional state of this model): presentation of an information environment in the form of a set of sub-spaces, i.e. from the global network to a personal professional environment.
4. Modeling elements based on algorithms enable to optimize an information environment, using detection of duplicating operations, estimation of frequency of usage of instruments and relations [5; 13].
5. Topicality of insight into all models that means recurentive and recursive development (as gradual specification) of each model on the basis of the method of consequent approximations, which realizes in a structured form).

A general system algorithm is applied to a previous state of specifying development of a model, which is determined in a model's external information environment, that is to say, a topical amount of information on an objective area (i.e. recurentively). This principle may be specified by a quote of P. Senge: "System thinking ... needs skills and disciplines enabling creation of new insight, development of intellectual models, and organization of group studying and encouragement of personal mastership". Aside from this opinion, this principle is coherent with a definition of mathematical constructivism: the main method of construction of mathematical theories should not be the deduction, but the constructive and genetic method, according to which any mathematical object and any assertion about it shall be a result of thinking regarding creation of more simple constructions from more complicated constructions on the basis of determined, simple and easily controlled rules of creation, i.e. algorithms, which allow to unambiguously receive a final construction, using a finite number of steps, a finite number of operations and during a finite period of time [5; 1; 14].

The principles of constructivism of V. Popkov may be adapted to an organization and its information environment in such a way:

- 1) the principle of self-reference contemplates application of cybernetic systems of the second degree, i.e. space, containing an observer;
- 2) the principle of circularity results in cycle organization of a system, which can be defined as organizational closure, i.e. closedness, autonomy, compliance between the outcoming information and final information. Any product of such system automatically turns into its outcoming product for a next volute. The principle of spiral development is actively used in the process of information environment formation as a principle of development of collective information knowledge, application of the known ideas and principles at a new level of development;
- 3) the principle of duality contemplates that a system interrelates with factors of the external environment acting as initiators of continuous structural changes, which form the dynamics of its states, but always save circularity and closure of an area, which interrelates with the external environment. The information environment expends to interrelate with the external environment, remaining closed at a level of a user and/or a team of users;

4) the principle of cyclical causality in the information environment may be presented as a principle of application of data and knowledge, which become a cause of formation of new ideas and projects, actively influencing development of the information environment and an organization [10].

Using the definition of P. Senge, which claims that “an organization, which studies is a place, where humans constantly reveal that exactly they create the reality, in which they live and act” [1] and taking into account a fact that a modern successful organization is an organization, which studies, the author suggests that pedagogical theories of education may be used in researches on an activity of organization and its information environment.

Ideas of constructivism in pedagogy are presented in working papers of D. Siemens, S. Downes, V. Kukharenko, V. Naumov, O. Lavrov etc.

V. N. Kukharenko determines constructivism as a direction of development of education in the form of an active process, in which students construct knowledge on the basis of own experience and previously obtained knowledge [6]. An information environment of an organization should contain obtained knowledge and experience. The main principles of constructivism within an organization, which studies are realized completely and reasonably due to activeness of a user: a user does not only study, but also study to solve determined tasks or occurred problems. An information environment should consist of variative models for solution of similar tasks and problems (according to materials of V. Naumov [8]).

Let's consider the main principles and definitions of the theory of connectivism within the context of formation of information environment of organization aimed at active cooperation and decision-making.

I. Travkin, referring to the working papers of D. Siemens and S. Downes, considers connectivism as a theory “on passing of an education process in the epoch of digital technologies”. Connectivism departs from an idea that decisions are made on the basis of rapidly changeable views and knowledge. New knowledge is always obtained and “there is a vital importance to distinct essential and unessential knowledge”, especially those influences making key decisions [11].

V. N. Kukharenko says in his blog that a relation to connectivism is ambiguous [15]. Citing K. Buhachuk's suggestion that “connectivism attempts to characterize “successful” networks being different, autonomic, open, and having relations and practices, which result in such networks” [2], connectivism can be projected on an organization and its information environment. As a result, such situations can be emphasized:

1. Solution of functional tasks, as a rule, does not contemplate usage of connectivism (except procedures of improvement of technological processes) and constitutes proper algorithms of execution of operations, formation of data, their proceeding and protection.

2. Execution of tasks aimed at preparation of making complicated decisions; work of groups aimed at development of an organization and intellectual projects contemplate formation of an active society, for which connectivism is a theory enabling to form new knowledge, to propose specifications for an organization activity, and to form this knowledge on the basis of digital technologies and collaboration.

The theory of S. Downes and D. Siemens characterizes studying as a process of creation of connection and development of networks. It is based on a pre-condition, which suggests that knowledge exists in the world, but does not exist in a mind of a human. Connectivism appears within a network and develops from a junction to a junction with a different power of influence of relations. Of course, connectivism develops a network due to turning it into sustainable and effective one. Such process affirms the theorem of Ashby [8].

Analyzing the working papers of Siemens and Downes, A. Riabinin emphasizes such main principles of connectivism [16]:

- studying and knowledge form a variety of opinions;
- continuous education on account of setting of new essential relations;
- decision-making as a process of education;
- variation of appropriateness of answers depending on changes of an environment.

To organize its information environment these principles can be presented in such a way:

1) development of an organization is directly related to development of its knowledge and its information environment, which can be realized on the basis of diversity of knowledge of organization's agents (agents encompass persons, program applications, databases, forums, and scientific and applied developments);

2) permanent renewal of relations. The author absolutely agrees with a comment of V. Naumova, who states that ““connectivism” of Siemens and Downes becomes connectivism, if the first one remind and act in accordance with the theorem of Ashby in order to improve self-organization: “More opportunities regarding choice of behavior has a system, a higher degree of coherence of behavior of its parts is” [8];

3) decision-making on the basis of knowledge of an organization, which studies and formation of a received decision as knowledge-experience from further activity;

4) variative models of decision-making and execution of functional processes depending on changes of an environment.

Taking into account that the theory of connectivism contemplates usage of a mutual activity, there is a need to consider the concepts “collaboration” and “cooperation”. According to a definition of Wikipedia [17], collaboration is a process of a mutual activity, e.g. in the intellectual area, of two and more persons or organizations in order to attain mutual goals, which results in exchange of knowledge, education, and achievement of agreement. As a rule, this process requires existence of a managerial authority. A managerial authority may also be public in cooperation of

equal members of a decentralized society. There is an opinion that participators of collaboration may receive more opportunities for success achievement under conditions of competition and scarce resources. Collaboration may also exist in terms of contrary of goals, but within this context the concept is rarely used.

In his blog I. Travkin presents the concept “collaboration” (a group form of cooperation), which is characterized by “sameness” of participators of an interrelation (their internal organization). The author means that same participators easily create a collective thing. Also, there is diffusion of mutual and synchronized knowledge, which obviously contains insight into a mutual goal. Working at drawn sub-tasks, participators of collaboration always solve a mutual task, i.e. individual attempts are semantically coherent and form perceivable by everybody insight [11; 3].

Cooperation may be understood as the usage of a mutual system or an infrastructure for communication. In such terms a society is determined by this interaction and relations between participators. A total result of cooperation may be described from the point of view of interrelations within an infrastructure, because a total result of cooperation cannot follow a mutual plan at a level of detached participators. Referring to the metaphor of a brain, a thought is not an impulse passed from a neuron to a neuron, but a substance arising as a result of their interaction (qualitatively another level) [18]. Such a radical, according to an opinion of S. Downes, approach to organization of cooperation welcome the difference of interests. Arranging in the process of communication, participators form relations. Such process constitutes a sense of cooperation [11; 3;4].

The understanding of cooperation and collaboration within an organization, especially if they are related to business, may be specified by definitions proposed by F. Kotler and K. Keller [19, p. 258]. Corporative systems within the operational context are accomplished by close cooperation; but none of them do not demonstrate a structural interest in the form of legal obligations or adaptation to needs of another participator. Collaboration contemplates that trust and interest are so considerable that this results in formation of a true partnership.

All mentioned above caused construction of a chart of the information environment of an organization presented in Figure 1. This chart demonstrates the information environment as a constructive system containing an information system of an organization, a professional collective information environment, a personal information environment and, within the network context, a corporate network, a professional network (suppliers, partners, consultants, clients etc.), the global network, where knowledge is formed on the basis of constructivism, connectivism, cooperation, and collaboration. Connectivism contemplates active confident interactions in order to obtain new knowledge and make substantiated decisions; collaboration is the basis of a true partnership.

coggle

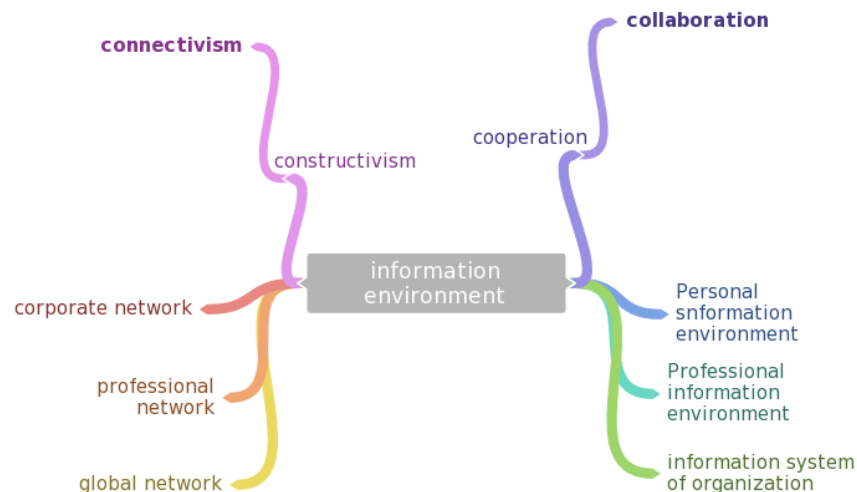

Figure 1. The chart of the information environment (an environment, a system, a network, methods, and theories)

CONCLUSIONS

The information environment of an organization may be presented as a constructive system containing an information system of an organization, a professional collective information environment, a personal information environment and, within the network context, a corporate network, a professional network (suppliers, partners,

consultants, clients etc.), the global network, in which knowledge is formed on the basis of constructivism, connectivism, cooperation and collaboration. At the same time connectivism contemplates active confident interactions in order to obtain new knowledge and make substantiated decisions; collaboration is the basis of a true partnership.

A successful organization, which studies, uses connectivism and collaboration to support diversity, openness, relations, and knowledge enabling to achieve determined goals of development.

REFERENCES

1. Сенге П. Пятая дисциплина. Искусство и практика самообучающейся организации / П. Сенге. – М. : Олимп-Бизнес. 2003. – 568 с.
2. Бугайчук К. Л. Сетевые сообщества : поход участию с позиций коннективизма // Социальный компьютеринг / К. Л. Бугайчук. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sc-journal.mggu-sh.ru/>
3. Downes, S. (2009). The Cloud and Collaboration. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.downes.ca/post/51343>
4. Description of Connectivism. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.connectivism.ca/about.html>
5. Захарчук О. Г. Принципы конструктивизма / О. Г. Захарчук. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dialog21.ru/zakharchuk/zakharchuk_konstruk_t_princip.html
6. Кухаренко В. Н. Теории обучения : бихевиоризм, когнитивизм, конструктивизм / В. Н. Кухаренко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slideshare.net/kvntkf/elaz-80212bkki>
7. Лавров О. А. Что есть коллаборативное обучение? / О. А. Лавров. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://olavrov.wikidot.com/diskussia>
8. Наумов В. Чтобы коннективизм стал коннективизмом / В. Наумов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://blog.newedu.su/2014/07/14_23.html#gpluscomments
9. Попков В. В. Концептуально-теоретические основы экономического конструктивизма : препринт / В. В. Попков. – Екатеринбург : МИАБ, 2010.
10. Попков В. В. Экономический конструктивизм: инновационный анализ экономических систем / В. В. Попков. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://arbir.ru/articles/a_2107.html
11. Травкин И. Ю. Сеть vs. Группа или Кооперация вместо Коллаборации / И. Ю. Травкин // Fun of Teaching, 17.7.2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://funofteaching.tumblr.com/post/92046688211/14-vs> (дата обращения: 12.8.2014).
12. Коваленко Е. А. Введение в теорию информационного пространства организации / Е. А. Коваленко // «Экономика и современный менеджмент : теория и практика» : сборник статей по материалам XXIX международной научно-практической конференции (11 сентября 2013 г.). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sibac.info/sibac.info/2009-07-01-10-21-16/10179->
13. Коваленко О. О. Створення інформаційного мережевого простору організації. Методологія та моделювання : Монографія / О. О. Коваленко. – Вінниця : ВЦ ВФЕУ, 2009. – 232 с.
14. Лебедев С. А. Философия науки : Словарь основных терминов / С. А. Лебедев. – М. : Академический Проект, 2004. – 320 с.
15. Кухаренко В. Н. От коннективизма к сМООС / В. Н. Кухаренко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kvn-e-learning.blogspot.com/2013/07/blog-post.html>
16. Рябинин А. Коннективизм, как теория обучения, блог лаборатории мультимедиа / А. Рябинин. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://blog.labmedia.su/2010/08/blog-post_21.html
17. Коллаборация. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Коллаборация>
18. Кооперация. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Кооперация>
19. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент. – 12-издание / Котлер Ф., Келлер К. – СПб : Питер, 2007. – 816 с.

REFERENCES

1. Senge P. Pyataya distsiplina. Iskusstvo i praktika samoobuchayuscheysya organizatsii / P. Senge. – М. : Olimp-Biznes. 2003. – 568 с.
2. Bugaychuk K. L. Setevyie soobschestva : pohod uchastiyu s pozitsiy konnektivizma // Sotsialnyiy kompyuting / K. L. Bugaychuk. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :

- <http://sc-journal.mggu-sh.ru/>
3. Downes, S. (2009). The Cloud and Collaboration. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<http://www.downes.ca/post/51343>
 4. Description of Connectivism. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<http://www.connectivism.ca/about.html>
 5. Zaharchuk O. G. Printsipyi konstruktivizma / O. G. Zaharchuk. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
http://www.dialog21.ru/zakharchuk/zakharchuk_konstruktsionnyy_princip.html
 6. Kuharenko V. N. Teoriiy obucheniya : biheviorizm, kognitivizm, konstruktivizm / V. N. Kuharenko. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<http://www.slideshare.net/kvntkf/elaz-80212bkki>
 7. Lavrov O. A. Chto est kollaborativnoe obuchenie? / O. A. Lavrov. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<http://olavrov.wikidot.com/diskussia>
 8. Naumov V. Chtobyi konnektivizm stal konnektivizmom / V. Naumov. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
http://blog.newedu.su/2014/07/14_23.html#gpluscomments
 9. Popkov V. V. Kontseptualno-teoreticheskie osnovyi ekonomicheskogo konstruktivizma : preprint / V. V. Popkov. – Ekaterinburg : MIAB, 2010.
 10. Popkov V. V. Ekonomicheskii konstruktivizm: innovatsionniy analiz ekonomicheskikh sistem / V. V. Popkov. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
http://arbir.ru/articles/a_2107.html
 11. Travkin I. Yu. Set vs. Gruppy ili Kooperatsiya vmesto Kollaboratsii / I. Yu. Travkin // Fun of Teaching, 17.7.2014. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
[http://funofteaching.tumblr.com/post/92046688211/14-vs-\(data-obrascheniya-12.8.2014\)](http://funofteaching.tumblr.com/post/92046688211/14-vs-(data-obrascheniya-12.8.2014))
 12. Kovalenko E. A. Vvedenie v teoriyu informatsionnogo prostranstva organizatsii / E. A. Kovalenko // «Ekonomika i sovremennyy menedzhment : teoriya i praktika» : sbornik statey po materialam XXIX mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (11 sentyabrya 2013 g.). – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<http://sibac.info/sibac.info/2009-07-01-10-21-16/10179->
 13. Kovalenko O. O. Stvorennaya Informatsionnogo mrezhevogo prostora organizatsii. Metodologiya ta modelyuvannya : Monografiya / O. O. Kovalenko. – Vinnitsya : VTS VFEU, 2009. – 232 s.
 14. Lebedev S. A. Filosofiya nauki : Slovar osnovnykh terminov / S. A. Lebedev. – M. : Akademicheskii Proekt, 2004. – 320 s.
 15. Kuharenko V. N. Ot konnektivizma k sMOOS / V. N. Kuharenko. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<http://kvn-e-learning.blogspot.com/2013/07/blog-post.html>
 16. Ryabinin A. Konnektivizm, kak teoriya obucheniya, blog laboratorii multimedia / A. Ryabinin. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
http://blog.labmedia.su/2010/08/blog-post_21.html
 17. Kollaboratsiya. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<https://ru.wikipedia.org/wiki/Kollaboratsiya>
 18. Kooperatsiya. – [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa :
<https://ru.wikipedia.org/wiki/Kooperatsiya>
 19. Kotler F. Marketing-menedzhment. – 12-izdanie / Kotler F., Keller K. – SPB : Piter, 2007. – 816 s.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ДЛЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Кварцхава Олена Володимирівна
Житомирський національний агроекологічний університет, асистент (Україна)
e-mail: o.kvarchava@gmail.com

РЕЗЮМЕ

Обґрунтовано необхідність адаптації бухгалтерського законодавства України до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у зв'язку з її входженням до європейського економічного та правового простору. Вивчено зарубіжний досвід спрощення обліку та звітності в мікропідприємствах. Виходячи із особливостей господарської діяльності фермерських господарств, визначені напрями адаптації бухгалтерського обліку в них до нормативних вимог та міжнародних стандартів

Ключові слова: фермерське господарство, мікропідприємство, міжнародні стандарти фінансової звітності, бухгалтерський облік.

РЕЗЮМЕ

Обоснована необходимость адаптации бухгалтерского законодательства Украины к международным стандартам бухгалтерского учета в связи с ее входением в европейское экономическое и правовое пространство. Изучены зарубежный опыт упрощения учета и отчетности в микро предприятиях. Исходя из особенностей хозяйственной деятельности фермерских хозяйств, установлены направления адаптации бухгалтерского учета в них с нормативными требованиями и международными стандартами.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, микропредприятие, международные стандарты финансовой отчетности, бухгалтерский учет.

ABSTRACT

This article explores the need to adapt accounting of Ukraine to international accounting standards in connection with its entry into the European economic and legal space. Been studied foreign experience simplifying accounting and reporting in the micro enterprises. Based on the characteristics of economic activities of farmers, established areas of accounting adapting them to the regulatory requirements and International Standards.

Keywords: Farming, micro enterprise, international Standards of Financial Reporting, accounting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні роки за рахунок зростання темпів інтернаціоналізації торгівлі та інвестицій все частіше виникають питання необхідності порівняння показників фінансової звітності у міжнародному масштабі, що передбачає впровадження єдиних правил ведення обліку та складання фінансової звітності з узгодженням національних стандартів бухгалтерського обліку.

Першочерговим завданням національної зовнішньої та внутрішньої політики України є її входження до європейського політичного, економічного та правового простору, утвердження країни як впливової європейської держави та набуття повноправного членства в Європейському Союзі. Серед пріоритетних напрямів адаптації законодавства України до законодавства ЄС було визначено бухгалтерський облік, який є важливим об'єктом гармонізації в межах ЄС. За цих умов головним питанням є інформаційне забезпечення глобалізаційних процесів. Інформація стає мовою бізнесу, бізнесового спілкування. І тут виникають проблеми зіставності, узгодження, координації, інформаційного порозуміння. Все це вимагає від України впровадження стандартизованих до міжнародних вимог облікових підходів. Перехід від національних до міжнародних стандартів фінансової звітності повинен бути поступовим і цілеспрямованим процесом. Клайв Бут, директор зі зв'язків з громадськістю і засобами масової інформації Асоціації присяжних сертифікованих бухгалтерів (АССА), зазначає, що Рішення Європейського союзу перейти на МСФЗ стало поворотним пунктом на шляху до створення глобальної системи обліку й єдиних стандартів. «Вкрай важливо, – зауважує автор, – щоб ми не повернулися назад до регіональних норм, які важко узгоджувати» [1].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однак, виходячи з теми дослідження, постає ряд важливих питань. По-перше, чи може один набір стандартів підходити для різних за розмірами суб'єктів господарювання, і по-друге, чи є прийнятними МСФЗ для фермерських господарств? В період розробки МСФЗ вважалось, що вони можуть використовуватися для всіх компаній, однак через деякий час було визнано, що потреби користувачів фінансової звітності та управлінські рішення значно відрізняються в компаніях різних розмірів. Таким чином, було прийнято рішення щодо розробки окремих міжнародних стандартів фінансової звітності для малих і середніх підприємств (МСФЗ для МСП), які переглядаються, відповідно до плану, один раз на три роки. Оскільки фермерські господарства

відносяться до малих суб'єктів господарювання, то вони підпадають під сферу застосування МСФЗ для МСП. Фермерські господарства, як і інші малі суб'єкти господарювання, мають багато особливостей в організації господарської діяльності. Тому очевидним є те, що вони зіткнуться з рядом перешкод, застосовуючи міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.

Запровадження МСФЗ для фермерських господарств потребує вирішення низки практичних питань, зокрема підходів до спрощення правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. В Європейській практиці найпоширенішими є три критерії віднесення тих чи інших підприємств до категорії малих чи середніх: чисельність працівників, підсумок балансу та оборот. Саме ці критерії визначають підхід ЄС до класифікації за їх розміром (табл. 1).

Таблиця 1

Рекомендації ЄС щодо класифікації підприємств за їх розміром *

Підприємство	Працівники, осіб	Оборот, млн. євро	Підсумок балансу, млн. євро
Середні	250	50	43
Мале	50	10	10
Мікро	10	2	2

Джерело: виконано за даними [3]

В національній практиці у відповідності до Господарського кодексу України встановлено критерії і окреслено кола суб'єктів господарювання, що можуть бути віднесені до малих та середніх підприємств, які потенційно підпадають під сферу застосування МСФЗ для МСП.

Таблиця 2

Класифікація підприємств за їх розміром відповідно до Господарського Кодексу України

Категорія юридичної особи – суб'єкта господарювання	Середня кількість працівників за звітний період	Річний дохід від будь-якої діяльності
Суб'єкти мікропідприємництва	не перевищує 10 осіб	не перевищує суми, еквівалентної 2 млн. євро, визначеної за середньорічним курсом НБУ
Суб'єкти малого підприємництва	не перевищує 50 осіб	не перевищує суми, еквівалентної 10 млн. євро, визначеної за середньорічним курсом НБУ
Суб'єкти середнього підприємництва	не перевищує 250 осіб	не перевищує суми, еквівалентну 50 млн. євро, визначеної за середньорічним курсом НБУ
Суб'єкти великого підприємництва	перевищує 250 осіб	перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро

Джерело: узагальнено за даними [4]

Критерії МСП у державах-членах ЄС наведені в табл. 3. З даних таблиці видно, що не всі держави-члени дотримуються рекомендацій ЄС щодо градації підприємств за розміром.

Наприклад, мікропідприємства не виділяють в окрему категорію в Бельгії, Ірландії, Італії, Мальті, Норвегії, Швеції, Великій Британії. Не всі країни визнають середні підприємства. Крім того, залежно від рівня економічного розвитку варіюються значення обороту та підсумку балансу.

При цьому в державах-членах ЄС існують різні підходи до спрощення обліку та звітності таких підприємств. Наприклад, у Бельгії дуже малим підприємствам дозволено не застосовувати подвійного запису і вести лише три журнали обліку (коштів, продаж і покупок). У Німеччині приватні підприємства і комерційні товариства звільнено від зобов'язання складати фінансову звітність. В Італії одноосібні власники та товариства, які мають дохід, нижчий за 360 000 євро на рік, не зобов'язані подавати фінансову звітність і можуть вести облік на касовій основі. У Латвії від малих підприємств не вимагається складати фінансову звітність і немає законодавчих вимог щодо їх бухгалтерського обліку. У Польщі малі підприємства звільнено від аудиту та дозволено складати скорочені фінансові звіти. Як зазначає Д. І. Дема, фермери США не складають і не подають ні у податкове управління, ні в статистичні чи інші органи квартальних та річного бухгалтерського звіту. Лише в окремих випадках, як правило при одержанні кредитів у банках, страхуванні посівів та майна, фінансові організації можуть вимагати баланс та іншу інформацію про фінансовий стан фермера. Але ця інформація є закритою для використання третіми особами. Автор зазначає, що у веденні бухгалтерського обліку зацікавлений лише фермер, оскільки дані бухгалтерського обліку забезпечують

фермера необхідною інформацією при визначенні розміру доходу та розміру податків, які повинен сплачувати фермер [5, с. 132].

Таблиця 3

Критерії МСП у державах-членах ЄС

Держава	Середні підприємства			Малі підприємства			Мікропідприємства		
	Чисельність, осіб	Оборот, млн. дол.	Підсумок балансу, млн. дол.	Чисельність, осіб	Оборот, млн. дол.	Підсумок млн. дол.	Чисельність, осіб	Оборот, млн. дол.	Підсумок балансу, млн. дол.
Бельгія	-	-	-	50	4,7	9,4	-	-	-
Данія	250	40,9	20,5	50	10	5,0	10	1,7	0,7
Ірландія	250	19,6	9,8	50	4,9	2,4	-	-	-
Італія	250	642	55,2	50	К,0	4,0	-	-	-
Мальта	-	-	-	50	6,4	3,2	-	-	-
Норвегія	-	-	-	50	9,6	4,8	-	-	-
Німеччина	250	64,2	55,2	50	12,8	12,8	10	2,6	2,6
Польща	250	64,2	55,2	50	12,8	12,8	10	2,6	2,6
Румунія	-	-	-	50	8,0	5,0	10	-	-
Угорщина	250	55,2	55,2	50	12,8	12,8	10	2,6	2,6
Фінляндія	250	40,9	20,5	50	10	5,0	10	1,7	0,7
Чехія	250	64,2	55,2	50	12,8	12,8	10	2,6	2,6
Швеція	-	-	-	50	6,4	3,2	-	-	-
Естонія	-	-	-	-	-	-	10	0,8	0,4
Британія	250	42,3	21,2	50	10,6	5,3	-	-	-

Джерело: виконано за даними [3]

Важливою сферою вдосконалення є законодавство в галузі обліку та оподаткування. Тому Європейська комісія ініціювала спеціальне дослідження з метою вивчення систем обліку малих підприємств у державах-членах. За результатами дослідження було надано загальні рекомендації [6] щодо застосування малими підприємствами, зокрема:

- вести найважливіші облікові реєстри (загальний журнал, головну книгу, реєстри обліку продаж, покупок, надходження та видатку коштів, дебіторів і кредиторів, підзвітних сум, оплати праці);
- застосовувати подвійний запис;
- використовувати спрощені формати балансу та звіту про фінансові результати;
- регулярно складати прогностичні звіти про рух коштів;
- застосовувати принципи нарахування, відповідності доходів і витрат і чесного та справедливого погляду;
- використовувати стандартизований план рахунків;
- застосовувати принцип "лише один раз" для подання фінансової інформації для різних або тих самих органів для різних або тих самих цілей (наприклад, податкові органи, органи статистики, банки).

Варто особливу увагу звернути на те, що за даними статистики станом на 01.07.2013 р. в Житомирській області функціонувало 797 фермерських господарств, з них 96,4 % (768 господарств) належать до суб'єктів мікропідприємництва. Однак, як зазначає керівник проекту з розробки МСФЗ для МСП Пол Паткер, вирішуючи питання щодо змісту МСФЗ для МСП, РМСБО зосередила свою увагу на типовому суб'єкті господарювання з приблизно 50 працівниками. Що стосується окремого стандарту для мікропідприємств, то РМСБО не розглядає такого стандарту і навряд чи розглядатиме його в майбутньому [6, с. 7].

У Міжнародній федерації було створено спеціальний комітет з практики малих і середніх підприємств, який значну увагу приділяє мікропідприємствам. Про це свідчить, зокрема, дослідження, результати якого були оприлюднені у вигляді інформаційного документа «Фінансова звітність мікропідприємств: перспективи укладачів та користувачів» [3]. Автори цього документа дослідили публікації, нормативні документи та практику щодо визначення мікропідприємств, користувачів його фінансової звітності, важливості фінансової інформації для самого підприємства, необхідності диференціації звітності тощо. За результатами дослідження було зроблено певні висновки, зокрема: мікропідприємство доцільно визначати як таке, що має середню чисельність працюючих 10 або менше осіб. Інші критерії, такі як оборот або підсумок балансу, є виправданими, якщо таке мікропідприємство є економічно важливим для локальної економіки; основними користувачами

фінансової звітності мікропідприємств є банки, або інші фінансові установи, керівники та власники, податкові органи.

Стандарти фінансової звітності можуть бути корисними для мікропідприємств, якщо вони виконують встановлені критерії. Умови виконання цих критеріїв фермерськими господарствами, які ідентифікуються за господарським законодавством як мікропідприємства, наведені в табл. 4.

Таблиця 4

Умови застосування МСФЗ для МСП фермерськими господарствами-мікропідприємствами*

№	Умови	Виконання умови (+) / невиконання умови (-)
1	Існує хоча б один власник, який не є одночасно менеджером.	-
2	Користуються або мають намір користуватись зовнішнім кредитом.	+
3	Отримують або мають намір отримувати державну підтримку.	+

*Джерело: досліджено автором на основі [3]

Таким чином, на основі проведеного аналізу в таблиці 4, можемо констатувати що фермерські господарства мають підстави для застосування МСФЗ для МСП.

Однак, в Україні, як і в інших країнах існують національні традиції та особливості ведення обліку, підходи до формування стандартів бухгалтерського обліку в малих підприємствах загалом, зокрема у фермерських господарствах, враховуючи їх сільськогосподарську специфіку та сімейну форму господарювання. Проблема зближення національних і міжнародних систем бухгалтерського обліку, яка виникає внаслідок протидії ряду об'єктивних факторів наведено на рис. 1.

Рис. 1. Проблеми зближення національних і міжнародних систем бухгалтерського обліку*

*Джерело: власні дослідження

З цього приводу окремі вчені зазначають: «Обґрунтованою є стурбованість, що в галузі стандартизації бухгалтерського обліку тенденція до універсалізації облікових процесів у світових масштабах проявляється без урахування історичних, національних напрацювань, особливостей інституцій та специфіки діяльності окремих галузей економіки. Глибинною причиною одностороннього впровадження міжнародної стандартизації обліку є ігнорування теоретичного підґрунтя питань загальносприйнятної міжнародної стандартизації бухгалтерського обліку, встановлення універсальної організаційної та методологічної основи цього процесу в національних межах та на міжнародному рівні» [7]. На наше переконання, основою адаптації обліково-звітного процесу фермерських господарств до умов глобалізації має стати узгодженість та поступовість зближення національних і міжнародних систем бухгалтерського.

Передумови запровадження МСФЗ для МСП в облікову практику фермерських господарств схематично зображено на рис. 2.

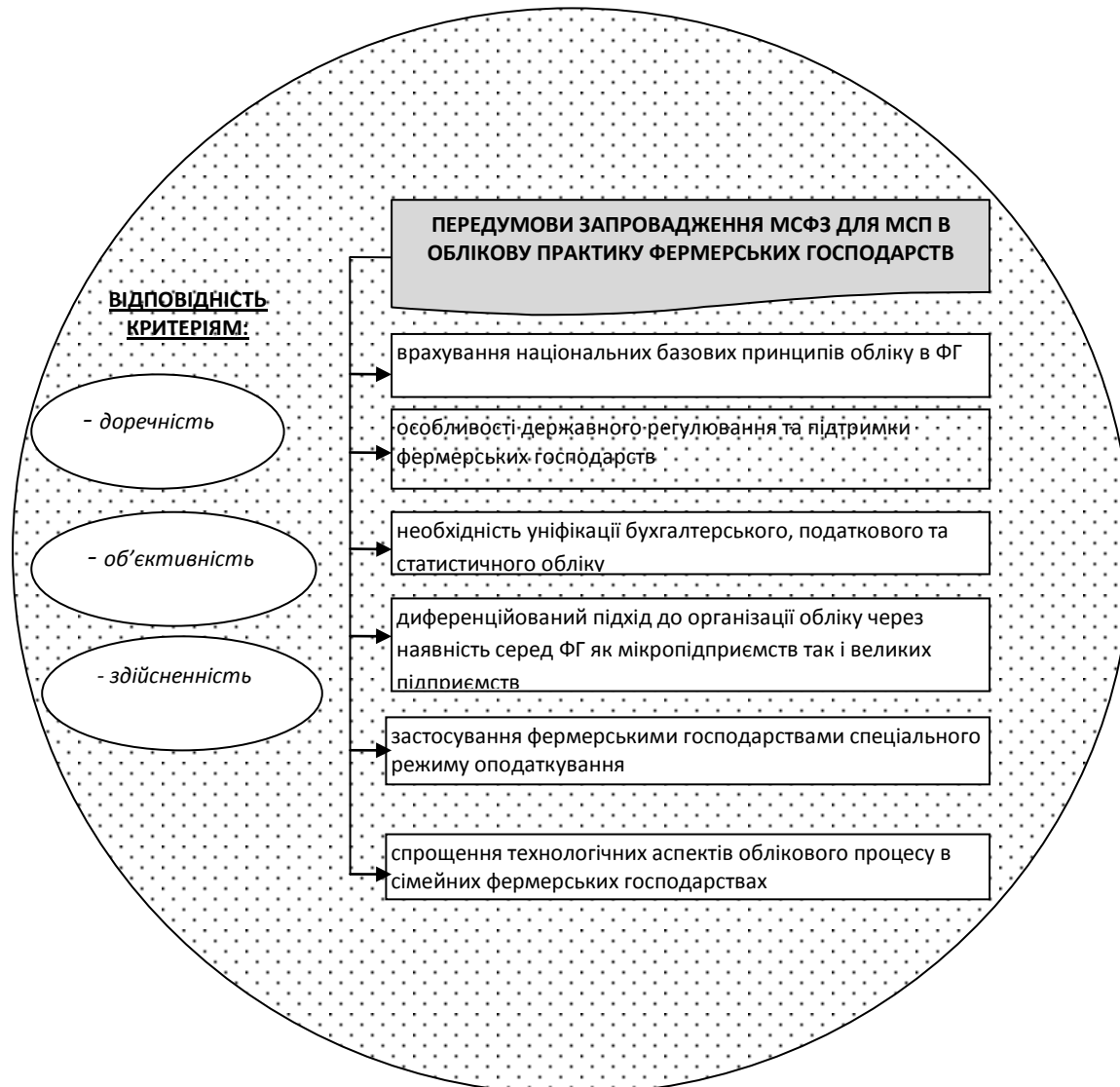

Рис. 2. Передумови запровадження МСФЗ для МСП в облікову практику фермерських господарств *

* Джерело: власні дослідження автора

Цілком погоджуємось з думкою Т. А. Гоголь, що загальне визнання облікових принципів залежить від того, наскільки вони відповідають трьом критеріям: доречності, об'єктивності й здійсненності. Автор зазначає, що практично всі загальноприйняті стандарти бухгалтерського обліку розроблені з урахуванням базових принципів обліку і вимог держави та політики уряду, що вимагає пошуку компромісу для формування якісних стандартів обліку між правилами і принципами. Якість загальноприйнятих стандартів бухгалтерського обліку може бути під впливом юридичної і політичної систем, від яких залежить наявність достатньої нормативно-правової бази та державної політики уряду, яка впливає на розробку нових законодавчих актів щодо регулювання системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності [8, с. 25].

Ключовими характеристиками для формування якісних загальноприйнятих стандартів фінансової звітності для сімейних фермерських господарств повинні бути:

- спрощення вимог та методів до оцінки засобів та джерел;
- способи розкриття інформації в показниках фінансової звітності, яка максимально задовольняє інформаційні потреби її зовнішніх користувачів;
- ясність та прозорість фінансової інформації;

- узгодження стандартів бухгалтерського обліку з чіткою концептуальною основою системи бухгалтерського обліку;
- написані зрозумілою, стислою і простою мовою, що дозволить фермерам застосовувати стандарти для складання фінансової звітності.

Також, при розробці якісних стандартів бухгалтерського обліку для фермерських господарств необхідно враховувати особливості їх діяльності, спрощення технологічних аспектів облікового процесу, обмеженість грошових витрат та витрат часу на складання фінансової звітності в поєднанні з наданням якісної і корисної інформації широкому колу зовнішніх користувачів для прийняття обґрунтованих економічних рішень.

Одночасно варто звернути увагу, що розробники МСФЗ для МСП наполягають на використанні малими підприємствами положень, передбачених МСФЗ 41 «Сільське господарство».

ВИСНОВКИ

Отже, формування інформації в системі фінансової звітності фермерських господарств з орієнтацією на вимоги глобальної економіки ставить вимоги перегляду існуючої облікової практики в з метою встановлення оптимального набору правил ведення обліку, що забезпечать процес формування таких звітних показників, які будуть затребуваними та важливими з виходом на міжнародні ринки. Це в черговий раз підтверджує висновок Нобелівського лауреата з менеджменту Пітера Друкера, що у сучасній інформаційній епосі розвитку економіки радикальніше всього змінюватиметься найбільш традиційна із інформаційних систем – бухгалтерський облік.

Таким чином, для впровадження МСФЗ для МСП стосовно фермерських господарств необхідно враховувати базові облікові концепції, наявність розроблених облікових принципів, затверджених правил обліку та політику уряду, особливості податкової системи та її вплив на систему обліку і звітності, дотримання ключових характеристик для формування стандартів обліку, особливості юридичної та політичної системи в країні, нормативно-правову базу, а також особливості технологічних аспектів облікового процесу підприємств малого бізнесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Теперішня фінансова криза загрожує розвалом міжнародної бухгалтерської мови і правил. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/press/49959e16c2494/>
2. Жук В. М. До проблем стратегії запровадження МСФЗ в Україні / В. М. Жук // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 10. – С. 16–22.
3. Micro – Entity Financial Reporting Perspectives of Preparers and Users // IFAC Information Paper. – 2006. – December. – 38 p.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.search.ligazakon.ua>
5. Дема Д. І. Оподаткування фермерських господарств у Сполучених штатах Америки / Д. І. Дема. – Житомир : Полісся, 1999. – 232 с.
6. Паткер П. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств (МСФЗ для МСП) : проблеми країн з економікою, що розвивається / П. Паткер // Школа професійного бухгалтера. – 2008. – Лютий. – № 2. – С. 4–14.
7. Жук В. М. Розвиток і модернізація інформаційно-облікової системи / В. М. Жук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zhuk.faaf.org.ua/article-64/>
8. Гоголь Т. А. Фактори, що впливають на якість стандартів бухгалтерського обліку для підприємств малого бізнесу / Т. А. Гоголь // Збірка тез доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції «Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання» / Ред. кол. Веретенников В. І. та ін. – Макіївка : МЕРІ. – 2012. – С. 24–26.
9. Друкер П. Ф. Энциклопедия менеджмента : Весь Питер Друкер в одной книге : лучшие работы по менеджменту, написанные за 60 лет / П. Ф. Друкер [О. Л. Пелявский (пер. с англ.)]. – М. ; СПб. ; К. : Издательский дом «Вильямс», 2004. – 421 с.

DIAGNOSIS OF BRONCHIAL STENOSES IN TUBERCULOUS AND UNTUBERCULOUS LUNG DISEASES

Aliyev Amir Vugarovich¹, Chobanov Rafiq Anvarovich², Dosbayev Askar Sultanovich³

Department for lung diseases, Guba Central Hospital (Azerbaijan)¹

Public health department, Azerbaijan State Medical University (Azerbaijan)²

Department for phthisiopulmonology, West Kazakhstan Marat Ospanov State Medical University (Kazakhstan)³

Stenosis of the large bronchi (SLB) are one of the common complications of tuberculosis and nontuberculous diseases (2, 4, 7, 9, 17). According to some authors, the development of SLB associated with pathological changes of bronchial wall or enlarged lymph nodes (13, 17, 19). When the intensity of the development of various diseases SLB vary (7, 9, 13, 15, 17). Establishing the exact etiology of SLB is an important element of diagnosis of diseases of the bronchopulmonary system. In our opinion and according to several authors SLB found in tuberculosis, cancer and other lung diseases have their own distinctive features (9, 10, 12, 14, 17).

SLB is a common complication of several diseases, including tuberculosis (2, 4, 8, 12, 17). Understand the mechanism of SLB in tuberculosis, perhaps only after we are able to understand the mechanism of the occurrence of endobronchial tuberculosis (7, 17). Endobronchial tuberculosis is TB infection of the bronchial tree with microbiological and histopathological manifestations (1, 7, 12, 17). Endobronchial tuberculosis found in about 10-40% of patients with active pulmonary tuberculosis, and more than 90% of patients with endobronchial tuberculosis have varying degrees of bronchial stenosis (1, 7, 8, 12, 17).

For lung cancer, especially in the form of endobronchial growth and development is an integral part of SLB pathological process (3, 13, 16, 18, 19). When bronchogenic cancer development due to SLB or intraluminal growth of tumor tissue, or external compression of the bronchus lumen peribronchial tumor tissue or enlarged lymph nodes (3, 6, 10, 12, 18, 19). The diagnosis of lung cancer by identifying biomarkers is a new trend diagnosis. There are several known biomarkers that can help you achieve positive results (11). We have tried to make full use of the positive aspects of biomarkers in determining the etiology of lung cancer at the SLB.

In chronic nonspecific pulmonary diseases (COPD), chronic disease and permanent damage to the bronchial wall promotes scarring in this area (9, 14, 15). This transformation results in scar appearance SLB (9, 14). But the reasons for SLB in COPD are not only scars (9, 14). Various authors indicate detected at SLB COPD (9, 14, 15).

When combined lesions likely to develop lung SKB higher than the usual diseases. Some authors point to the difficulty of diagnosis of the disease and to establish the etiology of SLB in such lesions (4, 7, 12, 20). Yet using a comprehensive diagnosis, the authors have made significant progress.

This article presents the results of studies of 150 patients with diseases of the bronchopulmonary system, which had varying degrees of SLB. The aim of this study was to identify the most informative diagnostic studies to establish the chain etiology SLB. Data were analyzed from 99 patients with pulmonary tuberculosis, 38 patients with bronchogenic carcinoma, 8 patients with nonspecific diseases and 5 patients with combined lesions (tuberculosis and cancer) of the lungs.

Infiltrative pulmonary tuberculosis was set at 31, fibrocavernous in 64, focal in 3 and fibronodular pulmonary tuberculosis in one patient. In 7 patients, was found infiltrative pleural tuberculosis major bronchi. Posttuberculosis scar stenosis of varying degrees have been established in 61 patients. Clinical symptoms of tuberculosis manifested depending on the duration and form of the disease, the extent and nature of the localization of the SLB. These patients had a characteristic cough with sputum, fever, chest pain, shortness of breath, etc. These clinical manifestations were not pathognomonic for tuberculosis.

The main objective of radiological methods of diagnosis was the establishment of the localization of pathological changes of the chest. So polypositional radiography, computed tomography and performing has revealed infiltrative, inflammatory changes in the lungs and atelectatic varying lengths. Furthermore, radiographically were installed cavity decay, and fibrotic changes posttuberkuleznye increase of all groups of lymph nodes as well as pathological limited and total pleural effusions sheets.

Given that bronchoscopic examination is the only method which allows to inspect the mucosa of the tracheobronchial tree, we tried to take full advantage of this method. We conducted our examination of the large bronchi, up to subsegmental branches of the tracheobronchial tree. In the study we discovered mixing trachea, mucous or purulent allocation secret, blue spots, infiltration, etc. Various endobronchitis were identified in 16 patients.

In 60 patients the scar was found transformation of the mucosa, which in turn was a consequence of the large bronchi stenosis, due to replacement of epithelial cells of the connective tissue.

In 5 patients with bronchoscopic examination revealed granulation growths that caused stenosis of the large bronchi. One patient mouth upper lobe bronchus was stenotic II to power at the expense of scar posttuberculous transformation, and by granulation tissue. In identifying the bronchoscopic examination granulation growths biopsies were taken and subjected to bacteriological and cytological examination. Generally, a whole bronchoscopic examination without cytological and bacteriological examination of pathological material is not a reliable method of diagnosis, and we tried to avoid such cases.

Along with posttuberculous scar tissue and granulation growths in 27 patients the cause of SLB were infiltration, 14 patients expressed edema in 4 patients and hypertrophy of the bronchial mucosa. Total mucosal edema was

diagnosed in 33 patients. Infiltration was found in 47 patients. Hypertrophy was noted in 23 patients. Hyperemia was found in 17 patients. These data indicate that these patients in the area of rumen posttuberculous SLB there is a new hotbed of specific lesions. This focus results in more significant narrowing of the lumen of the bronchus, and the degree of SLB increases.

Three patients during bronchoscopy showed "blue" pigment spots. These spots are met on the bronchial mucosa in posttuberculous restrictions and scar stenosis. They are fibrotic response to active TB infection, or old, as well as the formation of scar transformation mucosa of the large bronchi. Thus, the "blue" pigment spots in all cases indicated posttuberculous etiology scar SLB. Identification of "blue" pigment spots was irrefutable proof of specific etiology found during bronchoscopic examination SLB.

Sputum was carried out in all patients. In 13 patients with sputum tubercle bacilli not found. In 86 patients with sputum revealed Mycobacterium tuberculosis (MBT). Bacteriological examination of the bronchial aspirate was held 77 patients. In 73 patients in the study were identified by the Office. In 4 patients in the study of the ILO has been identified. One patient was identified with the Office bacteriological examination punctate pleura.

Cytological examination of pathological material from the zone of stenosis was also carried out in all patients. As a result, studies have found specific to a specific process changes.

38 patients with central lung cancer (CLC) to develop SLB was associated with either an intraluminal growing tumor tissue, or peribronchial squeezing by a tumor or enlarged lymph nodes.

Conducted research bronchoscopy is an indispensable and essential tool in establishing the exact etiology of SLB in lung cancer. At bronchoscopic examination, we tried to pay special attention to the pathological changes in the mucosa of the large bronchi, allocation and quality of secretions, bronchial wall elasticity, presence of dystonia bronchi, the nature of folding, since vascular pattern, the presence of bleeding and bifurcation. Along with the frequency localization of malignant tumors in terms of performance and diagnostic bronchoscopy tactics was important to consider the type of tumor growth relative to the lumen of the bronchus. In 7 patients had peribronchial, and 31 patients with endobronchial lung cancer. Direct bronchoscopic symptoms were typical for central bronchogenic cancer with endobronchial growth form. Difficulties arose bronchoscopic diagnosis in patients with peribronchial growth of malignant tumor tissue. Unlike endobronchial tumor growth in peribronchial growth form of direct detection bronchoscopic signs of bronchogenic cancer is very rare. And the fact of stenosis was associated with the external pressure on the lumen of the large bronchi and sometimes pressure was similar to enlarged lymph nodes. X-ray picture, of course, pointed to certain pathological changes. But only cytology pathological material taken in the stenotic area of the large bronchi allowed to verify the diagnosis of bronchogenic cancer.

Cytology and biopsy specimens of sputum were found characteristic of bronchogenic carcinoma (tumor cells, signs of atypia, malignancy epithelial cells) changes.

During bronchoscopic examination of the stenotic area was taken bronchoalveolar fluid (BALF) for chromatographic study. The aim of the study was to identify the chromatographic BAL biomarkers in cancer, and to prove that cancer etiology SLB. BAL was taken from two patients and one healthy person. In the study patients in BALF were identified compound (1-butyl-3,5-dimethylbenzene, 3-methylheptane, butane, pentane, etc.) which are biomarkers for lung cancer. Thus, chromatographic study of BAL for establishing bronchogenic carcinoma proved reliable method of diagnosis.

SLB development nonspecific bronchopulmonary diseases (chronic bronchitis and chronic pneumonia) was associated with chronic disease. Chronic bronchitis was detected in 7 and chronic pneumonia in one patient. Protracted course of the disease, permanent damage contributes to the development of the large bronchi stenosis. Clinic-radiological manifestations of the disease can sometimes knock doctors astray. But endoscopic bacteriological and cytological studies of bronchial aspirates, sputum and biopsy proved nonspecific etiology SLB. Furthermore, there have been laser-spectroscopic study of the exhaled air. We measured the amount of CO in the composition of exhaled air sick. As a result of these studies have identified characteristic changes of chronic bronchitis, the composition of the gas mixture exhaled by the patient (5).

In five patients the cause of the development of SLB were as tuberculosis and bronchogenic lung cancer. When X-ray examination of these patients were diagnosed with tuberculosis. But after bronchoscopic examination with cytology biopsy material was accurate diagnosis. SLB participated in the development and tuberculosis, and lung cancer.

Thus, establishing the etiology of tuberculosis and SLB nontuberculous diseases based on complex diagnostics using the latest diagnostic methods. This is the best way to diagnosis.

PROCEEDINGS

1. Аталаш F, Özdemir N, Metintaş M. et al. 4 olgu nedeniyle endobronşiyal tüberküloz // Solunum Hastalıkları., 1998, No 9, s. 349-357.
2. Агаев Ф.Ф., Алиев А.В. Комплексная рентгено-компьютерная и бронхологическая диагностика стенозов бронхов // Здоровье, 2006; №3; с. 81-85.
3. Агаев Ф.Ф., Алиев А.В. Диагностика стенозов крупных бронхов при раке легких // Хирургия, 2007; №1 (9); с. 26-31.
4. Голиков В.Г. Эпидемиологическая оценка бронхофиброскопии: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. Санкт-Петербург, 2004, 21 с.

5. Даварашвили И.О., Агаев Ф.Ф., Алиев А.В. Лазерный анализ молекулярных биомаркеров для медицинской диагностики // Georgian Engineering News, 2007; №2; ст.73-74.
6. Демидчик Ю.Е. Рак легкого // Белорусский Медицинский Журнал., 2002, №1, с. 16-20.
7. Подгаевская Т.П. Рак легких в сочетании с туберкулезом // Украинский Медицинский Журнал, 2001, №1, с. 96-101 .
8. Agayev F.F., Aliyev A.V. Bronchial stenosis due to endobronchial tuberculosis // Health, 2006; №5; pp. 16-21
9. Fukuchi Y, Nishimura M, Ichinose M. et al. COPD in Japan: the Nippon COPD Epidemiology study // Respirology., 2004, vol. 9, p. 458-465.
10. Fuladi A.B., Munje R.P., Tayade B.O. Value of washings, brushing and biopsy at fiberoptic bronchoscopy in the diagnosis of lung cancer // J Indian Acad Clin Med., 2004, vol. 5, № 2, p. 137-142.
11. Griffiths H.R., Olinski R, Coolens R. et al. Biomarkers / Abstract book EUROFEDA Conference “European research on functional effects of dietary antioxidants: benefits and risks. Cambridge, UK: Elsevier, 25-28 September 2002, p. 7-8.
12. Guleria R, Gupta R, Pande J.N. Endobronchial tuberculosis simulating lung cancer // Indian J Chest Dis Allied Sci, 1997, vol. 39, № 4, p. 251-254.
13. Han N.J., Song K, Lee K.H. et al. Superficial endobronchial lung cancer: radiologic-pathologic correlation // Korean J Radiology., 2002, №3, p. 229-234.
14. Hogg J.C. Pathophysiology of airflow obstruction in chronic obstructive pulmonary disease // Lancet., 2004, vol. 364, p. 709-721.
15. Ishii T, Teramoto S, Miyashita A. et al. Chronic obstructive pulmonary disease (COPD) in the elderly: Analysis from questionnaire about attitudes to the COPD guideline of the Japanese Respiratory Society and actual therapy for COPD used by physician // J Japanese Respir Soc., 2002, vol. 40, № 2, p. 113-122.
16. Khalid M.C., Rasul S, Iqbal Z.H. et al. Fiberoptic Bronchoscopy – Role in the diagnosis of bronchogenic carcinoma // Biomedica, 1998, vol. 14, p. 32-36.
17. Mariotta S, Guidi L, Aquilini M. et al. Airway stenosis after tracheo-bronchial tuberculosis // Respiratory Medicine., 1997, vol. 91, p. 107-110.
18. Reid P.T., Rudd R. Diagnostic investigation in lung cancer // European Respiratory Monograph., 2001, vol. 6, №17, p. 151-169.
19. Thiberville L. Role of endobronchial endoscopic techniques in the detection of bronchial cancer // Rev Mal Respir, 1999, vol. 16, p. 1263-1329.
20. Yilmaz A, Güngör S, Damadoğlu E. et al. Coexisting bronchial carcinoid tumor and pulmonary tuberculosis in the same lobe: a case report // Tuberk Toraks., 2004, vol. 52, №4, p. 369-372.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ГРУЗИИ

Лаша Багратиони

Азербайджанский государственный университет, докторант (Азербайджан)
e-mail: lashab1989@gmail.com; Barata49@mail.ru

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрен инвестиционный климат страны, то есть среда, в которой протекают инвестиционные процессы. По мнению автора, он формируется под воздействием законодательных, организационных, экономических, социальных и политических факторов. Именно эти факторы являются определяющими в процессе формирования инвестиционной деятельности как в стране, так и регионе, городе и т.д.

Автор считает, что между инвестиционной политикой и инвестиционным климатом существует тесная взаимосвязь. Последний становится объектом определения политики. С одной стороны, это создает стартовые условия для формирования политики, а с другой – сам является результатом реализации инвестиционной политики.

В статье показано, что инвестиционная политика является частью экономической политики государства. Это важный рычаг для управления как экономикой, так и деловой активностью.

В статье подробно рассмотрена инвестиционная политика государства и сделан вывод о том, что – это комплекс «ориентированных на результат» мер, направленных на создание благоприятных условий для всех хозяйствующих субъектов, для повышения роста экономики, создания высокого уровня эффективности производства и решения социальных проблем. Помимо государственной инвестиционной политики, в статье рассматриваются так же виды такой же политики и для отдельных секторов экономики, кроме того для регионов страны и конкретных предприятий.

Автор убежден, что эффективность инвестиционной политики измеряется по уровню изменений инвестиционного климата в лучшую сторону. А со своей стороны, благоприятный инвестиционный климат влияет на инвестиционную политику и ее совершенствование в будущем.

В заключении автор дает обзор важнейшего для Грузии договора с Евросоюзом «О свободной торговле», в котором оформлены соглашения об избежании двойного налогообложения, а также соглашения о взаимном поощрении и защите инвестиций с 33-мя странами ЕС и сделан вывод, что ввоз иностранного капитала в развивающуюся страну – процесс весьма сложный, многогранный и требующий особой осторожности.

Ключевые слова: правовые гарантии, либеральная налоговая политика, общегосударственные налоги, местный налог, таможенная реформа, модернизированная система лицензирования/разрешения бизнеса, свободная индустриальная зона, система технического регулирования, приватизация государственной собственности, инвестиционный климат, государственная инвестиционная политика, эффективность инвестиционной политики.

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто інвестиційний клімат країни, тобто середовище, в якій протікають інвестиційні процеси. На думку автора, він формується під впливом законодавчих, організаційних, економічних, соціальних і політичних факторів. Саме ці чинники є визначальними у процесі формування інвестиційної діяльності як в країні, так і регіоні, місті тощо.

Автор вважає, що між інвестиційною політикою та інвестиційним кліматом існує тісний взаємозв'язок. Останній стає об'єктом визначення політики. З одного боку, це створює стартові умови для формування політики, а з іншого – сам є результатом реалізації інвестиційної політики.

У статті показано, що інвестиційна політика є частиною економічної політики держави. Це важливий важіль для управління як економікою, так і діловою активністю.

У статті докладно розглянута інвестиційна політика держави і зроблено висновок про те, що це комплекс «орієнтованих на результат» заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для всіх господарюючих суб'єктів, для підвищення зростання економіки, створення високого рівня ефективності виробництва і вирішення соціальних проблем. Окрім державної інвестиційної політики, в статті розглядаються так само види такої ж політики і для окремих секторів економіки, крім того для регіонів країни і конкретних підприємств.

Автор переконаний, що ефективність інвестиційної політики вимірюється за рівнем змін інвестиційного клімату в кращу сторону. А зі свого боку, сприятливий інвестиційний клімат впливає на інвестиційну політику та її вдосконалення в майбутньому.

У висновку автор дає огляд найважливішого для Грузії договору з Євросоюзом «Про вільну торгівлю», в якому оформлені угоди про уникнення подвійного оподаткування, а також угоди про взаємне заохочення і захист інвестицій з 33-ма країнами ЄС і зроблено висновок, що ввезення іноземного капіталу в країну, що розвивається – процес вельми складний, багатограний і вимагає особливої обережності.

Ключові слова: правові гарантії, ліберальна податкова політика, загальнодержавні податки, місцевий податок, митна реформа, модернізована система ліцензування / дозволу бізнесу, вільна індустріальна зона, система технічного регулювання, приватизація державної власності, інвестиційний клімат, державна інвестиційна політика, ефективність інвестиційної політики.

ABSTRACT

The article describes the country's investment climate that is the environment in which the investment processes occur. According to the author, he is influenced by legislative, institutional, economic, social and political factors. These factors are crucial in the process of investment activity in the country and the region, city, etc.

The author believes that between investment policy and investment climate are closely interrelated. The latter becomes the object of determining policy. On the one hand, it creates the initial conditions for the formation of policy, and on the other – itself a result of implementation of the investment policy.

The article shows that the Investment Policy is part of the government's economic policy. This is an important lever to control both the economy and business activity.

The article discussed in detail the investment policy of the state and concluded that – a set of "results-oriented" measures aimed at creating favorable conditions for all businesses to enhance economic growth, the creation of a high level of efficiency and solving social problems. In addition to public investment policies, the article deals with the same types of the same policy and for individual sectors of the economy, except for the regions and specific businesses.

The author is convinced that the effectiveness of the investment policy is measured by the level of the investment climate for the better. And for its part, favorable investment climate affects the investment policy and its improvement in the future.

In conclusion, the author gives an overview of the most important for Georgia agreement with the European Union "on free trade," which feature double taxation avoidance agreement as well as agreement on mutual encouragement and protection of investments with 33 countries of the EU on me and concluded that the importation of foreign capital in developing country – the process is very complex, multifaceted and requires special care.

Keywords: legal guarantees, the liberal tax policy, state taxes, local taxes, customs reform, streamline the licensing system/business permit, free industrial zone, the system of technical regulation, privatization of state property, investment climate, state investment policy, investment policy effectiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Актуальность применения иностранных инвестиций в Грузинской экономике – остается одним из важнейших вопросов. Открытость национальной экономики, повышение ее конкурентоспособности, повышение к ней доверия на международном рынке, интересы в международном финансовом обмене – все это обуславливает необходимость создания условий для привлечения иностранных инвестиций [8, с. 124].

Опыт почти всех бывших социалистических стран показывает, что появление зарубежных стратегических инвесторов, готовых к мобилизации ресурсов, необходимых для реконструкции предприятий, сыграло важную роль в экономическом развитии данных стран в постсоветском периоде [6, с. 9].

Для привлечения инвестиций не меньшее значение имеет обеспечение правовых гарантий для иностранных инвесторов. Это гарантии их неприкосновенности, свободы капиталовложений и пересылки прибыли и дивидендов за рубеж. Вопрос выдачи гарантий в странах-экспортерах детально изучен Организацией Экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Гарантийные схемы, которые отличаются только объемом, есть в любой стране с развитой промышленностью [7, с. 4].

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Большинство развивающихся стран стараются создать почти такие же гарантии, какие предлагают страны-члены ОЭСР. Например, в Египте, те иностранные инвесторы, которые для расширения бизнеса вкладывали средства в покупку земли, имеют гарантии полной компенсации ее стоимости в случае ее экспроприации. По бразильскому законодательству допускается беспрепятственная репатриация инвестиционного капитала и прибыли. Вместе с тем, репатриация капитала освобождается от подоходного налога и осуществляется автоматически.

В общем и целом можно сказать, что иностранный капитал несет с собой новые технологии, новые способы управления, возможность выхода на новые рынки и, что важнее всего, сами финансовые средства.

Не смотря на это, мы можем выделить те общие закономерности, которые обязательно должны быть учтены в процессе разработки новых стратегий привлечения иностранных инвестиций в грузинскую экономику:

- все страны соблюдают условия национального режима;
- все страны требуют регистрации зарубежного капитала;
- во всех странах есть те особые отрасли, при инвестировании в которые необходимы особые разрешения – лицензии;
- во всех странах существуют отрасли экономики, закрытые для зарубежного инвестирования.

За последние годы в Грузии были проведены значительные экономические реформы. Эти реформы были направлены на создание привлекательной предпринимательской среды, что является основой для притока иностранных инвестиций, создания новых рабочих мест, роста предпринимательской активности во всех отраслях экономики и роста благосостояния населения [9, с. 174].

Вследствие проведенных в стране институциональных реформ сформированы эффективные, профессиональные и прозрачные публичные службы.

В результате политики, направленной на регулирование экономики, значительно сократилось количество сфер, регулируемых государством, и упрощены сами процедуры регулирования.

Необходимо отметить осуществленную в стране политику приватизации, которая способствовала как прямым иностранным и местным инвестициям, так и увеличению роли частного сектора в экономике страны. Одной из основных целей экономической политики страны является развитие частного предпринимательства в стране, благодаря созданию для неблагоприятных условий [12, с. 42–45]. Экономические реформы направлены на обеспечение экономического роста, который основывается на либерализации и развитии частного сектора [13, с. 39]. По этому направлению правительство Грузии предприняло значительные шаги:

Либеральная налоговая политика – в результате реформы, проведенной в налоговой системе, грузинское налоговое законодательство одно из самых либеральных в Европе. Значительно сократилось количество налогов (от 21-го до 6-ти за 2004–2008 гг.), так и ставки налогов. В соответствии с действующим Налоговым кодексом Грузии [1], на сегодняшний день действуют шесть налогов, в том числе пять общегосударственных и один местный:

Общегосударственные налоги: подоходный, на прибыль, таможенный сбор, НДС и акциз;

Местный налог: налог на собственность.

Таможенная реформа: в соответствии с Таможенным кодексом Грузии [14], таможенные процедуры значительно упростились. В результате реформы таможенных тарифов, упростились и уменьшились расходы, связанные с международной торговлей.

Тариф на импорт отменен примерно на 90% продуктов, кроме того, на сегодняшний день действуют только 3 вида тарифов (0%, 5%, 12%), вместо существовавших ранее 16-ти. Таможенные пошлины накладываются только на некоторые виды сельскохозяйственных продуктов и на строительные материалы.

Кроме того, в стране не действуют количественные ограничения (квоты) на импорт и экспорт [14].

Модернизированная система лицензирования/разрешения бизнеса – благодаря реформам в системе выдачи лицензий и разрешений, число их уменьшено на 84%. На сегодняшний день, лицензии и разрешения нужны только в продукты и услуги, с высоким содержанием риска, в использование природных ресурсов и для осуществления специфической деятельности. Значительно упрощены процедуры выдачи лицензий и разрешений, укоренены принципы "одного окна" и "молчание – знак согласия" [5, с. 29].

Свободная индустриальная зона – для большей либерализации инвестиционной среды и, соответственно, с целью большего привлечения иностранных инвестиций, был принят Закон о «Свободных индустриальных зонах», согласно которому такая зона может быть создана на территории, превышающей 10 га, решением Правительства Грузии, по его собственной или по инициативе инвестора. В зоне действует особый налоговый режим, еще более упрощены регистрационные и другие процедуры.

Появление свободных экономических зон и их функционирование во многом простимулируют приток новейших технологий, создаст спрос на квалифицированную рабочую силу и положительно отразится на развитии как регионов, так и страны в целом.

Реформа системы технического регулирования – снятие технических барьеров на пути международного передвижения продукции и услуг грузинского производства одна из важнейших задач скорейшего развития грузинской экономики.

Для реализации этих целей в Грузии осуществлена реформа сферы технического регулирования, которая будет способствовать:

- искоренению барьеров в международной торговле;
- оздоровлению инвестиционной среды;
- росту вероятности проникновения грузинской продукции на международные рынки;
- приближению к международным и Европейским стандартам;
- выполнению обязательств, взятых перед ВТО (Всемирной Торговой Организацией), заключающихся в переходе от обязательных стандартов к инициативным (добровольным);
- к прозрачности в сфере технического обслуживания [12, с. 52–74].

Вследствие вышеупомянутой реформы произошли переход на систему добровольных стандартов и уменьшение регулирующей роли для государства, что весьма важно для расширения предпринимательской деятельности.

Приватизация государственной собственности. Из всех реформ, осуществленных Правительством Грузии для улучшения инвестиционной среды и привлечения частных инвестиций, самой важной нам представляется начатая в 2004 году и продолжающаяся реформа государственной собственности путем ее приватизации. Главной ее целью является разгосударствление объектов государственной собственности для стимулирования экономического развития страны, развития и роста частного предпринимательства, привлечения местных и иностранных инвестиций, эффективного использования существующих в стране ресурсов и т. д.

В Грузии действуют льготные торговые режимы:

- режим свободной торговли со странами СНГ и Туркменистаном (с 1 ноября 2008 года);
- режим преимущественного благоприятствования (MFN) – со странами-членами Международной Торговой организации;
- обособленная система преференций (GSP) – с США, Канадой, Швейцарией, Японией и Норвегией;
- «GSP+» – с Евросоюзом (на 7 200 видов продукции) с 2005 года [12, с. 52–74].

У Грузии оформлены соглашения во избежание двойного налогообложения с 33-мя странами и 32 соглашения о взаимном поощрении и защите инвестиций. Идут подготовительные работы для начала переговоров о заключении с Евросоюзом договора «О свободной торговле».

Таким образом, ввоз иностранного капитала в развивающуюся страну – процесс весьма сложный, многогранный и требующий особой осторожности.

ВЫВОДЫ

В виду того, что у Грузии оформлены соглашения во избежание двойного налогообложения с 33-мя странами ЕС и 32 соглашения о взаимном поощрении и защите инвестиций, а также идут подготовительные работы для начала переговоров о заключении с Евросоюзом договора «О свободной торговле», экономическую ситуацию в части привлечения иностранных инвестиций можно считать перспективной.

Кроме того, необходимо отметить, что ввоз иностранного капитала в развивающуюся страну – процесс весьма сложный, многогранный и требующий особой осторожности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Налоговый кодекс Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mof.ge/4203>
2. Закон Грузии «Об инвестиционной деятельности» (N 29-30/5) от 15 июня 1997 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_idmssearch&view=docView&id=37594
3. Закон Грузии «Об иностранных инвестициях» от 30 июня 1995 года, № 777 5-11-с [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://matsne.gov.ge/index.php?option=com_idmssearch&view=docView&id=37594
4. Официальный сайт Государственной службы статистики Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.geostat.ge/>;
5. Campos N.M., Kinoshita, Y (2002). "Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from Transition Economies".
6. Moran T., 1988, "Foreign Direct Investment and Development: The New Policy Agenda for Developing Countries and Economic in Transition", Institute of International Economies, Washington, DC, 1998.
7. Актуальные проблемы XXI века // Социальная экономика. – 2011. – №5. – С. 4.
8. Бараташвили Е. Принципы усовершенствования инвестиционной среды в Грузии / Е. Бараташвили, Д. Маграквелидзе. – Тб., 2009. – С. 42.
9. Датунашвили Л. Благоприятная инвестиционная среда – основа экономического возрождения страны / Л. Датунашвили // Актуальные проблемы экономического развития на современном этапе. Сборник материалов научно-практической конференции экономистов Грузии, 25 декабря 2008 года. – Тб. 2008. – С. 83.
10. Малашхия Г. Метаэкономика – философия экономики / Г. Малашхия. – Тб., 1995. – С. 81–86.
11. Менкью Грегори. Принципы экономики / Грегори Менкью. – Тб. : Диогенэ, 2008. – С. 534.
12. Самадашвили У. Приватизация и инвестиции / У. Самадашвили // Финансы. – 1997. – Март. – С. 21–28.
13. Шенгелия-Схиртладзе Н. Социально-экономическая сущность инвестиции и ее новое понимание / Н. Шенгелия-Схиртладзе // Бизнес и право. – 2010. – Декабрь. – С. 39.
14. Таможенный кодекс Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forms.ge/sabazho-kodeksi>

Azerbaijan

Amir V. Aliyev

Ministry of Health of Azerbaijan Republic Lung Diseases Department. Guba District Central Hospital Head of Department. PhD of Medicine

Beykas Seyfulla Xidirov

Azerbaijan State Oil Company. Head of department. Doctor of Economical Sciences.

Eishan Mahmud Hajizade

Head of department of President Administration of Azerbaijan Republic. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Ibrahim Gabibov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Leyla I. Djafarova

Clinic "Medium" Baku. Doctor of Medical Sciences. Professor.

Omar Kerimov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Rafiq Gurbanov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Ramiz Gurbanov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Sadagat V. Ibrahimova

Azerbaijan State Oil Academy. Academician Doctor of Economical Sciences. PHD.

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Innovation Center of National Academy of Azerbaijan Republic. The deputy of director. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Tofiq Ahmadov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Geology and Mineralogy Sciences. Professor.

Tofiq Yusif Baharov

Azerbaijan State Oil Company. Scientific Research Institute. Head of department. Doctor of Geology and Mineralogy Sciences.

Tofiq Samadov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Georgia

Anzor G. Abralava

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Dali Sologashvili

State University named Akaki Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Enene Menabde-Jobadze

Georgian Technical University. Academic Doctor of Economics.

Evgeni Baratashvili

Georgian Technical University. Head of Economic and Business Department. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Ketevan Nanobashvili

"M.D" Dental Clinic, "Dika" L.T.D. Tbilisi Medical Academy. Professor PhD MDPHD of Medicine, Associate Professor

Liana Hovelidze-Solomonova

Rector of high school of "Georgia". Doctor of Economical Sciences

Loid Karchava

Doctor of Business Administration, Association Professor at the Caucasus International University, Editor-in-Chief of the international Scientific. Magazine "Akhali Ekonomisti" (The New Economist)

Maya Kapanadze

Georgian State University named Javaxashvili. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor. Finance manager of Gülüstan-bssjar.

Mariam Kharashvili

Tbilisi State Medical University. PHD MD.

Nana Shoniya

State University of Kutaisi named Akakhi Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full professor.

Rusudan G. Kutateladze

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Simon Nemsadze

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor

Tamar Giorgadze

Gr. Robakidze University, Department of Medicine. Associate Professor.

Tamara Okropiridze

University "Geomed" Department of Dentistry, Doctor of Medical Sciences. Full Professor.

Tengiz G. Museliani

Georgian Technical University. Academic Doctor of Technical Sciences. Associate Professor.

Valerian N. Nanobashvili

Company "Buneba Ltd". Doctor of Veterinary Sciences. Veterinary surgeon

Vaxtang S. Datashvili

Georgian technical University. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Zaira Gudushauri

Georgian-Azerbaijan University named G.Aliyev. Associate Professor. PhD.ES.

Russia

Alexander A. Sazanov

Leningrad State University named A.S. Pushkin. Doctor of Biological Sciences. Professor.

Alexander N. Shendalev

State Educational Institution of Higher Education. Omsk State Transport University, Associate Professor

Catrin Kolesnikova

Samara Architectural and Constructional University. Russia. PhD.

Ekaterina Kozina

Siberia State Transportation University. Russia. PhD.

Grigory G. Levkin

Omsk State Transport University. PHD of Veterinary Sciences. Russia

Irina V. Larina

Federal State Educational Institution of Higher Professional Education. Associate Professor

Klemenova Elena

South Federal University of Russia.Rostov. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor.

Kurbatskaya Tatiana

Kamsk State Engineering - Economical Academy. Russia. PhD.

Liana Ptaschenko

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Nikolay N. Efremov

Institute of Humanitarian Research and the Russian Academy of Sciences. Doctor of Philology. Research Associate. Russia.

Nikolay N. Sentyabrev

Volgograd State Academy of Physical Culture. Doctor of Biological Sciences. Professor. Academician.

Sergey N. Fedorchenko

Moscow State Regional University of Political Science and Rights. PHD.

Sergei A. Ostroumov

Moscow State University. Doctor of Biological Science. Professor.

Svetlana Guzenina

Tambov State University named G.R. Derzhavin. PhD in Sociology.

Ukraine

Alexandra V. Gorbenko

National Transport University. Ukraine. PhD.

Anna B. Gulyayeva.

Institut of Plant Pysiology and Genetics. Kiyev. Ukraine. PhD.

Bogdan Storokha

Poltava State Pedagogical University. Poltava. Ukraine. PhD.

Katerina Yagelskaya

Donetsk National Technical University. Ukraine. PhD.

Lienara Adzhyieva

Crimean University for the Humanities, PhD. Associate Professor

Mixail M. Bogdan

Institute of Plant Physiology and Genetics.Kiyev. Ukraine. PhD.

Nelya A. Gluzman

Crimean University for the Humanities. Doctor of Pedagogical Sciences.

Oksana N. Usatenko

Crimean University for the Humanities. PhD. Associate Professor

Oleksandr Voznyak

Hospital "Feofaniya", Kyiv, Ukraine, Head of Neurosurgical Centre. Associated Professor.

Olga F. Gold

Ukrainian National University named I.I. Mechnikov. Ukraine. PhD.

Sergei S. Padalka.

Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Department of Contemporary History and Policy at the Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine

INTERNATIONAL ADVISORY AND EDITORIAL BOARD

Tatiana O. Scriabina.

Crimean University for the Humanities. PhD. Associated Professor.

Vladyslav Fadieiev

Crimean University for the Humanities. PhD. Associated Professor.

Yekaterina Y. Yagelskaya

Donetsk Economic and Rights University. Ukraine. PHD.

Kazakhstan

Nikolay Kurguzov

State University of Pavlodar named S. Toraygirova. Kazakhstan. PhD. Professor.

Marina M. Bobireva

West Kazakhstan State Medical University named Marat Ospanov. PhDKazakhstan

Anna Troeglazova

East Kazakhstan State University named Sarsen Amanjолоv. PhD.

Niyazbek Kalimov

Kostanay Agricultural Institution. PhD.

Nuriya Kharissova

State University of Karaganda. Associate Professor of Biological Science.

Gulmira A. Zhurabekova

Marat Ospanov West-Kazakhstan State Medical Academy. Department of Human Anatomy. Associate Professor

Germany

Hans-Juergen Zahorka

Assessor jur., Senior Lecturer (EU and International Law, Institutions and Economy), Chief Editor of "European Union Foreign Affairs Journal", LIBERTAS - European Institute, Rangendingen/Germany

USA

Mikhail Z. Vaynshteyn

Lecturing in informal associations and the publication of scientific articles on the Internet. Participation in research seminars in the "SLU University" and "Washington University", Saint Louis, USA.

UK

Alan Sheldrake

Imperial Collage. London University. Electrical Power Engineering Consultant. Ph.D.

Iran

Azadeh Asgari

Asian Economic and Social Society (AESS). Teaching English as a Second Language. Ph.D.

Serbia

Aleksandra Buha

University of Belgrade. Department of toxicology "Akademik Danilo Soldatović", Faculty of Pharmacy.

Black Sea Scientific Journal of Academic Research has ISSN, E-ISSN and UDC numbering:
ISSN: 1987-6521 (Print), E-ISSN: 2346-7541 (Online) , DOI prefix: 10.15357
UDC: 551.46 / (051.4)/B-64

Community of Azerbaijanis living in Georgia is publishing scientific papers of scientists on Website and in Referred Journals and Online Journals with subjects which are mentioned below:

AGRICULTURAL, HISTORICAL, NATURAL SCIENCES & ENGINEERING

Agriculture, Agronomy & Forestry Sciences
History of Agricultural Sciences
Environmental Engineering Science
Environmental Technology
Physics
Botany
Zoology
Biology
Earth Sciences
Organic Farming

ECONOMIC, MANAGEMENT & MARKETING AND ENGINEERING

Economics and Management of Enterprises
Historical & Humanitarian Sciences
History of Science and Technics
Psychology and Sociology Sciences
Philosophy and Philology Sciences
History of Science and Technology
Management and Marketing
Social Science
Economic Science
Pedagogy Science
Politology

MEDICINE, VETERINARY MEDICINE, PHARMACY AND BIOLOGY SCIENCES

Clinical Medicine
Prophylactic Medicine
Theoretical Medicine
Stomatology & Dentistry
Veterinary Medicine and Zoo
Drug Technology and Organization of Pharmaceutical Business
Pharmaceutical Chemistry and Pharmacology
Standardization and Organization of Medicines Production
History of Pharmacy
Innovations in Medicine
Biophysics and Biochemistry
Radiology and Microbiology
Molecular Biology and Genetics
Botany and Virology
Microbiology and Hydrobiology
Physiology of Plants, Animals and Humans
Ecology, Immunology and Biotechnology
Virology and Immunology
History of Biology
Entomology

TECHNICAL AND APPLIED SCIENCES

Applied Geometry, Engineering Drawing, Ergonomics and Safety of Life
Machines and Mechanical Engineering
Electrical engineering, Radio Engineering, Telecommunications, and Electronics
Information, Computing and Automation
Mining and Geodesy Sciences
Metallurgy and Energy
Chemical Technology, Chemistry Sciences
Technology of Food Products
Technology of Materials and Products Textile and Light-load industry
Machinery in Agricultural Production
History of Art
Project and Program Management
Innovative Technologies
Repair and Reconstruction
Materials Science and Engineering
Engineering Physics
Mathematics
Applied Mathematics

ISSN: 1987 - 6521, E – ISSN: 2346 - 7541

©Publisher : Community of Azerbaijanis Living in Georgia. Gulustan-bssjar.

©Typography : AZCONCO LLC Industrial, Construction & Consulting.

Registered address: Isani Sangory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

©Editorial office : Isani Sangory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Questions or comments? E-mail us at gulustan_bssjar@mail.ru, engineer_namik@mail.ru

FENERCIOGLU

MARITIME INDUSTRY AND TRADE COMPANY LIMITED

AZCONCO LLC
INDUSTRIAL, CONSTRUCTION & COLSULTING
406110239

www.gulustan-bssjar.org

ISSN: 1987-6521, E-ISSN: 2346 - 7541, DOI: 10. 15357

BLACK SEA

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

ISSN: 1987-6521, E-ISSN: 2346 - 7541

BLACK SEA

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

ISSN: 1987-6521
E-ISSN: 2346-7541
REFERRED JOURNAL

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

BLACK SEA

AGRICULTURAL, HISTORICAL, NATURAL SCIENCES & ENGINEERING

Agriculture, Agronomy & Forestry Sciences
History of Agricultural Sciences
Environmental Engineering Science
Environmental Technology
Physics
Botany
Zoology
Biology
Earth Sciences
Organic Farming

www.gulustan-bssjar.org

ISSN: 1987-6521
E-ISSN: 2346-7541
REFERRED JOURNAL

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

BLACK SEA

ECONOMIC, MANAGEMENT & MARKETING AND ENGINEERING

Historical & Humanitarian Sciences
Psychology and Sociology Sciences
Philosophy and Philology Sciences
Management and Marketing
Social Science
Economic Science
Pedagogy Science

www.gulustan-bssjar.org

ISSN: 1987-6521
E-ISSN: 2346-7541
REFERRED JOURNAL

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

BLACK SEA

MEDICINE, VETERINARY MEDICINE, PHARMACY AND BIOLOGY SCIENCES

Clinical Medicine
Prophylactic Medicine
Theoretical Medicine
Stomatology & Dentistry
Veterinary Medicine and Zoo
Drug Technology and Organization of Pharmaceutical Business
Pharmaceutical Chemistry and Pharmacology
Standardization and Organization of Medicines Production
History of Pharmacy
Innovations in Medicine
Biophysics and Biochemistry
Radiology and Microbiology
Molecular Biology and Genetics
Botany and Virology
Microbiology and Hydrobiology
Physiology of Plants, Animals and Humans
Ecology, Immunology and Biotechnology
Virology and Immunology
History of Biology
Entomology

www.gulustan-bssjar.org

ISSN: 1987-6521
E-ISSN: 2346-7541
REFERRED JOURNAL

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

BLACK SEA

TECHNICAL AND APPLIED SCIENCES

Applied Geometry, Engineering Drawing, Ergonomics and Safety Environment.
Machines and Mechanical Engineering
Electrical engineering, Radio Engineering, Telecommunications, and Electronics.
Information, Computing and Automation.
Mining and Geodesy Sciences.
Metallurgy and Energy.
Chemical Technology, Chemistry Sciences.
Technology of Food Products.
Technology of Materials and Products Textile and Light-load industry.
Machinery in Agricultural Production.
History of Art.
Project and Program Management.
Innovative Technologies.
Repair and Reconstruction.
Materials Science and Engineering.
Engineering Physics.
Mathematics.
Applied Mathematics.

www.gulustan-bssjar.org

ISSN: 1987-6521
E-ISSN: 2346-7541
REFERRED JOURNAL

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

BLACK SEA

REGIONAL DEVELOPMENT AND INFRASTRUCTURE

History of tourism
Theoretical and methodological foundations of tourism and recreation
Tourist market, its current state and development forecasts
Training and methodological support

www.gulustan-bssjar.org

ISSN: 1987-6521
E-ISSN: 2346-7541
REFERRED JOURNAL

SCIENTIFIC JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH

BLACK SEA

CONFERENCE JOURNAL
CONFERENCE NEWSLETTER

www.gulustan-bssjar.org

www.gulustan-bssjar.org